

Interne focalisatie in 1-2 Samuël

toegepast op de narratieve interpretatie van de Jonatan verhalen

Theologische Universiteit Kampen

Richard G. Hakvoort

oktober 2021

Voorwoord

Deze scriptie vormt de afronding van mijn master Oude Testament aan de Theologische Universiteit Kampen. Het afgelopen jaar heb ik met plezier deze studie gedaan, geïnspireerd en geholpen door uitstekende docenten: Koert van Bekkum, Jaap Dekker, Gert Kwakkel, Wolter Rose en Hans Burger. Eerstgenoemde wil ik ook bedanken voor zijn waardevolle feedback op de conceptversies van mijn scriptie. Deze feedback heeft mij zeker geholpen om op het juiste spoor te geraken en de nodige verbeteringslagen aan te brengen in het onderzoek en de rapportage.

Ook wil ik mijn gezinsleden bedanken, mijn vrouw Nelly en zoons Timo en Luuk, die de afgelopen maanden geduldig naar mijn gedachten en ideeën over Jonatan hebben geluisterd. Ze waren een waardevol klankbord waar ik mijn voordeel mee heb kunnen doen in de totstandkoming van deze scriptie.

De persoon van Jonatan, het onderwerp van deze scriptie, heeft mij persoonlijk altijd aangesproken: zijn onvoorwaardelijke liefde voor David maar ook zijn treurige einde. Hier zit een spanningsveld tussen dat uitnodigt voor dieper onderzoek en nadere verklaring. Ik hoop dat men bij het lezen van deze scriptie tot meer inzicht mag komen maar ook geraakt mag worden door wie Jonatan was, zijn betekenis in 1-2 Samuël, maar bovenal dat door alles heen Gods plan met mensen zichtbaar wordt.

Zwolle, oktober 2021

Richard Hakvoort

Samenvatting

In deze studie wordt onderzoek gedaan naar de rol en betekenis van de Jonatan verhalen in 1-2 Samuël. Hiertoe wordt een nieuwe benadering gekozen. Allereerst wordt geconstateerd dat het narratieve aspect van de ‘focalisatie’ (het gezichtspunt van waaruit de gebeurtenissen gezien worden) nauwelijks aandacht heeft gekregen in bestaande studies over de David-Jonatan verhalen of in commentaren op 1-2 Samuël over het algemeen.

Deze omissie wordt in hoofdstuk 2 aangepakt door 1-2 Samuël aan een coherent onderzoek op dit vlak te onderwerpen. Hierbij wordt vastgesteld dat in met name 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 vaak gebruik gemaakt wordt van het instrument van de interne focalisatie. Dat wil zeggen dat het verhaal wordt verteld vanuit het gezichtspunt van één van de personen in het verhaal, niet persé de hoofdpersoon.

In hoofdstuk 2 wordt systematisch onderzoek gedaan naar het patroon van focalisatie in 1 Samuël. Dit patroon blijkt hieruit te bestaan dat de interne focalisator (degene vanuit wiens gezichtspunt het verhaal verteld wordt) in 1 Samuël meestal degene is die onwetend is op bepaald vlak, die bepaalde kennis of informatie mist. Het gaat dan veelal om kennis of informatie die cruciaal is voor de plotontwikkeling.

Hieruit wordt geconcludeerd dat ‘kennis’ een grondmotief is in 1 Samuël. Dit wordt nader onderzocht en uitgewerkt in hoofdstuk 3. Hierbij wordt met name de persoon van David onder de loep genomen. Hierbij wordt duidelijk dat David vaak niet verlegen is om kennis, maar de juiste kennis of informatie heeft, mits hij Jahwe heeft geraadpleegd. Op een aantal cruciale momenten in zijn leven heeft hij verzuimd om Jahwe te raadplegen en blijkt dit welhaast desastreuze gevolgen te hebben.

In hoofdstuk 4 wordt ingezoomd op de David-Jonatan verhalen. Het blijkt dat in deze verhalen Jonatan de interne focalisator is, althans in ieder geval tot 1 Samuël 20:39. Dit biedt tevens een elegante verklaring voor het feit dat steeds slechts van Jonatan wordt vermeld dat hij David liefheeft. Het omgekeerde (dat David Jonatan liefheeft) wordt niet gezegd tot in 2 Samuël 1. Dit betekent echter niet dat David geen genegenheid voor Jonatan voelde of dat Jonatan een hogere positie bezat, maar slechts dat het verhaal wordt verteld vanuit het gezichtspunt van Jonatan.

Vervolgens wordt de vraag gesteld of dit ook voor Jonatan betekent dat hij – als interne focalisator – onwetend is of bepaalde kennis of informatie mist. Het antwoord hierop is bevestigend. Het lijkt erop dat Jonatan weliswaar weet van Davids toekomstige koningschap, maar zich onwetend toont over het feit dat zijn vader Saul door Jahwe is verworpen en het koningschap van hem is afgenomen.

Deze ontbrekende kennis is inderdaad cruciaal voor de plotontwikkeling. Immers, Jonatan sluit met David een verbond. Hij spreekt op een bepaald moment zelfs de verwachting uit dat hij samen met David zal regeren. De interpretatie die hier in deze studie aan gegeven wordt, is dat zowel Jonatan als David hier mogelijk de plank mislaan. Jonatan wordt gelogenstraft in zijn verwachting dat hij met David zal regeren, immers hij komt voortijdig aan zijn einde.

David heeft het verbond met Jonatan gesloten zonder eerst Jahwe te raadplegen, althans hier wordt geen melding van gemaakt. Hierbij dringt zich ook de herinnering op aan het verbond dat Jozua sloot met de Gibeonieten, waarbij Jozua ook niet eerst Jahwe had geraadpleegd (Jozua 9). Dat deze link niet volkomen uit de lucht gegrepen is, wordt ondersteund door de gedachte dat het verbond met de Gibeonieten nogmaals ter sprake komt, en wel in 2 Samuël 21. En juist daar, in 2 Samuël 21, komt ook bij David weer de gedachte aan het verbond met Jonatan op, spaart hij Mefiboset en geeft hij Saul en Jonatan een passende begrafenis.

De gedachtegang die in deze studie gevolgd wordt, is dat het verbond tussen David en Jonatan mogelijk niet naar de wil van Jahwe is. Jahwe had immers het koningschap van Saul verworpen en

hiermee ook het koningschap van zijn zoon Jonatan. Het verbond dat David en Jonatan sluiten, is volgens deze gedachtegang een poging om tot een menselijk compromis te komen: zowel de verkiezing van Jahwe honoreren (David wordt koning) als de verwerping van Saul gedeeltelijk ongedaan maken om het acceptabel te maken (Jonatan als co-regent met David). Jonatan geeft er geen blijk van te weten van de verwerping van Saul. David had beter kunnen weten, maar het lijkt erop dat hij naliet om Jahwe te raadplegen voordat hij zich verbond met Jonatan.

In deze studie wordt ook ingegaan op de vraag wat het alternatief was geweest. Was Jonatan dan sowieso gedoemd om te sterven aangezien hij als zoon van Saul deel had aan de verwerping van diens koningschap door Jahwe? Was het lot van Jonatan bezegeld als troonopvolger in een dynastie die tot zijn einde zou komen? In deze studie wordt geopperd dat dit niet het geval hoefde te zijn. Jonatan had de keuze kunnen maken om zich bij David aan te sluiten, zoals zo velen dit deden. Jonatan koos er echter voor afscheid te nemen van David en zich te scharen aan de zijde van zijn vader Saul. Saul en Jonatan stredden samen zij aan zij, leefden samen en stierven ook samen, 1 Samuël 1:

²³ *Saul en Jonatan, de beminden en lieflijken, waren in leven en sterven niet gescheiden.*

Omdat Jonatan ervoor koos in het leven niet bij David te zijn maar bij zijn vader Saul, was Jonatan er ook bij toen Jahwe het oordeel over Saul uitoefende en deelde hij in dit oordeel.

Wat is nu de rol en betekenis van Jonatan in 1-2 Samuël? In veel studies wordt alles rondom Jonatan louter positief geïnterpreteerd en wordt zijn zelfopofferende liefde benadrukt. Wij willen niets afdoen aan de goede intenties en oprechte motieven van Jonatan. Echter, zoals in deze studie is betoogd, Jonatan miste mogelijk cruciale kennis. Hij leek niet te weten of was zich onvoldoende bewust van de verwerping van zijn vader Saul door Jahwe. Hierdoor maakte hij de vergissing een poging te wagen om te marchanderen met Gods plan.

Jahwe had David als koning uitverkoren en door Samuël laten zalven. Daarbij was het niet de bedoeling van Jahwe dat David dit koningschap ook nog zou ontvangen uit de handen van het door Jahwe verworpen koningshuis. De poging daartoe, door middel van het verbond tussen David en Jonatan, wordt door Jahwe gedeceerd ontkracht: Jonatan wordt door de Filistijnen gedood. Hierdoor wordt de weg afgesneden naar een gedeeld koningschap, een vermenging van het uitverkoren koningschap van David met het verworpen koningschap met het huis van Saul.

Om af te sluiten, komen we terug op de onderzoeksvraag: wat is de rol en betekenis van de Jonatan verhalen in 1-2 Samuël? We zoeken het antwoord in twee richtingen:

Ten eerste – de kant van Jahwe – de Jonatan verhalen tonen Gods soevereiniteit. Jahwe heeft soverain besloten het koningschap van Saul af te nemen en dit te geven aan David, de man naar Gods hart. En uiteindelijk volvoert Jahwe zijn plan, ongeacht alles wat mensen ondernemen om hier veranderingen in aan te brengen.

Ten tweede – de kant van de mens – tonen deze verhalen dat het beter is om op Jahwe te vertrouwen dan op menselijke kracht en inzicht. Ware kennis komt slechts van Jahwe, niet van mensen. Ware kracht komt slechts van Jahwe, niet van het menselijke zwaard. Ware hulp en bijstand komen slechts van Jahwe en niet van menselijke vriendschap of een menselijk verbond, hoe dierbaar deze ook is.

David heeft door schade en schande, maar ook tot zijn verdriet, moeten leren dat Jahwe soverain is en niet laat marchanderen met zijn wil. Tot zijn verdriet, want terugkijkend op zijn vriendschap met Jonatan kon hij niets anders dan vol smart accepteren dat hij zijn geliefde broeder Jonatan definitief had moeten afstaan in de dood (2 Samuël 1:26):

²⁶ *Het is mij bang om u, mijn broeder Jonatan, gij waart mij zeer lief; uw liefde was mij wonderlijker dan liefde van vrouwen.*

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting	3
Hoofdstuk 1 Inleiding.....	6
1.1 Onderzoeksvraag	6
1.2 Synchrone, narratieve benadering	6
1.3 Het begrip focalisatie uit de narratologie	8
1.4 Onderzoeksmethodiek	9
Hoofdstuk 2 Interne focalisatie als narratief instrument in 1-2 Samuël	11
2.1 Interne focalisatie in het Oude Testament	11
2.2 Interne focalisatie in 1 Samuël	14
2.3 Het patroon in het narratieve gebruik van interne focalisatie in 1 Samuël.....	18
2.4 Interne focalisatie in 2 Samuël en 1-2 Koningen	27
Hoofdstuk 3 ‘Kennis’ als grondmotief in 1 Samuël.....	29
3.1 Jahwe heeft volkomen kennis.....	29
3.2 Het grondmotief ‘kennis’ bij Saul	30
3.3 Het grondmotief ‘kennis’ bij David	31
3.4 De ontwikkeling in ‘kennis’ bij David	32
3.5 Het grondmotief ‘kennis’ in 2 Samuël	35
Hoofdstuk 4 Interpretatie van de Jonatan verhalen in 1 Samuël	37
4.1 Inleiding.....	37
4.2 Interne focalisatie in de David-Jonatan verhalen	39
4.3 De onwetendheid bij Jonatan.....	41
4.4 Exegese van 1 Samuël 18:1-4.....	44
4.5 Exegese van 1 Samuël 23:16-18.....	51
Hoofdstuk 5 Conclusie	56
Literatuur	60

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Onderzoeksvraag

In de boeken 1-2 Samuël speelt Jonatan, de zoon van Saul, een significante rol. Lezers van alle tijden zijn aangesproken door zijn zelfopofferende liefde voor David maar ook zijn droevige einde. Het is duidelijk dat de Jonatan verhalen een grote literaire en emotionele waarde hebben. Maar los daarvan kan men zich afvragen waarom deze verhalen in 1-2 Samuël opgenomen zijn. Het is onwaarschijnlijk dat deze verhalen er puur vanwege de grote emotionele waarde in opgenomen zijn. Welk doel wordt ermee beoogd? Hoe passen deze verhalen in de totaliteit van de boeken en boodschap van 1-2 Samuël?

De onderzoeksvraag voor deze studie wordt als volgt geformuleerd:

Onderzoeksvraag: Wat is de rol en betekenis van de Jonatan verhalen in 1-2 Samuël?

Hierop is door sommigen het antwoord gegeven dat Jonatan ondersteunend dient als verdediging van het koningschap van David ¹. David is niet een valse troonpretendent die door een staatsgreep aan de macht is gekomen. Het staat buiten kijf dat Jonatan een belangrijke rol heeft gespeeld in Davids pad naar het koningschap ². Anderen benadrukken dat dit toch maar deels het antwoord kan zijn, aangezien de boeken Samuël behalve politieke motieven ook religieuze motieven lijken te hebben ³.

In welk opzicht is de rol van Jonatan cruciaal is in 1-2 Samuël? De vraagstelling kan ook omgedraaid worden: Wat zou de lezer missen als hij niets zou weten van het bestaan van Jonatan? Welk wezenlijk element van de boodschap van 1-2 Samuël wordt niet voor het voetlicht gebracht als de Jonatan verhalen zouden ontbreken in 1-2 Samuël? Deze vragen worden onderzocht in de huidige studie.

1.2 Synchrone, narratieve benadering

Om de rol en betekenis van Jonatan in 1-2 Samuël te onderzoeken wordt in deze studie uitgegaan van een synchrone benadering van 1-2 Samuël. Tsumura⁴ beschrijft het primaat van de synchrone benadering boven de diachrone benadering:

Any theory of literary composition, however attractive, should be solidly based on a literary and linguistic reading of the text itself. In principle, a diachronic approach to a biblical text should be preceded by a synchronic study of the text as it is, for it is an axiom of textual and linguistic investigation that one should first read a text synchronically.

In deze studie wordt voornamelijk een synchrone benadering gekozen, waarbij diachrone aspecten slechts aan de orde komen als dat voor de uitleg essentieel is. Er zijn vele andere (synchrone) studies gedaan naar 1-2 Samuël zoals de werken van Bodner⁵, Leithart⁶, Borgman⁷, Alter⁸ en uiteraard het werk van Fokkelman⁹, treffend getypeerd door Tsumura¹⁰:

¹ Zie voor een overzicht van deze discussie: Wolf, H. (2009). "Samuel, Books of" in: *The Zondervan Encyclopedia of the Bible*. Eds. Merrill C. Tenney en Moisés Silva. Grand Rapids: Zondervan, p. 308.

² Van Bekkum, Koert (2018). *How the mighty have fallen*. In: *Sola Scriptura - Biblical and Theological Perspectives on Scripture, Authority and Hermeneutics*, eds. Burger, Huygens en Peels. Leiden: Brill, 159-182.

³ Zie bijvoorbeeld Tsumura, D.T. (2007). *The First Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, p. 69-73. Maar met name ook: Short, Randall (2010). *The Surprising Election and Confirmation of King David*. Harvard Divinity School Theological Studies, waar het hele idee van een 'apologie van David' aan een kritische analyse wordt onderworpen.

⁴ Tsumura, D.T. (2007). *The First Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, p. 5.

⁵ Bodner, Keith (2009). *1 Samuel: A Narrative Commentary*. Hebrew Bible Monographs 19. Sheffield Phoenix Press.

Fokkelman's massive four-volume work on 1-2 Samuel is a formalistic and fully synchronic approach to the text as it stands, without trying to go behind the text. He too emphasizes holistic interpretations of the text, but with some psychologizing and allegorizing tendency, occasionally suggesting, in Polzin's words, 'what is supposed to be happening within Saul's sub- or unconscious.'

Vermeldenswaardig zijn nog de recente studie van Patrick James¹¹, die een doorwrochte structurele analyse presenteert van 1-2 Samuël, en ten slotte het werk van Randall Short¹² waar een deel van de persoonlijke inspiratie voor de huidige studie vandaan komt. Dit laatste werk gebruikt instrumenten uit de narratologie om 1-2 Samuël te ontleden, met name de 'speech-act theory'¹³. In de huidige studie wordt ook een specifiek instrument uit de narratologie gebruikt voor ontleding van 1-2 Samuël, namelijk de zogeheten 'focalisatie'.

In de narratologie wordt onderscheid gemaakt tussen auteur en verteller, bijvoorbeeld met de woorden van Bar Efrat¹⁴:

The narrator within the narrative should not be identified with the writer as a real person.

Zo kan een verhaal verteld worden door een auctoriële of alwetende verteller, die zelf niet aanwezig is als personage in het verhaal. Hij is een buitenstaander die echter wel alles weet over de gedachten en motieven van de personages in het verhaal. Een verhaal kan ook verteld worden door een personele verteller, die niet alwetend is en geen toelichting of commentaar geeft. Ook kan er het 'ik-perspectief' zijn of de onbetrouwbare verteller die gebrek aan kennis heeft. Het is duidelijk dat 1-2 Samuël geschreven is vanuit een 'alwetend narratief standpunt'. Zo spreekt Fokkelman over *'the omniscient narrator'*.¹⁵

Sternberg¹⁶ benoemt nog meer relevante aspecten die hij van belang acht: schrijver, verteller, toevoerder en personen in het verhaal:

⁶ Leithart, Peter J. (2003). *A Son to Me: An Exposition of 1 & 2 Samuel*. Moscow, Idaho: Canonpress.

⁷ Borgman, Paul (2008). *David, Saul, and God: Rediscovering an Ancient Story*. New York: Oxford University Press, 2008.

⁸ Alter, Robert (1999). *The David Story – a Translation with Commentary of 1 and 2 Samuel*. New York: Norton Press.

⁹ Fokkelman, Jan (1981). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 1: King David (2 Samuel 9-20 and 1 Kings 1-2)*. Uitgeverij Brill.

Fokkelman, Jan (1986). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 2: The Crossing Fates (1 Samuel 13-31 & 2 Samuel 1)*. Uitgeverij Brill.

Fokkelman, Jan (1990). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 3: Throne and City (2 Samuel 2-8 and 21-24)*. Uitgeverij Brill.

Fokkelman, Jan (1993). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 4: Vow and Desire (1 Samuel 1-12)*. Uitgeverij Brill

¹⁰ Tsumura, D.T. (2007). *The First Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, p. 21.

¹¹ Patrick, James (2016). *The Prophetic Structure of 1-2 Samuel*. PhD. Thesis. Mansfield College, University of Oxford.

¹² Short, Randall (2010). *The Surprising Election and Confirmation of King David*. Harvard Divinity School Theological Studies.

¹³ Ibid. pp. 101-128.

¹⁴ Bar-Efrat, Shimon (1989). *Narrative Art in the Bible*. Sheffield Academic Press, p. 14.

¹⁵ Fokkelman, Jan (1986). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 2: The Crossing Fates (1 Samuel 13-31 & 2 Samuel 1)*. Uitgeverij Brill, p. 389.

¹⁶ Sternberg, Meir (1987). *The Poetics of Biblical Narrative - Ideological Literature and the Drama of Reading*. Bloomington: Indiana University Press, p. 130.

Briefly, as I argued elsewhere, narrative communication involves no fewer than four basic perspectives: the author who fashions the story, the narrator who tells it, the audience or reader who receives it, and the characters who enact it.

Hier worden behalve de auteur en verteller ook nog de aspecten genoemd van de toehoorders en plotpersonages.

Deze en andere narratieve benaderingen van 1-2 Samuël missen echter steevast één essentieel aspect van de narratologie, een begrip dat in vrijwel alle commentaren over het hoofd wordt gezien, namelijk: *focalisatie* (eng. *focalization*), dit is het *gezichtspunt* van waaruit de gebeurtenissen gezien worden. In deze studie zal aangetoond worden dat juist het aspect van de focalisatie van wezenlijk belang is voor de interpretatie van 1-2 Samuël.

1.3 Het begrip focalisatie uit de narratologie

Het begrip *focalisatie* wordt uitgelegd door Bal¹⁷. Focalisatie is het gezichtspunt van waaruit de gebeurtenissen in een verhaal bekeken worden¹⁸:

The identity of the narrator, the degree to which and the manner in which that identity is indicated in the text, and the choices that are implied lend the text its specific character. This topic is closely related to the notion of focalization. Narrator and focalization together determine the narrative situation. The focalizer, as this concept will be defined in chapter 2, is an aspect of the story this narrator tells. It is the represented colouring of the fabula by an agent of perception, the holder of the point of view.

De focalisator (de persoon vanuit wiens gezichtspunt het verhaal gezien wordt, eng. *focalizer*) dient onderscheiden te worden van de verteller. Dit zijn twee verschillende personen. Er is het onderscheid tussen vertellen en zien¹⁹. De verteller kiest een focalisator, zie bijvoorbeeld *The Living Handbook of Narratology*²⁰:

- Dit kan de verteller zelf zijn. Er is dan sprake van een *externe focalisatie*. De focalisator behoort niet tot het verhaal. Verteller en focalisator vallen samen en de focus van waarneming lijkt dat van de verteller te zijn. In geval het gezichtspunt niet beperkt is, maar alles overschouwend, een 'editorial point of view', is er sprake van *nulfocalisatie*.
- De verteller kan er echter ook voor kiezen een personage in het verhaal de focalisator te maken. Dit is de *interne focalisatie*. De focus van waarneming ligt dan bij dit personage in het verhaal. Het is belangrijk om te beseffen dat de focalisator niet het hoofdpersoonage in het verhaal hoeft te zijn. De focalisator kan bijvoorbeeld ook een toeschouwer zijn die zijn/haar kant van het verhaal beschrijft. In de loop van het verhaal kunnen dit ook verschillende personen zijn die als focalisator optreden. Dan wordt het verhaal steeds bekeken vanuit het gezichtspunt van de focalisator van dat moment.

De focalisator is dus degene vanuit wiens gezichtspunt je als lezer naar de gebeurtenissen in het verhaal kijkt. Je kruipt als lezer als het ware in het hoofd van een van de personages van het verhaal.

¹⁷ Bal, Mieke (2017). *Narratology: An Introduction to the Theory of Narrative*. 4^e editie. Toronto: University of Toronto Press, pp. 132-153.

¹⁸ Ibid. p. 12.

¹⁹ Van Boven, Erica en Gillis Dorleijn (2018). *Literair Mechaniek: Inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, p. 258.

²⁰ Niederhoff, Burkhard: "Focalization". In: Hühn, Peter et al. (eds.): *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/focalization> [bezoekt op 20 juli 2021]

Dit kan de hoofdpersoon zijn maar ook een bijfiguur. Je ziet door de ogen van de focalisator, je voelt wat hij/zij voelt, je volgt de gedachten van de focalisator. Daarom kan de focalisator in het verhaal herkend worden aan signaalwoorden als ‘zien’, ‘denken’, ‘horen’, ‘bang zijn’, ‘herinneren’, werkwoorden die duiden op gedachten, emoties of zintuiglijke waarnemingen.

Het vaststellen van de focalisator is van cruciaal belang voor het begrijpen van de boodschap die de verteller wil overbrengen. Vanuit de persoon van de focalisator worden andere personen en gebeurtenissen subjectief bekeken en beoordeeld. Met de woorden van Mieke Bal²¹:

A choice is made from among the various points of view from which the elements can be presented. The resulting focalization, the relation between who perceives and what is perceived, colours the story with subjectivity.

En zoals het *Algemeen Letterkundig Lexicon*²² het stelt:

Voor de interpretatie van verhalen en speciaal voor de karaktertekening der personages kan het belangrijk zijn na te gaan hoe ze functioneren als object van focalisatie (wie focaliseert hen wanneer ze beschreven worden?) en als subject van focalisatie (welke andere personages of situaties worden bij voorkeur vanuit hun gezichtspunt weergegeven?)

Behalve het *object van focalisatie* (de *focalisator*) is er dus ook sprake van het *subject van focalisatie*, ook wel het object van waarneming of *gefocaliseerd object*²³ genoemd. Het gefocaliseerde object is diegene of datgene wat door de focalisator wordt bekeken, gevoeld, overdacht of beoordeeld.

Het onderscheid tussen auteur en verteller wordt in de commentaren op 1-2 Samuël veelal gemaakt; het nadere onderscheid tussen focalisator (*wie ziet* of *wie neemt* waar) en verteller (*wie vertelt*) echter niet. En dit terwijl *interne focalisatie*, naar zal blijken, in 1-2 Samuël een wezenlijke rol inneemt. Noch in de commentaren op 1-2 Samuël noch in de narratieve analyses van de David-Jonatan verhalen is – voor zover ik heb kunnen nagaan – het aspect *focalisatie* behandeld of besproken. Dat wil zeggen: de term *focalisatie* wordt niet gebruikt, maar ook de strekking ervan (het *gezichtspunt*) wordt niet in beschouwing genomen, laat staan systematisch onderzocht, voor de analyse van de verhalen in 1-2 Samuël²⁴. Deze lacune wordt in deze studie opgevuld.

1.4 Onderzoeksmethodiek

Om een antwoord te vinden op de in paragraaf 1.1 geformuleerde onderzoeksvraag worden de volgende onderzoekstappen uitgevoerd. Eerst wordt in hoofdstuk 2 een overzicht gegeven van de interne focalisatie in de boeken van het Oude Testament. Er wordt ingezoomd op 1-2 Samuël. Er

²¹ Bal, Mieke (2017). *Narratology: An Introduction to the Theory of Narrative*. 4^e editie. Toronto: University of Toronto Press, p. 7.

²² DBNL: "Focalisatie". In: Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren. URL = https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_00837.php# [bezocht op 20 juli 2021]

²³ Van Boven, Erica en Gillis Dorleijn (2018). *Literair Mechaniek: Inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, p. 260.

²⁴ Harding is een enkele uitzondering hierop. Hij noemt enkele malen het aspect van de focalisatie in zijn interpretatie van de David-Jonatan verhalen, zie Harding, James E. (2013). *The Love of David and Jonathan. Ideology, Text, Reception*. Lancaster: Equinox, p. 121, 170-171, 188, 209-210, 227, 266. Ook bij Harding gebeurt dit echter slechts incidenteel en niet consequent, wat in de huidige studie wel wordt gedaan.

Tsumura, D.T. (2007). *The First Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans stipt het belang aan van het ‘*viewpoint, the vantage point from which the narrator is seeing the actions on the stage*’ (p. 54). Echter, Tsumura bedoelt hier de locatie mee en niet zozeer de persoon vanuit wie het verhaal wordt verteld.

wordt geconstateerd dat de het gebruik van interne focalisatie in met name 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 wezenlijk afwijkt van dat in andere OT boeken. Dit wordt vastgelegd in een stelling.

Vervolgens wordt, nog steeds in hoofdstuk 2, het boek 1 Samuël ²⁵ aan een nauwkeurige narratieve analyse onderworpen met betrekking tot focalisatie. Hieruit zal blijken dat er een bepaald patroon valt te ontdekken in het gebruik van interne focalisatie in 1 Samuël. Dit patroon blijkt hieruit te bestaan dat in 1 Samuël de interne focalisator steeds de ‘onwetende’ is, degene die bepaalde kennis of informatie mist. Het gaat dan veelal om kennis of informatie die cruciaal is voor de plotontwikkeling. Ook dit wordt vastgelegd in een stelling. Door dit patroon te bestuderen, zal geconcludeerd worden dat de verteller een bedoeling heeft met het narratieve instrument van de focalisatie. Dit leidt tot de constatering dat ‘kennis’ een grondmotief is in 1 Samuël.

Het grondmotief ‘kennis’ wordt uitgewerkt in hoofdstuk 3. Er wordt onderzocht hoe dit grondmotief doorwerkt in de verschillende personages die in 1 Samuël voorkomen. Met name bij David wordt een patroon zichtbaar dat hij de juiste kennis bezit mits hij Jahwe raadpleegt. Een aantal gebeurtenissen in het leven van David worden in het licht van dit grondmotief uitgelegd en verklaard.

Dan wordt in hoofdstuk 4 de verbinding gelegd met de Jonatan verhalen. Allereerst wordt onderzocht hoe het zit met de interne focalisatie in de verhalen waarin zowel David als Jonatan voorkomen. Het leidt tot het cruciale inzicht dat in deze verhalen Jonatan de interne focalisator is. Dit is cruciaal want het heeft de belangrijke consequentie – volgens de in hoofdstuk 2 geformuleerde stellingen – dat Jonatan onwetend is, bepaalde kennis of informatie mist. Kennis die cruciaal is voor de plotontwikkeling.

Welke kennis of informatie mist Jonatan dan? Ook dit wordt in hoofdstuk 4 onderzocht. De uitkomst hiervan plaatst de relatie tussen David en Jonatan in ander perspectief. In het licht hiervan wordt een exegetische uitvoering van twee cruciale momenten in het leven van Jonatan en David, namelijk de eerste keer dat ze elkaar ontmoeten (1 Samuël 18:1-4) en de laatste keer dat ze elkaar ontmoeten (1 Samuël 23:16-18).

Deze studie sluit af in hoofdstuk 5 met een bespreking en conclusies. Gebaseerd op de analyses van de hoofdstukken 2-4 wordt een antwoord geformuleerd op de onderzoeksvraag naar de rol en betekenis van de Jonatan verhalen.

Tot slot nog een opmerking over de gebruikte tekst. Als uitgangspunt wordt steeds de Masoretische Tekst (MT) genomen zoals vastgelegd in de Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS). Dit ondanks dat er vaak wordt verondersteld dat deze tekst in veel gevallen gecorrumpeerd zou zijn. We volgen echter de argumentatie van Tsumura die betoogt dat veel mogelijke corrupties verklaard kunnen worden, o.a. door fonetische spelling.²⁶ Voor citaten wordt gebruik gemaakt van de NBG vertaling.²⁷

²⁵ Het zal blijken dat in 2 Samuël 2 – 24 het gebruik van interne focalisatie niet zo afwijkend meer is van dat in andere OT boeken. Daarom wordt met name 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 onder de loep genomen. Dit is ook het gedeelte waarin de Jonatan verhalen zich afspelen. Voor eenvoud van referentie wordt in deze studie vaak gesproken over ‘1 Samuël’ waarbij impliciet 2 Samuël 1 ook in de beschouwing wordt meegenomen, zonder dat dit steeds expliciet wordt genoemd.

²⁶ Tsumura, D.T. (2007). *The First Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, pp. 2-10. En Tsumura, D.T. (2019). *The Second Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, pp. 1-5.

²⁷ Uitzondering hierop is de exegetische in hoofdstuk 4 waarbij ik mijn eigen vertaling gebruik.

Hoofdstuk 2 Interne focalisatie als narratief instrument in 1-2 Samuël

2.1 Interne focalisatie in het Oude Testament

In de meeste OT boeken is de focalisatie voornamelijk extern. Toch komt ook interne focalisatie voor. In de dichterlijke boeken komt interne focalisatie sowieso veelvuldig voor, omdat daarin persoonlijke gedachten en emoties worden beschreven, vaak vanuit de ik-persoon (bijvoorbeeld in Job en in veel Psalmen). Als we ons beperken tot het proza in het Oude Testament, zijn er de volgende boeken waarin interne focalisatie een rol van betekenis speelt:

Het boek Nehemia.

Dit boek is grotendeels in de 'ik-vorm' (eerste persoon) geschreven. Nehemia is de interne focalisator. We zien dit aan verzen als 1:4 (signaalwoord 'horen'):

⁴ *Zodra ik deze woorden hoorde, zette ik mij neder, weende en bedreef rouw, dagen lang. Ook vastte en bad ik voor het aangezicht van de God des hemels.*

En ook 2:2,45 (signaalwoord 'bevreesd' en het innerlijke gebed):

De koning zei tot mij: Waarom staat uw gezicht zo somber, hoewel gij niet ziek zijt? Dit kan niet anders dan hartzeer zijn. Toen werd ik ten zeerste bevreesd, ... ⁴ En de koning zei tot mij: Wat is dan uw verzoek? Toen bad ik tot de God des hemels. ⁵ En ik zei tot de koning:

En nog vele andere voorbeelden. De interne focalisator in Nehemia is dus Nehemia zelf, tevens de hoofdpersoon.

Het boek Ester

Hier komen twee interne focalisators voor:

1. Koning Ahasveros. Dit blijkt bijvoorbeeld uit 1:12 waar we een innerlijke emotie (boosheid) van koning Ahasveros zien:

¹² *Koningin Wasti weigerde echter te komen op het bevel des konings, dat de hovelingen haar overbrachten, waarop de koning in hevige gramschap ontstak en zijn toorn in hem ontbrandde.*

Ook in 6:1-5 (de slaap wijkt van Ahasveros) is hij de interne focalisator.

2. Haman. Bijvoorbeeld in 3:5 lezen we zijn innerlijke gevoelens over Mordechai:

⁵ *Toen Haman zag, dat Mordekai niet knielde, en zich niet voor hem ter aarde wierp, werd hij vervuld met gramschap*

En 6:6 lezen we zijn gedachten:

Haman dacht bij zichzelf: Wie zou de koning groter eer willen bewijzen dan mij?

Het is opmerkelijk dat twee andere belangrijke personen in het verhaal, de hoofdpersonen Ester en Mordechai, geen interne focalisator zijn in het hele verhaal! Nergens lezen we de innerlijke gedachten of gevoelens van Ester of Mordechai. Alles omtrent hen wordt met externe focalisatie beschreven, of intern vanuit Ahasveros of Haman bezien.

Het boek Prediker

In Prediker is Salomo de interne focalisator. Het boek is geschreven vanuit zijn gezichtspunt, in de eerste persoon. Hier blijkt ook duidelijk het onderscheid tussen focalisator en verteller. De verteller is niet Salomo zelf. De verteller neemt aan het begin (1:1-11) en het einde (12:8-14) afstand van de ik-persoon (de Prediker, Salomo); de verteller stijgt daar bovenuit en geeft alomvattend commentaar,

waarbij hij in de ‘hij-persoon’ over de Prediker spreekt. Zie het commentaar van Bartholomew²⁸ over Prediker voor een uitgebreide en nauwkeurige analyse van deze materie.

Het boek Jesaja

In dit boek is – wanneer interne focalisatie plaatsvindt – Jesaja de interne focalisator. We lezen bijvoorbeeld vanuit de ik-persoon en met het signaalwoorden ‘zien’ en ‘horen’ in Jesaja 6:

¹ *In het sterfjaar van koning Uzzia zag ik de Here zitten op een hoge en verheven troon en zijn zomen vulden de tempel.*

⁸ *Daarop hoorde ik de stem des Heren, die zei: ...*

Het boek Jeremia

Dit boek is grotendeels vanuit het gezichtspunt van de hoofdpersoon Jeremia zelf beschreven. Hij is de interne focalisator. We hebben als lezer toegang tot zijn innerlijke gedachten en emoties, bijvoorbeeld in 20:7-18:

Gij hebt mij overreed, HERE, en ik heb mij laten overreden; Gij zijt mij te sterk geweest en hebt overmocht. Ik ben tot een bespotting geworden de ganse dag, allen honen zij mij. ⁸ Want telkens wanneer ik spreek, moet ik het uitschreeuwen, van geweld en onderdrukking roepen; want het woord des HEREN is mij geworden tot smaad en spot de ganse dag. ⁹ Maar zei ik: Ik wil aan Hem niet denken en in zijn naam niet meer spreken, dan werd het in mijn hart als brandend vuur, opgesloten in mijn gebeente; wel matte ik mij af om het in te houden, maar ik kon het niet.

Het boek Ezechiël

Dit boek is grotendeels in de ik-persoon geschreven en vanuit het gezichtspunt van Ezechiël. Het is overigens opmerkelijk dat we juist weinig te weten komen over de innerlijke emoties van Ezechiël²⁹. Typerend is een gedeelte als 24:15:

¹⁵ *Het woord des HEREN kwam tot mij: ¹⁶ Mensenkind, zie, Ik neem de lust van uw ogen door een plotselinge slag van u weg, maar gij zult geen dodenklacht aanheffen, gij zult niet wenen noch tranen storten. ¹⁷ Kerm in stilte; dodenrouw zult gij niet bedrijven; bind uw hoofddoek om, doe uw schoenen aan uw voeten, bedek uw bovenlip niet, en eet het brood niet, dat de mensen u brengen. ¹⁸ Des morgens nu sprak ik tot het volk, des avonds stierf mijn vrouw. En op de volgende morgen deed ik, zoals mij bevolen was.*

Ezechiël is interne focalisator, maar laat de lezer niet ver toe in zijn persoonlijke gevoelens. Wellicht hangt dit samen met de woorden van Jahwe aan Ezechiël in 3:7-9:

⁷ *Maar de Israëlieten zullen niet naar je willen luisteren, omdat ze niet naar mij willen luisteren, want heel het volk van Israël is koppig en eigenzinnig. ⁸ Daarom maak ik je even onbuigzaam als zij, en even koppig. ⁹ Ik maak je harder dan steen, ik maak je zo hard als staal; daarom hoeft je voor hen niet bang te zijn, daarom mag je je niet door hen laten afschrikken, hoe opstandig ze ook zijn.*

Wordt in deze intrigerende passage wellicht gesuggereerd dat Ezechiël in staat zal zijn om zijn gevoelens te onderdrukken? De interpretatie hiervan valt echter buiten het bestek van deze studie.

Het boek Daniël

- Hoofdstuk 1: Daniël. Dit wordt duidelijk uit 1:8, waarin we de gedachten van Daniël zien:

²⁸ Bartholomew, Craig G. (2009). *Ecclesiastes*. Grand Rapids: Baker Academic, pp. 61-82.

²⁹ Zie hiervoor ook Block, Daniel I. (1997). *The Book of Ezekiel: Chapters 1-24*. In de serie: The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, pp. 27-29.

⁸ Daniël nu nam zich voor, zich niet te verontreinigen met de koninklijke spijze of met de wijn die de koning placht te drinken.

- Hoofdstuk 2: Nebukadnezar. Dit blijkt uit 2:1, waarin een emotie van hem wordt beschreven:

¹ In het tweede jaar nu der regering van Nebukadnezar had Nebukadnezar een droom, waardoor zijn geest verontrust werd en het met zijn slaap gedaan was.

Dit gezichtspunt van Nebukadnezar blijkt ook hieruit dat de droom en zijn uitlegging 's nachts bekend worden gemaakt aan Daniël. Maar dat is niet het moment dat je als lezer toegang krijgt tot deze informatie. Dit is pas het geval wanneer Nebukadnezar dit hoort uit de mond van Daniël.

- Hoofdstuk 3: Nebukadnezar. Bijvoorbeeld de emotie 'boosheid' in 3:19

¹⁹ Toen werd Nebukadnezar vervuld met gramschap.

En ook de emotie 'angst' en zintuiglijke waarneming 'zien' in 3:24-25:

²⁴ Toen schrok koning Nebukadnezar en stond ijlings op; hij nam het woord en zei tot zijn raadsheren: Hebben wij niet drie mannen gebonden in het vuur geworpen? Zij antwoordden de koning: Zeker, o koning. ²⁵ Hij zei: Zie, ik zie vier mannen vrij wandelen midden in het vuur, en zij hebben geen letsel, en het uiterlijk van de vierde gelijkt op dat van een zoon der goden!

- Hoofdstuk 4 Nebukadnezar. Dit hoofdstuk is in de eerste persoon geschreven. De lezer heeft toegang tot de gedachten en gevoelens van Nebukadnezar, 4:4,5:

⁴ Ik, Nebukadnezar, bevond mij rustig in mijn huis en in goede welstand in mijn paleis; ⁵ daar zag ik een droom, die mij verschrikte; en droombeelden op mijn legerstede en gezichten die mij voor ogen kwamen, verontrustten mij!

- Hoofdstuk 5 Koning Belsassar. We lezen van zijn gedachten en emoties in 5:6:

⁶ Toen verschoot de koning van kleur, en zijn gedachten verontrustten hem, zijn heupgewrichten werden los en zijn knieën stielen tegen elkaar.

- H. 6 Koning Darius. Vanuit zijn gezichtspunt wordt het verhaal verteld. Dit begint al in 6:2:

² Het behaagde Darius ...

En ook later, 6:15:

⁵ Zodra de koning de zaak gehoord had, mishaaagde zij hem ten zeerste.

En in 6:19,24:

¹⁹ Toen ging de koning naar zijn paleis en bracht de nacht vastend door; en hij liet niets tot afleiding voor zich brengen, en zijn slaap vlood van hem.

²⁴ Toen werd de koning ten zeerste verheugd ...

- Hoofdstuk 7-12. Hier is Daniël de interne focalisator. Hij is ook de ik-persoon.

Het boek Daniël is, net als Esther, een voorbeeld van een OT boek waarin veel variatie plaatsvindt in de interne focalisatie.

Het boek Jona

In Jona is de hoofdpersoon, Jona, de interne focalisator. Dit blijkt bijvoorbeeld uit hoofdstuk 2, waar Jona de ik-persoon is in zijn gebed, en 4:1,6:

¹ Maar dit mishaaagde Jona ten zeerste en hij werd toornig.

⁶ *En de HERE God beschikte een wonderboom, die boven Jona opschoot om tot schaduw te zijn boven zijn hoofd, ten einde hem van zijn misnoegdheid af te brengen. En Jona verheugde zich zeer over de wonderboom.*

Hier hebben we als lezer toegang tot de emoties van Jona. Maar ook God zelf is soms interne focalisator, bijvoorbeeld in 3:10:

¹⁰ *Toen God zag wat zij deden, hoe zij zich bekeerden van hun boze weg, berouwde het God over het kwaad dat Hij bedreigd had hun te zullen aandoen, en Hij deed het niet.*

Hierin komt het signaalwoord ‘zien’ voor en wordt verteld over de innerlijke gevoelens en gedachten van God.

2.2 Interne focalisatie in 1 Samuël

In 1 Samuël is er volop sprake van interne focalisatie, waarbij het gezichtspunt van een personage uit het verhaal wordt gekozen, niet persé de hoofdpersoon. We lezen van de interne focalisator gedachten, gevoelens of zintuiglijke waarnemingen. Een zevental voorbeelden:

1. In 1:12-18 is Eli de interne focalisator. Door zijn ogen zien we Hanna prevelen.
2. In 1 Samuël 3:1-21 is de jonge Samuël de focalisator. Vanuit zijn ervaring beleven we het verhaal. Hij hoort op bed de stem van God maar weet niet dat het Jahwe is die spreekt.
3. In 4:12-18 is Eli de interne focalisator. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het signaalwoord ‘zorg maken’ in v. 13. We zien hem op zijn stoel zitten en wachten op nieuws van de strijd.
4. In 9:1-27 is Saul de focalisator. Vanuit zijn gezichtspunt wordt het verhaal gevolgd, te beginnen met de zoektocht naar de ezelinnen.
5. In 1 Samuël 16:1-13 is Samuël de interne focalisator. Vanuit zijn gezichtspunt wordt de zalving van David beschreven.
6. 1 Samuël 27:5 – 28:2 en 29:1-11. Hier is koning Akis van Gat de interne focalisator, we lezen van zijn gedachten over David.
7. 1 Samuël 28:3-8 Saul is de interne focalisator. We zien hem in zijn angst op de avond voordat de strijd met de Filistijnen plaatsvindt.

In elk van deze voorbeelden wordt het verhaal verteld vanuit het gezichtspunt van één van de personen in het verhaal. Dit is niet altijd persé de hoofdpersoon. Hierin onderscheidt 1 Samuël zich van de andere OT boeken waar de interne focalisator, als deze er is, over het algemeen tevens de hoofdpersoon is. In het eerste voorbeeld hierboven is Eli de interne focalisator, maar beslist niet de hoofdpersoon in dit verhaal. In het zesde voorbeeld is David de hoofdpersoon, maar het gezichtspunt van koning Akis wordt gekozen.

Er zijn nog veel meer voorbeelden van interne focalisatie in 1 Samuël. De veelvuldige toepassing ervan in de verhaallijnen blijkt door te gaan tot in 2 Samuël 1. De volgende tabel geeft een compleet overzicht van de tekstgedeelten in 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1³⁰ waarin sprake is van interne focalisatie. In de tabel staat aangegeven wie de interne focalisator is. Tevens staat aangegeven uit welke signaalwoorden met betrekking tot zintuiglijke waarneming, gedachte of emotie blijkt wie de interne focalisator is.

³⁰ Zoals eerder aangegeven wordt voor eenvoud van referentie in deze studie vaak gesproken over ‘1 Samuël’ waarbij impliciet 2 Samuël 1 ook in de beschouwing wordt meegenomen, zonder dit steeds apart te noemen.

Tabel 1 Lijst van tekstgedeelten in 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 waarin een interne focalisator voorkomt, dat wil zeggen de gebeurtenissen worden gezien vanuit het gezichtspunt van één van de personen in het verhaal. In de tweede kolom staat aangegeven om welke persoon uit het verhaal (de interne focalisator) dit gaat. In de derde kolom staat uitgelegd op basis van welke signaalwoorden (duidend op zintuiglijke waarneming, gedachte of emotie) dit vastgesteld is.

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Zintuiglijke waarneming, gedachte of emotie van de interne focalisator
1 Samuël		
1:12-18	Eli	¹² Toen zij lang bleef bidden voor het aangezicht des HEREN, lette (שָׁמַר) Eli op haar mond; ¹³ en omdat Hanna bij zichzelf sprak en slechts haar lippen zich bewogen, maar haar stem niet te horen was, dacht (וַיִּשְׁכַּח) Eli, dat zij dronken was.
2:1-10	Hanna	Lofzang van Hanna die als ik-persoon de focalisator is: ¹ Toen bad Hanna en zei: Mijn hart juicht in de HERE, mijn hoorn is verhoogd in de HERE. Wijd opent zich mijn mond tegen mijn vijanden, want ik verheug (שָׂמְחָה) mij in uw hulp.
3:1-21	Samuël	¹⁵ ... Samuël zag ertegen op (וַיִּרְא) Eli het gezicht mee te delen.
4:6-11	De Filistijnen	⁶ En de Filistijnen, die dat gejuich hoorden (וַיִּשְׁמְעוּ), zeiden: Wat betekent toch dat luide gejuich in de legerplaats der Hebreëen? Toen zij vernamen, dat de ark des HEREN in de legerplaats gekomen was, ⁷ werden de Filistijnen bevreesd (וַיִּירָאוּ) ...
4:12-18	Eli	¹³ Eli zat op zijn stoel aan de kant van de weg in afwachting, want zijn hart was vol zorg (לְבוֹ הָרַד) over de ark Gods. Toen de man in de stad kwam en het bericht overbracht, ging er een gejammer door de gehele stad. ¹⁴ Eli hoorde (וַיִּשְׁמַע) het jammergeschrei en vroeg: Wat is dat voor een rumoer? De man haastte zich naar Eli en deelde het hem mee. ¹⁵ Eli nu was achtennegentig jaar oud en zijn ogen stonden star, zodat hij niet zien (לִרְאוֹת) kon.
5:1-6:16	De Filistijnen	⁶ Zwaar drukte de hand des HEREN op de Asdodieten en Hij verbijsterde hen (וַיִּשְׁמַם): Hij sloeg hen met builen, zowel Asdod als het omliggende gebied. ⁷ Toen de mannen van Asdod zagen (וַיִּרְאוּ), dat de zaken zo stonden, ... ¹⁶ ...toen de Filistijnen dit zagen (וַיִּרְאוּ) ...
8:1-22	Samuël	⁶ Toen zij zeiden: Geef ons een koning om ons te richten, mishagde (וַיִּרַע) dat aan Samuël. ²¹ Samuël hoorde (וַיִּשְׁמַע) al de woorden ...
9:1-14	Saul?	Alhoewel signaalwoorden ontbreken, lijkt het verhaal wel verteld te worden vanuit het gezichtspunt van Saul.
9:15 – 10:8	Samuël	¹⁷ Toen Samuël Saul zag (וַיִּרְא), gaf de HERE hem te kennen: Dit is de man, over wie Ik u gesproken heb; deze zal over mijn volk heersen.
10:14-16	De oom van Saul?	Alhoewel signaalwoorden ontbreken, lijkt dit korte verhaal wel verteld te worden vanuit het gezichtspunt van de oom van Saul. Overigens lijkt hier ook sprake van meervoudige focalisatie aangezien in vers 16 Saul juist weer de interne focalisator is, wanneer gezegd wordt dat hij informatie over zijn zalving achterwege laat.
12:1-25	Samuël?	Alhoewel signaalwoorden ontbreken, lijkt het verhaal wel verteld te worden vanuit het gezichtspunt van Samuël.
13:1-15	Saul	¹¹ Saul antwoordde: Daar ik zag (כִּי־רָאִיתִי), dat het volk van mij wegliep en gij niet op de afgesproken tijd kwaamt, terwijl de Filistijnen te Mikmas verzameld

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Zintuiglijke waarneming, gedachte of emotie van de interne focalisator
		waren, ¹² dacht ik (וַיֵּאמֶר, 'zei ik' in de betekenis van 'dacht ik' ³¹): nu zullen de Filistijnen op mij afkomen te Gilgal, en ik heb de gunst des HEREN nog niet gezocht; toen heb ik mij verstout en heb het brandoffer geofferd.
14:1-15; 27-30	Jonatan	²⁷ Jonatan echter had niet gehoord (לֹא-שָׁמַע), dat zijn vader het volk had doen zweren.
15:10-31; 33-35	Samuël	¹¹ Hierop ontroerde (וַיִּחַר) Samuël hevig en hij riep tot de HERE de gehele nacht. ³⁵ Samuël zag Saul niet meer tot de dag van zijn dood, maar Samuël droeg leed (כִּי-הָתַאֲבֵל) over Saul. En de HERE had berouw (נָחַם), dat Hij Saul tot koning over Israël had aangesteld. De laatste tekst wekt overigens bijna de indruk dat Jahwe hier de interne focalisator is: we krijgen als lezer zicht op de gedachten van Jahwe!
15:32	Agag	³² ... Welgemoed (מְעֻדָּת) ging Agag naar hem toe, want hij zei (וַיֵּאמֶר, in de betekenis van: hij dacht): Voorwaar, de bitterheid van de dood is geweken.
16:1-13	Samuël	¹ De HERE zei tot Samuël: Hoelang zult gij nog leed dragen (מִתְאֲבֵל) over Saul, ... ⁶ Toen zij binnenkwamen, en hij Eliab zag (וַיִּרְאֵהוּ), dacht (וַיֵּאמֶר, 'zei' in de betekenis van 'dacht') hij:
16:14-23	Saul	¹⁴ en een boze geest, die van de HERE kwam, joeg hem angst aan (וַיִּבְעַתְתּוּ). ²¹ Zo kwam David bij Saul en werd zijn dienaar. Deze hield veel (וַיִּצְאָהֶבְהוּ מְאֹד) van hem
17:55-58	Saul	⁵⁵ Toen Saul David de Filistijn tegemoet had zien (וַיִּצְאָהֶבְהוּ מְאֹד) gaan ...
18:1-4	Jonatan	Terstond, nadat David opgehouden had tot Saul te spreken, werd de ziel van Jonatan verknocht (וַיִּנְפֹּשׂ יְהוֹנָתָן נִקְשָׁרָה) aan die van David. De lezer krijgt inzicht in het diepste innerlijk van Jonatan.
18:5-30	Saul	Dat dit gedeelte vanuit Sauls gezichtspunt wordt verteld, dus dat Saul de focalisator is, blijkt hieruit dat we herhaaldelijk lezen wat Saul denkt (v. 8, 11, 15, 17, 21, 28) en dat hij bang is voor David (v. 12, 15, 29). Deze of andere gedachten of emoties lezen we niet van David, bijvoorbeeld v. 8: ⁸ Toen werd Saul zeer toornig (וַיִּחַר לְשָׁאוּל מְאֹד); dit woord mishagde hem (וַיִּרַע בְּעֵינָיו הַדָּבָר הַזֶּה) en hij dacht (וַיֵּאמֶר, 'zei' in de betekenis van 'dacht') ... Dit gedeelte is een treffend voorbeeld waar hoofdpersoon (David) en focalisator (Saul) niet dezelfde persoon zijn.
19:9-24	Saul	Dit gedeelte wordt verteld vanuit Sauls gezichtspunt. Het begint en eindigt met een geest die hem beheerst: ⁹ Maar de boze geest des HEREN kwam over Saul (וַתְּהִי רוּחַ יְהוָה רָעָה אֶל-שָׁאוּל), ... ²³ Toen ging hij daarheen, naar Najot, bij Rama en ook over hem kwam de Geest Gods (וַתְּהִי עָלָיו גַּם-יְהוָה רוּחַ אֱלֹהִים) ...
20:1-43	Jonatan	Dit hoofdstuk wordt verteld vanuit het gezichtspunt van Jonatan. We lezen bijvoorbeeld van zijn emotie:

³¹ Fokkelman, Jan (1986). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 2: The Crossing Fates (1 Samuel 13-31 and 2 Samuel 1)*. Uitgeverij Brill, p. 37.

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Zintuiglijke waarneming, gedachte of emotie van de interne focalisator
		³⁴ Daarom stond Jonatan van tafel op in brandende toorn (בְּקָרִי-אָף).
21:1-9	Achimelech	Dat Achimelech de focalisator is in dit gedeelte, en niet David zelf, blijkt bijvoorbeeld uit het signaalwoord ‘bang zijn’: ¹ David kwam te Nob bij de priester Achimelek. Toen ging Achimelek David bevende (וַיִּיָּרֶד) tegemoet.
21:10-15	David	David komt bij Akis in Gat. Waarneming en emotie van David worden benoemd: ² David sloeg acht op deze woorden en werd zeer bevreesd (וַיִּרָא מְאֹד) voor Akis, de koning van Gat.
22:6-11	Saul	⁶ Saul hoorde (וַיִּשְׁמַע) dit,...
23:19-28	Saul	²⁵ Toen Saul met zijn mannen David ging zoeken, meldde men dit aan hem, en hij trok weg naar de rots en bleef in de woestijn Maon. Saul hoorde (וַיִּשְׁמַע) dit en achtervolgde David in de woestijn Maon.
24:1-23	David	Dit gedeelte is vanuit Davids gezichtspunt, bijvoorbeeld: ⁶ Daarna bonsde Davids hart (וַיִּבֶן לִבֵּי-דָוִד), omdat hij Sauls slip had afgesneden.
25:2-44	David, Abigaïl	⁴ Toen David in de woestijn hoorde (וַיִּשְׁמַע), dat Nabal zijn schapen schoor, ... ²¹ David nu had gezegd (וַיִּדַבֵּר אָמַר, ‘zei in de betekenis van ‘dacht’): Ik ben er geheel bedrogen mee uitgekomen, dat ik alles beschermd heb wat deze in de steppe had, zodat hij niets mist van al wat hij bezit; hij heeft mij kwaad voor goed vergolden. Er lijkt overigens sprake van een gelaagde interne focalisatie: zowel David als Abigaïl is afwisselend de interne focalisator. ³²
26:1-27:4	David	⁵ En David trok op en kwam bij de plaats waar Saul zich gelegerd had. Toen David de plaats zag (וַיִּרְאֵהוּ דָוִד), waar Saul lag met zijn krijgsoverste Abner ... ¹ David echter dacht bij zichzelf (וַיֹּאמֶר דָּוִד אֵל-לִבּוֹ): Op de een of andere dag zal ik toch nog door de hand van Saul omkomen.
27:5-28:2	Akis	¹² Akis echter vertrouwde David (וַיִּאֱמָן אַכִּישׁ בְּדָוִד), denkende (לְאֵמֶר): Hij heeft zich stellig bij zijn volk, bij Israël, in een kwade reuk gebracht; voor altijd zal hij mijn knecht zijn.
28:3-8	Saul	⁵ Toen Saul het leger der Filistijnen zag (וַיִּרְאֵהוּ), werd hij bevreesd en zijn hart beefde zeer (וַיִּרָא וַיִּיָּרֶד לִבּוֹ מְאֹד).
28:9-14	Waarzegster van Endor	¹² Toen de vrouw Samuël zag (וַתִּרְאֵהוּ), slaakte zij een luide kreet.
28:15-25	Saul	²⁰ Op hetzelfde ogenblik viel Saul in zijn volle lengte op de grond, zeer bevreesd (וַיִּרָא מְאֹד) door de woorden van Samuël.
29:1-11	Akis?	Alhoewel signaalwoorden ontbreken, lijkt het verhaal wel verteld te worden vanuit het gezichtspunt van Akis.
30:1-31	David	⁶ En David geraakte zeer in het nauw (וַתִּצָּר לְדָוִד מְאֹד), omdat het volk ervan sprak

³² Voor nadere toelichting op afwisselende focalisatie, zie Van Boven, Erica en Gillis Dorleijn (2018). *Literair Mechaniek: Inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, pp. 256-261.

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Zintuiglijke waarneming, gedachte of emotie van de interne focalisator
		hem te stenigen, want het gehele volk was bitter gestemd, ieder om zijn zonen en dochters. Maar David sterkte zich in de HERE, zijn God (וַיִּתְחַזַּק דָּוִד בַּיהוָה אֱלֹהָיו).
2 Samuël		
1:1-27	David	Door Davids ogen zien we het einde van Saul en Jonatan. Jonatan is de hoofdpersoon in dit lied, David is echter de focalisator, het gezichtspunt van waaruit naar (de dood van) Jonatan gekeken wordt. ²⁶ Het is mij bang om u, mijn broeder Jonatan, gij waart mij zeer lief; uw liefde was mij wonderlijker dan liefde van vrouwen. צַר־לִי עָלֶיךָ אַחִי יְהוֹנָתָן נְעֻמָּת לִי מְאֹד נִפְלְאַתָּה אֲהַבְתָּךְ לִי מֵאַהֲבַת נְשִׁים

Dit overzicht laat zien dat het narratieve instrument van de interne focalisatie uitzonderlijk vaak (enkele tientallen malen) wordt toegepast in 1 Samuël, vaker en gevarieerder dan in welk OT boek dan ook. Het is hierbij zo dat in 1 Samuël de interne focalisator niet altijd de hoofdpersoon van het verhaal is, zoals elders in het OT meestal wel het geval is wanneer er sprake is van interne focalisatie. Dit leidt tot de volgende stelling:

Stelling 1: In de verhalen in 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 wordt veelvuldig gebruik gemaakt van het narratieve instrument van de interne focalisatie (de gebeurtenissen worden gezien door de ogen van één van de personen in het verhaal, niet persé de hoofdpersoon).

Tevens valt hierbij op dat, vanaf het moment dat hij voor het eerst ter sprake komt in 1 Samuël 16, veelal David niet de interne focalisator is als wel het gefocaliseerde object³³ oftewel het object van waarneming. Een reeks personages (Samuël, Saul, Jonatan, Mikal, Achimelech, Abigail, Nabal, Akis) passeert de revue die allemaal als interne focalisator optreden en van wie we hun gedachten, gevoelens of mening vernemen ten aanzien van David.

Zoals in hoofdstuk 1 besproken, wordt door het gebruik van interne focalisatie een subjectieve kleuring aangebracht in een vertelling. Natuurlijk komt meteen de vraag in gedachten van welke subjectivering er dan sprake is in 1 Samuël. Valt er een bepaald patroon te ontdekken in de keuze van interne focalisator in de verhalen in 1 Samuël? Dit is het onderwerp van de volgende paragraaf.

2.3 Het patroon in het narratieve gebruik van interne focalisatie in 1 Samuël

Waarom wordt in 1 Samuël steeds een bepaald gezichtspunt gekozen als het menigmaal niet om het gezichtspunt van de hoofdpersoon gaat? Welk patroon valt te ontdekken in het gebruik van de interne focalisatie in 1 Samuël? Welke subjectivering wordt hiermee door de verteller aangebracht? Om deze vragen te beantwoorden is het goed om eerst weer terug te gaan naar de eerdere zeven voorbeelden:

1. In 1:12-18 is Eli de interne focalisator. Door zijn ogen zien we Hanna prevelen. Hij denkt dat ze dronken is. Hij weet niet dat zij bidt. Hij is op dit gebied onwetend.
2. In 1 Samuël 3:1-21 is de jonge Samuël de interne focalisator. Vanuit zijn ervaring beleven we het verhaal. Hij hoort op bed de stem van God maar weet niet dat het Jahwe is die spreekt. De onwetendheid van Samuël wordt breed uitgemeten, tot driemaal toe gaat het tevergeefs naar Eli omdat Samuël denkt dat die hem geroepen heeft.

³³ Van Boven, Erica en Gillis Dorleijn (2018). *Literair Mechaniek: Inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, p. 260.

3. In 4:12-18 is Eli de interne focalisator. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het signaalwoord ‘zorg maken’ in v. 13. Hij is onwetend over de uitkomst van de strijd. Vanuit zijn gezichtspunt wordt de tijding gebracht dat zijn zonen dood zijn en de ark door de Filistijnen buitgemaakt.
4. In 9:1-27 is Saul de focalisator. Vanuit zijn gezichtspunt wordt het verhaal gevolgd. Het verhaal begint met zijn onwetendheid over waar de ezalinnen zijn. In het verhaal is Saul nog onwetend over andere zaken, bijvoorbeeld wat ze moeten meebrengen voor Samuël (9:7), waar Samuël is (9:11) of waarom Samuël zo met hem spreekt (9:22). Het verhaal eindigt met dat Samuël hem vertelt waar de ezalinnen zijn.
5. In 1 Samuël 16:1-13 is Samuël de interne focalisator. Vanuit zijn gezichtspunt wordt de zalving van David beschreven. Zijn onwetendheid over wie de door Jahwe uitverkorene gezalfde is, wordt breed uitgemeten.
6. 1 Samuël 27:5 – 28:2 en 29:1-11. Hier is koning Akis van Gat de interne focalisator. Hij is degene die kennis mist over Davids bedrog. Hij is onwetend over Davids werkelijke intenties. Het is zeer opmerkelijk dat de verteller juist Akis gekozen heeft om vanuit diens gezichtspunt dit verhaal te vertellen. Het zou oppervlakkig gezien veel meer voor de hand hebben gelegen als de verteller David hiervoor had gekozen. Tenzij de verteller natuurlijk een bedoeling heeft gehad met zijn keuze van interne focalisator.
7. 1 Samuël 28:3-8 Saul is de interne focalisator. Hij is de onwetende. Jahwe antwoordt hem niet. Hij is wanhopig op zoek naar kennis en gaat hiervoor zelfs naar een waarzegster om de dode Samuël te raadplegen.

Nu worden ook de contouren van het patroon duidelijk: onwetendheid is een belangrijke factor in de focalisatie van het verhaal! In alle genoemde voorbeelden is de interne focalisator juist diegene die kennis mist, onwetend is en wellicht op zoek is naar kennis. De verteller van 1 Samuël lijkt weloverwogen een narratief instrument gekozen en dit consequent doorgevoerd te hebben: de verhalen worden steeds beschreven vanuit het gezichtspunt van iemand die bepaalde kennis of informatie mist. Dit gaat dan veelal om kennis of informatie die voor de voortgang van het verhaal van wezenlijk belang is.

Om dit te staven, passeren in de volgende tabel nogmaals alle tekstgedeelten de revue waar een interne focalisator is vastgesteld. Daarbij wordt gekeken in hoeverre deze interne focalisator bepaalde cruciale kennis heeft of juist mist.

Tabel 2 Lijst van tekstgedeelten in 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 waarin een interne focalisator voorkomt, identiek aan de lijst in tabel 1. In de tweede kolom staat nogmaals wie de interne focalisator is. In de derde kolom staat wie er in het verhaal onwetend is, of bepaalde kennis of informatie mist. In de vierde kolom staat aangegeven op basis waarvan dit is vastgesteld.

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Onwetende	Opmerking
1 Samuël			
1:12-18	Eli	Eli	¹³ En omdat Hanna bij zichzelf sprak en slechts haar lippen zich bewogen, maar haar stem niet te horen was, dacht Eli, dat zij dronken was. Focalisator Eli is onkundig dat Hanna niet dronken is maar bidt.
2:1-10	Hanna	-	Focalisator Hanna is niet onwetend. Ze spreekt juist over Gods alwetendheid: De HERE immers is een alwetend God en door Hem worden de daden getoetst. (כִּי אֵל דְּעוֹת יְהוָה וְלֹא נִתְּכַנּוּ עַלְלוֹת)

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Onwetende	Opmerking
3:1-21	Samuël	Samuël	<p>Focalisator Samuël is aanvankelijk onbekend met het woord van Jahwe.</p> <p>⁷ Samuël nu kende de HERE nog niet (וְיִשְׁמוּאֵל טָרַם יָדָע אֶת־יְהוָה); nog nooit was hem een woord des HEREN geopenbaard.</p> <p>Maar aan het eind van het verhaal is dit veranderd.</p> <p>²¹ De HERE verscheen ook verder in Silo, want Hij openbaarde Zich (כִּי־נִגְלָה יְהוָה) in Silo aan Samuël door het woord des HEREN.</p>
4:6-11	De Filistijnen	De Filistijnen	<p>De Filistijnen zijn onkundig over de reden van het gejuich bij hun vijand:</p> <p>⁶ En de Filistijnen, die dat gejuich hoorden, zeiden: Wat betekent toch dat luide gejuich (מָה קוֹל הַתְּרוּצָה הַגְּדוֹלָה) in de legerplaats der Hebreëen? Toen zij vernamen (וַיִּדְעוּ), dat de ark des HEREN in de legerplaats gekomen was, ⁷ werden de Filistijnen bevreesd ...</p>
4:12-18	Eli	Eli	<p>Eli wacht op nieuws van het slagveld en wil weten wat er is gebeurd. Hij wordt van kennis voorzien, wat echter tot zijn dood leidt:</p> <p>¹³ Eli zat op zijn stoel aan de kant van de weg in afwachting (מְצַפֶּה) ...</p> <p>¹⁴ Eli hoorde het jammergeschrei en vroeg: Wat is dat voor een rumoer (וַיִּאמָר מָה קוֹל הַהֲמוֹן הַזֶּה)? De man haastte zich naar Eli en deelde het hem mee (וַיַּגִּד).</p>
5:1-6:16	De Filistijnen	De Filistijnen	<p>De Filistijnen weten niet wat ze met de ark aan moeten:</p> <p>⁸ ... Wat zullen wij doen met de ark van de God van Israël (מַה־נַּעֲשֶׂה לְאַרְוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל)?</p> <p>De Filistijnen worden geslagen met verwarring:</p> <p>⁹ Maar nadat zij haar overgebracht hadden, trof de hand des HEREN de stad met een zeer grote verwarring (מָהוּמָה גְּדוֹלָה).</p> <p>Ze nemen de proef op de som om te weten te komen wat er achter de rampspoed zit:</p> <p>⁹ Geeft acht: indien zij de weg naar haar gebied opgaat, naar Bet-Semes, dan is Hij het, die dit grote onheil over ons gebracht heeft. En zo niet, dan weten wij (וַיִּדְעוּ), dat niet zijn hand ons getroffen heeft; dan is het ons toevallig overkomen.</p>
8:1-22	Samuël	-	<p>Focalisator Samuël blijft niet onwetend maar ontvangt van God de juiste kennis over hoe om te gaan met de koningswens van het volk.</p> <p>²¹ Samuël hoorde al de woorden van het volk en bracht ze aan de HERE over. ²² De HERE zei tot Samuël: Luister naar hen en stel een koning over hen aan.</p>
9:1-14	Saul?	Saul	<p>Saul weet niet waar de ezelinnen zijn (9:3-5), wat ze moeten meebrengen voor Samuël (9:7), waar Samuël is (9:11), waarom Samuël zo met hem spreekt (9:22)</p>

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Onwetende	Opmerking
9:15-10:8	Samuël	-	De focalisator Samuël is niet onwetend, omdat Jahwe hem van de juiste kennis voorziet: ¹⁵ De HERE nu had één dag vóór de komst van Saul aan Samuël geopenbaard (גָּלָה אֶת־אֹזְן): ¹⁶ Morgen om deze tijd zal Ik een man uit het land van Benjamin tot u zenden; hem zult gij tot vorst over mijn volk Israël zalven ... ¹⁷ Toen Samuël Saul zag, gaf de HERE hem te kennen (וַיִּיהֶנֶה עֵינָהוּ): Dit is de man, over wie Ik u gesproken heb; deze zal over mijn volk heersen.
10:14-16	De oom van Saul?	De oom van Saul	Saul geeft voorziet zijn oom gedeeltelijk van informatie: ¹⁶ Saul zei tot zijn oom: Hij heeft ons dadelijk meegedeeld, dat de ezellen terecht waren. Maar dat Samuël gesproken had over het koningschap, vertelde hij hem niet (וְאֶת־דְּבַר הַמְּלוּכָה לֹא־הִגִּיד לוֹ אֲשֶׁר אָמַר שְׁמוּאֵל)
12:1-25	Samuël?	-	Hier is de focalisator Samuël niet onkundig of onwetend. Samuël wil het volk onderwijzen in de juiste weg van Jahwe: ²³ Wat mij betreft, het zij verre van mij, dat ik tegen de HERE zou zondigen door op te houden voor u te bidden; ik zal u de goede en rechte weg leren (וְהוֹרִיתִי).
13:1-15	Saul	Saul?	Hier zien we dat interne focalisator Saul niet onkundig of onwetend is van het gebod van Jahwe, maar dat hij hier ongehoorzaam aan is. Saul handelt 'dwaas', dat wil zeggen alsof hij geen kennis heeft: ¹³ Samuël zei tot Saul: Gij hebt dwaas gehandeld (וַיִּסְכַּלֶּה); gij hebt niet in acht genomen (לֹא שָׁמַרְתָּ) het gebod van de HERE, uw God, dat Hij u geboden heeft, anders zou de HERE uw koningschap over Israël voor altijd bevestigd hebben. Uit dit voorbeeld blijkt dat 'kennis' in 1 Samuël ook te maken heeft met 'gehoorzaamheid'.
14:1-15; 27-30	Jonatan	Jonatan	Jonatan is onwetend van de vloek van zijn vader Saul over het eten van honing: ²⁷ Jonatan echter had niet gehoord (לֹא־שָׁמַע), dat zijn vader het volk had doen zweren.
15:10-31; 33-35	Samuël	Saul?	Ook in dit geval is de kennis aanwezig, maar is er geen gehoorzaamheid. ¹¹ Het berouwt Mij, dat Ik Saul tot koning heb aangesteld, want hij heeft zich van Mij afgekeerd en mijn bevelen niet uitgevoerd. ²² Maar Samuël zei: Heeft de HERE evenzeer welgevallen aan brandoffers en slachtoffers als aan horen naar des HEREN stem? Zie, gehoorzamen (שָׁמַע) is beter dan slachtoffers, luisteren beter dan het vette der rammen. ²³ Voorwaar, weerspanning is zonde der toverij en ongezeggenheid is afgoderij en dienen van terafim. Omdat gij het woord des HEREN verworpen hebt, heeft Hij u verworpen, zodat gij geen koning meer zult zijn.

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Onwetende	Opmerking
15:32	Agag	Agag	Agag is en onwetend van het lot dat hem te wachten staat: ³² Welgemoed ging Agag naar hem toe, want hij zei: Voorwaar, de bitterheid van de dood is geweken.
16:1-13	Samuël	Samuël	Samuël is aanvankelijk onwetend over de bedoeling van Jahwe. Echter, Jahwe verstrekt hem de juiste kennis. ⁶ Toen zij binnenkwamen, en hij Eliab zag, dacht hij: Zeker staat hier voor de HERE zijn gezalfde. ⁷ Doch de HERE zei tot Samuël: Let niet op zijn voorkomen noch op zijn rijzige gestalte, want Ik heb hem verworpen. Het komt immers niet aan op wat de mens ziet; de mens toch ziet aan wat voor ogen is, maar de HERE ziet het hart aan (וַיַּהֲרֹאֵהוּ לְלֵבָב). Dit is een kerntekst in 1 Samuël die aangeeft dat slechts Jahwe ware kennis heeft over de innerlijke motieven van de mens.
16:14-23	Saul	Saul	¹⁴ Maar van Saul was de Geest des HEREN geweken, en een boze geest, die van de HERE kwam, joeg hem angst aan. Saul mist vanaf nu de kennis van Jahwe omdat deze hem verlaten heeft. Bij David is echter wel kennis, met name 'kunde om muziek te spelen' en 'verstand van het woord': ¹⁸ Toen antwoordde een van de knechten: Ik heb een zoon van de Betlehemiet Isai gezien, die spelen kan (וְדַעַן נִגֵּן, lett. 'wetende te spelen' ³⁴); en hij is een dapper held, een krijgsman, wel ter tale (וַיִּבְרֹן דְבָר, lett. 'het woord onderscheidend' ³⁵), schoon van gestalte; en de HERE is met hem.
17:55-58	Saul	Saul	⁵⁵ Toen Saul David de Filistijn tegemoet had zien gaan, had hij tot de krijgsoverste Abner gezegd: Wiens zoon is toch deze jongeling, Abner? En Abner had geantwoord: Zo waar gij leeft, o koning, ik weet het niet. Saul is onwetend over wie David is. Dit is extra opmerkelijk omdat hij David al had ontmoet (16:14-23). Doordat de Geest van de HERE van hem is geweken, is werkelijk alle kennis van Saul geweken. De kennis die hij al had, is hij kwijt.
18:1-4	Jonatan	Jonatan?	Is er nu bij Jonatan sprake van onwetendheid? De tekst spreekt hier niet direct over. Dit wordt in hoofdstuk 4 nader onderzocht.
18:5-30	Saul	Saul	⁸ Toen werd Saul zeer toornig; dit woord mishaaide hem en hij dacht: Aan David hebben zij tienduizenden gegeven, maar aan mij de duizenden; ook het koningschap zal nog voor hem zijn. ⁹ Sedert die dag sloeg Saul David met wantrouwen gade. Qua kennis vermoedt Saul het een en ander, hij is wantrouwend jegens David. Echter, Saul heeft geen volledige kennis, hij is onkundig over Samuëls zalving van David. Hij kan slechts vermoeden dat David koning zal worden. Aan het eind, na diverse valstrikken voor David geprobeerd te hebben, komt Saul

³⁴ Tsumura, D.T. (2007). *The First Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, p. 429.

³⁵ Ibid. p. 430.

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Onwetende	Opmerking
			tot kennis en inzicht: ²⁸ Toen zag Saul het in en begreep, dat de HERE met David was. (וַיֵּדַע כִּי יְהוָה עִם-דָּוִד)
19:9-24	Saul	Saul	Saul is onwetend, hij wordt door Michal misleid: ¹⁷ Saul zei tot Michal: Waarom hebt gij mij zo bedrogen (רַמִּיתִנִּי), dat gij mijn vijand liet gaan, zodat hij ontkomen is? Saul weet niet waar David is (19:22). Het verkrijgen van kennis staat centraal in dit verhaal. Driemaal stuurt hij boden (v. 20,21) en daarna ging hij zelf (v. 22) om informatie over Davids verblijfplaats te verkrijgen. Die informatie verkrijgt hij (v. 22) maar het helpt Saul niet omdat hij in geestvervoering raakt (v. 23, 24). Hier spreekt treffend Sauls vergeefse zoektocht naar kennis en, als hij die kennis toch verkrijgt, helpt het hem niet.
20:1-43	Jonatan	Jonatan?	Later wordt onderzocht of er in dit gedeelte ook sprake is van gebrek aan kennis bij de focalisator, onwetendheid bij Jonatan.
21:1-9	Achimelek	Achimelek	Achimelech is onwetend over wat er allemaal speelt. David houdt hem ook in het ongewisse: ² David antwoordde de priester Achimelek: De koning heeft mij iets opgedragen en tot mij gezegd: niemand mag ook maar iets weten (אַל-יֵדַע) van de zaak waarvoor ik u uitzend en die ik u heb opgedragen.
21:10-15	David	David	David gedraagt zich als een krankzinnige, de ultieme exponent van iemand zonder enige kennis, om zich het vege lijf te redden: ¹³ Daarom stelde hij zich in hun tegenwoordigheid aan als een waanzinnige en gedroeg zich bij hen als een razende; hij bekrabbelde de deurvleugels van de poort en liet het speeksel in zijn baard lopen.
22:6-11	Saul	Saul	Saul verwijt zijn dienaren dat niemand hem iets vertelt, hij weet niets van Jonatans verbond met David: ⁸ ... dat gij allen tegen mij hebt samengespannen en niemand het mij meegedeeld heeft, toen mijn zoon een verbond sloot met de zoon van Isai? Geen uwer is over mij bezorgd, niemand heeft mij meegedeeld, dat mijn zoon mijn dienaar tegen mij heeft opgehitst om mij zoals thans geschiedt, lagen te leggen.
23:19-28	Saul	Saul	Saul is onwetend over Davids verblijfplaats maar verkrijgt kennis van de Ziffieten: ²² Gaat heen, vergewist u, ziet te weten te komen, waar hij zich bevindt en wie hem daar gezien heeft; want men heeft mij gezegd, dat hij zeer listig te werk gaat. ²³ Ziet al de schuilplaatsen te weten te komen, waar hij zich verbergt. Komt dan met betrouwbare gegevens bij mij terug (וְשַׁבְתֶּם אֵלַי אֶל-נְכוֹן). Het is opmerkelijk dat, op het moment dat Saul eindelijk betrouwbare kennis heeft verworven, hem dit niet helpt. Door een aanval van de Filistijnen moet Saul zijn missie opgeven, terwijl hij op het punt stond succes te hebben (v. 27), vandaar de

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Onwetende	Opmerking
			‘Rots der Ontkoming’ (v. 28)
24:1-23	David	Saul	<p>David is de interne focalisator, het gebrek aan kennis, de onwetendheid, is echter bij Saul. Hij weet niet dat David hem kon doden. Hierna komt Saul tot het juiste inzicht:</p> <p>²¹ Nu dan, zie, ik weet (יָדַעְתִּי), dat gij zeker koning zult worden en dat het koningschap over Israël in uw hand bestendig zal zijn.</p>
25:2-44	David, Abigaïl	Nabal	<p>In dit gedeelte speelt ‘kennis’ een hoofdrol, o.a. d.m.v. het woordspel met de betekenis van Nabal:</p> <p>²⁵ Mijn heer store zich niet aan deze man van niets, aan Nabal, want zoals zijn naam is, is hij: Nabal heet hij en een dwaas is hij (כִּשְׁמוֹ כָּן-הוּא נָבָל שְׁמוֹ וְנִבְלָה עִמּוֹ)</p> <p>Zowel David als Abigaïl is afwisselend de interne focalisator. De onwetendheid is echter bij anderen, met name Nabal:</p> <p>¹⁹ Maar haar man Nabal deelde zij het niet mee.</p> <p>Nabal is onwetend, hij vraagt: ‘wie is David?’ (25:10)</p> <p>Er is ook het contrast met de wijsheid van Abigaïl:</p> <p>³ De man heette Nabal en zijn vrouw Abigaïl. De vrouw had een goed verstand en was schoon van gestalte, maar de man was hard en ruw in zijn optreden.</p> <p>Abigaïl weet dat David de toekomstige koning is:</p> <p>³⁰ Als nu de HERE mijn heer doet naar al het goede dat Hij u heeft toegezegd en u tot vorst over Israël aanstelt ...</p> <p>David prijst haar verstand:</p> <p>³³ geprezen zij uw verstand en gezegend zijt gij zelf, dat gij mij op deze dag ervan weerhouden hebt om bloedschuld op mij te laden en het recht in eigen hand te nemen.</p> <p>Toen Nabal zijn onwetendheid verloor door de informatie van Abigaïl, stierf hij (25:37,38), vergelijkbaar met wat Eli overkwam.</p>
26:1-27:4	David	Saul	<p>Saul is hier de onwetende. David heeft juist toegang tot adequate kennis:</p> <p>³ ... Toen David merkte, dat Saul hem in de woestijn gevolgd was, ⁴ zond hij verspieders uit en vernam, dat Saul werkelijk gekomen was.</p> <p>Door toedoen van Jahwe is iedereen, behalve David en zijn makers, onwetend:</p> <p>¹² Niemand zag het, niemand merkte het, niemand ontwaakte, want allen sliepen, daar er een diepe slaap des HEREN op hen gevallen was.</p> <p>Wanneer Saul kennis verkrijgt over de gebeurtenissen, komt hij ook tot inzicht van zijn fout:</p> <p>²¹ Toen zei Saul: Ik heb gezondigd, keer terug, mijn zoon David, want ik zal u geen kwaad meer doen, omdat mijn leven op deze</p>

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Onwetende	Opmerking
			<p>dag kostbaar geweest is in uw ogen. Zie, ik heb dwaas gehandeld en zeer ernstig gedwaald.</p> <p>Dan is er een omslagpunt als David toch begint te twijfelen:</p> <p>¹ David echter dacht bij zichzelf: Op de een of andere dag zal ik toch nog door de hand van Saul omkomen. Het is voor mij het beste, dat ik een toevlucht zoek in het land der Filistijnen.</p>
27:5-28:2	Akis	Akis	<p>Akis is onwetend van Davids bedrog. Hij denkt betrouwbare kennis te hebben over David:</p> <p>¹² Akis echter vertrouwde David, denkende: Hij heeft zich stellig bij zijn volk, bij Israël, in een kwade reuk gebracht; voor altijd zal hij mijn knecht zijn.</p>
28:3-8	Saul	Saul	<p>Saul is onwetend over de raad van Jahwe:</p> <p>⁶ En Saul vroeg de HERE, maar de HERE antwoordde hem niet, noch door dromen noch door de Urim ³⁶noch door de profeten.</p>
28:9-14	Waarzegster van Endor	Waarzegster van Endor	<p>De waarzegster van Endor is onwetend over de identiteit van Saul (28:12). En onwetend over de raad van Jahwe. Wanneer het lukt om Samuël op te roepen, is ze niet tevreden maar bang gezien de kreet die ze slaakt.</p>
28:15-25	Saul	Saul	<p>Saul zegt tegen Samuël dat hij onwetend is over de toekomst omdat Jahwe hem niet antwoordt:</p> <p>¹⁵ Saul zei: Ik verkeer in grote nood: de Filistijnen strijden tegen mij, en God is van mij geweken. Hij antwoordt mij niet meer, noch door de dienst van profeten noch door dromen. Daarom heb ik u geroepen, opdat u mij bekend zou maken, wat ik doen moet.</p>
29:1-11	Akis?	Akis	<p>Akis is onwetend van Davids bedrog. Hij denkt betrouwbare kennis te hebben over David:</p> <p>⁹ Toen gaf Akis David ten antwoord: Ik weet het, gij zijt werkelijk aangenaam in mijn ogen als een engel Gods.' (29:9)</p>
30:1-31	David	-	<p>Focalisator David verkrijgt de juiste kennis door Jahwe te raadplegen (30:7-8) en door de Egyptische slaaf te ondervragen (30:11-15)</p>
2 Samuël			
1:1-27	David	-	<p>De Amalekiet probeert David te misleiden, maar David prikt er doorheen:</p> <p>⁵ David zei tot de jongeman die hem het bericht bracht: Hoe weet gij (אֵיךְ יָדָעְתָּ), dat Saul en zijn zoon Jonatan dood zijn?</p> <p>Bij het lied van de boog (1:17-27) gaat het deels ook om kennis:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De Israëlieten moeten het lied leren (לִלְמַד, v. 18) - De Filistijnen moeten echter onwetend blijven, daar mag het

³⁶ Zie voor een bespreking hoe de Urim en Tummim mogelijk functioneerden: Van Dam, Cornelis (1997). *The Urim and the Thummim: A Means of Revelation in Ancient Israel*. Winona Lake: Eisenbrauns.

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Onwetende	Opmerking
			niet verkondigd (אֶל־תְּגִידוּ) of geboodschapt (אֶל־תְּבַשְׂרוּ) worden (v. 20) Hierbij moet uiteraard aangetekend worden dat dit klaaglied niet primair tot doel heeft om kennis te verspreiden, maar dat het gaat om het eren van Saul en Jonatan, allereerst door David maar ook door degenen die dit lied leren.
2:1	David	-	‘Hierna vroeg David de HERE: Zal ik optrekken naar een van de steden van Juda? De HERE antwoordde hem: Trek op.’ Dit is een kantelpunt. David is tot volle kennis gekomen. Bovenal heeft hij geleerd dat ware kennis alleen van Jahwe komt. Dit zal later nader uitgewerkt worden.

Uit deze tabel blijkt duidelijk dat de interne focalisator veelal de ‘onwetende’ in het verhaal is: iemand die kennis mist en/of op zoek is naar kennis en deze kennis al dan niet krijgt. Dit is zelfs het geval bij Samuël, zij het met een nuancering: Samuël is soms aanvankelijk ook onkundig (bijvoorbeeld in 1 Samuël 3 en 16:1-13), maar wordt door Jahwe uiteindelijk altijd van de juiste informatie voorzien.

De enige structurele uitzondering op deze ‘regel’ is David. David is een enkele keer verstoken van de juiste kennis (bijvoorbeeld in 21:10-15). In de meeste gevallen dat David focalisator is, is hij echter voorzien van de juiste kennis, verkregen hetzij van mensen hetzij van Jahwe, al dan niet via een profeet. Als David interne focalisator is, zijn het meestal juist anderen die onwetend zijn en verstoken van kennis. Dit wordt later nader uitgewerkt.

Kortom, uitgezonderd David (en in mindere mate Samuël), is de persoon door wiens ogen gebeurtenissen worden gezien (de interne focalisator) ook degene die onwetend is, die kennis mist. Deze ontbrekende kennis is veelal cruciaal voor de voortgang en ontwikkeling van het verhaal. Dit is de subjectivering die wordt aangebracht door het gebruik van de interne focalisator in de verhalen in 1 Samuël. Dit leidt tot de volgende stelling:

Stelling 2: De verhalen in 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 zijn subjectief gekleurd doordat de interne focalisator over het algemeen iemand is die onwetend is op een bepaald gebied of kennis of informatie mist. Deze ontbrekende kennis is veelal een cruciale factor in de plotontwikkeling.³⁷

Zoals gezegd, als uitzondering op deze stelling geldt David, dit zal in het volgende hoofdstuk nader onderzocht worden.

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de verteller er een bedoeling mee heeft gehad door steeds een bepaald gemis aan kennis of onwetendheid van één van de personen in het verhaal als uitgangspunt voor het gezichtspunt te nemen. Door dit narratieve instrument wordt ‘onwetendheid’, of juist de tegenhanger ‘kennis’, gepresenteerd als een leidend grondmotief. Dit leidt tot de volgende stelling:

³⁷ De narratieve eenheid die aldus gevonden wordt in 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 heeft nog als extra kenmerk dat het begint met een poëtisch deel (de lofzang van Hanna in 1 Sam. 2) en afsluit met een poëtisch deel (Davids klaaglied in 2 Sam. 1). Deze structuur van een narratief deel omsloten door poëtische delen lijkt op de structuur die door Sailhamer is gevonden in de Pentateuch, zie Sailhamer, John H. (1992). *The Pentateuch as Narrative – a Biblical-Theological Commentary*. Grand Rapids: Zondervan, pp. 33-37. Zie ook Patrick, James (2016). *The Prophetic Structure of 1-2 Samuel*. PhD. Thesis. Mansfield College, University of Oxford.

Stelling 3: ‘Kennis’, met als tegenhanger ‘onwetendheid’, is een grondmotief in 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1.³⁸

Dit grondmotief in 1-2 Samuël wordt in hoofdstuk 3 nader onderzocht. Dit zal dan als basis dienen voor de analyse van de Jonatan verhalen in hoofdstuk 4.

In 1-2 Samuël worden ook andere thema’s gevonden, zoals ‘de wil van God’, ‘zondeleer’ en ‘het Davidisch verbond’³⁹; of ‘Jahwe als koning’, ‘de menselijke koning en de Messias’, ‘berouw en vergeving’, ‘profeten en profetie’⁴⁰; of ‘Gods voorzienigheid en leiding’ en ‘de voltoering van Gods plan’⁴¹. Deze thema’s lopen deels door elkaar heen en in elkaar over. Rode draad in het vervolg van deze studie zal het grondmotief ‘kennis’ zijn. Dit wordt in het volgende hoofdstuk nader uitgewerkt.

2.4 Interne focalisatie in 2 Samuël en 1-2 Koningen

Tot slot van dit hoofdstuk over interne focalisatie wordt onderzocht in hoeverre dit een rol speelt in het vervolg, de boeken 2 Samuël en 1-2 Koningen. Allereerst wordt opgemerkt dat er niet meer sprake is van de frequentie van en variatie in interne focalisatie, zoals dit in 1 Samuël het geval was. Echter, het instrument blijkt nog steeds toegepast te worden door de verteller. Veelal is de interne focalisator een hoofdpersoon uit het verhaal. Wat daarbij opvalt, is dat er nog steeds een connectie is met het grondmotief ‘kennis’. De volgende voorbeelden maken dit duidelijk.

Tabel 3 Selectie van voorbeelden met interne focalisatie in 2 Samuël en 1-2 Koningen. In de tweede kolom wordt de interne focalisator genoemd, in de derde kolom wie er in het verhaal onwetend is of bepaalde kennis of informatie mist. In de vierde kolom staat aangegeven op basis waarvan dit is vastgesteld.

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Onwetende	Opmerking
2 Samuël 18:24-33	David	David	<p>We zien koning David wachten op nieuws over zijn zoon Absalom, terwijl hij lange tijd onwetend blijft over wat er gebeurd is. We zien de gedachten en emoties van David.</p> <p>²⁴ David nu zat tussen de beide poortdeuren. De wachter ging naar het dak van de poort, op de muur. Toen hij zijn ogen opsloeg, zag hij, dat er een man kwam aansnellen, geheel alleen.</p> <p>²⁵ De wachter riep dit de koning toe, en de koning zei: Indien hij alleen is, brengt hij goede tijding.</p> <p>³³ Toen ontroerde de koning; hij ging naar het bovenvertrek van de poort en weende. En terwijl hij heen en weer liep, sprak hij: Mijn zoon Absalom, mijn zoon, mijn zoon Absalom! Och, dat ik in uw plaats gestorven ware, Absalom, mijn zoon, mijn zoon!</p>

³⁸ De narratieve en thematische eenheid die gevonden wordt in 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 is mogelijk ook indicatief voor een eenheid van compositie van 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1. Dit zal hier verder niet besproken worden, maar biedt wellicht een interessant uitgangspunt voor nadere structurele analyse van 1-2 Samuël. In veel studies wordt namelijk verondersteld dat 1 Samuël 15/16 – 2 Samuël 5/7 een eenheid is (de ‘Apologie van David’ of ‘The History of David’s Rise’, zie bijvoorbeeld Arnold 2005:871; Tsumura 2007:13-14; Wolf 2009:308) en niet zozeer 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 waar de huidige narratieve analyse op basis van interne focalisatie juist op lijkt te wijzen.

³⁹ Wolf, H. (2009). “Samuel, Books of” in: *The Zondervan Encyclopedia of the Bible*. Eds. Merrill C. Tenney en Moisés Silva. Grand Rapids: Zondervan, pp. 312-313.

⁴⁰ Arnold, B.T. “Samuel, Books of” in: *Dictionary of the Old Testament Historical Books*. Eds. B.T. Arnold en H.G.M. Williamson. Downers Grove: InterVarsity Press, 872-876.

⁴¹ Tsumura, D.T. (2007). *The First Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, p. 69-73.

Tekst-gedeelte	Interne focalisator	Onwetende	Opmerking
1 Kon. 3:9-12	Salomo	Salomo	⁹ Geef dan uw knecht een opmerkzaam hart, opdat hij uw volk richte, door te onderscheiden tussen goed en kwaad, want wie zou in staat zijn dit uw talrijk volk te richten? ¹⁰ En het was goed in de ogen des HEREN, dat Salomo dit gevraagd had. ¹¹ En God zei tot hem: Omdat gij dit gevraagd hebt, en voor u geen lang leven hebt gevraagd, en geen rijkdom, en ook niet gevraagd hebt het leven uwer vijanden, maar voor u inzicht hebt gevraagd om een rechtszaak te kunnen horen, ¹² zie, Ik doe naar uw woord; zie, Ik geef u een wijs en verstandig hart, zodat uws gelijke vóór u niet geweest is, noch na u zal opstaan.
1 Kon. 13:11-32	De oude profeet	De godsman	De oude profeet is de interne focalisator, we zien zijn gedachten en gevoelens: ‘Hij loog hem dat voor’ (v. 19) en ³⁰ En hij legde het lijk in zijn graf, en men rouwklaagde over hem: Ach, mijn broeder! De onwetende is juist de profeet die voorgelogen wordt en daardoor aan God ongehoorzaam is. Hier blijkt ook de nauwe connectie tussen het grondmotief ‘kennis’ en het thema ‘gehoorzaamheid’.
1 Kon. 19:1-18	Elia	Elia	We lezen van Elia’s angst en neerslachtigheid. Ook lezen we over de kennis die Elia van Jahwe ontvangt: kennis over de intieme omgang met God!
1 Kon. 22:1-38	Achab	Achab	Een belangrijk onderdeel van het verhaal is de ‘leugengeest’ waar de profeet Micha van vertelt. Hierdoor maakt Achab niet gebruik van de kennis die hij had kunnen hebben.
2 Kon. 2:1-18	Elisa	Elisa	Elisa volgt Elia naar zijn tenhemelopneming. Ook hier draait het om kennis, gezien de herhaalde vraag: ‘Weet gij, dat de HERE heden uw heer boven uw hoofd zal wegnemen?’ (v. 3,5) en de wens van Elisa: ‘Zo moge dan een dubbel deel van uw geest op mij zijn.’ (v. 9)
2 Kon. 5:19-27	Gehazi	Gehazi	Het gezichtspunt van Gehazi wordt verteld. Hij is onwetend over dat Elisa alles gezien heeft ‘in de geest’ (v. 26)
2 Kon. 7:3-11	De vier melaatsen	De stad	De vier melaatsen hebben kennis die ze genoodzaakt zien te delen met de onwetenden: ⁹ Toen zeiden zij tot elkander: Wij doen niet goed; deze dag is een dag van blijde boodschap, en wij houden ons stil. Indien wij wachten tot het morgenlicht, dan zal ons straf treffen. Welaan dan, laten wij heengaan en het in het koninklijk paleis melden.

We volstaan hier met deze beknopte bloemlezing van interne focalisatie in 2 Samuël en 1-2 Koningen. De nadere analyse en uitwerking van deze en andere voorbeelden vallen buiten het bestek van deze studie.

Hoofdstuk 3 ‘Kennis’ als grondmotief in 1 Samuël

3.1 Jahwe heeft volkomen kennis

Hiervoor is vanuit de narratieve analyse, met behulp van het instrument van de interne focalisatie, de stelling geformuleerd dat ‘kennis’ in 1 Samuël een grondmotief is. In dit hoofdstuk wordt dit nader uitgewerkt, allereerst met betrekking tot Jahwe.

Uitgangspunt in 1 Samuël is dat alleen Jahwe volkomen kennis heeft. Hanna zegt aan het begin in haar lofzang (2:3):

De HERE is immers een alwetend God (אַל דַּעוֹת יְהוָה).

Centraal in 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 staat de tekst 1 Sam. 16:7:

Doch de HERE zei tot Samuël: Let niet op zijn voorkomen noch op zijn rijzige gestalte, want Ik heb hem verworpen. Het komt immers niet aan op wat de mens ziet; de mens toch ziet aan wat voor ogen is, maar de HERE ziet het hart aan. (הָאָדָם רֵאָה לְעֵינָיִם וַיְהוּהָ רֵאָה לְלֵבָב)

Hier wordt duidelijk dat de mens niet in staat is de innerlijke motieven van de mens te doorgronden. Jahwe kan dit wel, hij kijkt dwars door een mens heen in zijn hart.

Jahwe wil zijn kennis delen met zijn dienstknechten. Het deel 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 wordt afgesloten met de tekst in 2 Sam. 2:1⁴²:

Hierna vroeg David de HERE: Zal ik optrekken naar een van de steden van Juda? De HERE antwoordde hem: Trek op. David zei: Waarheen zal ik optrekken? En Hij antwoordde: naar Hebron.

Jahwe heeft ware kennis en wie een juiste beslissing wil nemen, kan de kennis daartoe verkrijgen door Jahwe te raadplegen. Dit verdient wel nuancering, aangezien het ook voorkomt dat Jahwe niet antwoordt, bijvoorbeeld bij Saul. Het is daarom nauwkeuriger om te formuleren: Jahwe heeft ware kennis en wil deze delen met mensen die hem gehoorzaam zijn (Samuël, David). Mensen die hem ongehoorzaam zijn (Eli, Saul) krijgen deze kennis van Jahwe niet of niet meer. Hieruit blijkt de connectie tussen het grondmotief ‘kennis’ en het thema ‘gehoorzaamheid’ in 1 Samuël.

Jahwe wil in 1 Samuël 2:27-36 niet meer direct met Eli spreken vanwege zijn ongehoorzaamheid, hij tolereert namelijk het zondige gedrag van zijn zonen. 1 Samuël 3:1 beschrijft de stand van zaken:

Nu was in die dagen het woord des HEREN schaars; gezichten waren niet talrijk.

⁴² Het is opmerkelijk dat 2 Samuël 2:1 ook het moment is waar de geschiedenis van 1 Kronieken begint. Na de geslachtsregisters wordt in 1 Kronieken 10 Sauls dood verhaald, bijna een één op één kopie van het verhaal in 1 Samuël 31. Het treurdicht over Jonatan (2 Sam. 1) wordt in Kronieken overgeslagen. Daarna wordt de geschiedenis van David verhaald, met David als hoofdpersoon én David als focalisator. Dit komt grotendeels overeen met 2 Samuël. Daarna wordt vanaf 1 Kronieken 11:1 de geschiedenis van David verteld, in grote lijnen identiek aan 2 Samuël. Echter, de tekst waarmee dit begin, 1 Kronieken 11:1, wijkt af van de corresponderende tekst 2 Samuël 2:1:

- 1 Kronieken 11:1 “Toen kwam geheel Israëel samen bij David te Hebron, en zei: Zie, wij zijn uw eigen vlees en bloed.”
- 2 Samuël 2:1 “Hierna vroeg David de HERE: Zal ik optrekken naar een van de steden van Juda? De HERE antwoordde hem: Trek op. David zei: Waarheen zal ik optrekken? En Hij antwoordde: naar Hebron.”

In 2 Samuël 2 wordt vermeld dat David eerst Jahwe raadpleegt alvorens stappen te ondernemen. Dit wordt niet vermeld in 1 Kronieken 11. Hieruit blijkt het eigen karakter van zowel Kronieken als 1-2 Samuël. In 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 ligt de nadruk op het grondmotief ‘kennis’ en op de gedachte: ‘ware kennis komt van Jahwe!’

Er was geen geschikte dienstknecht aan wie Jahwe zijn woord kwijt kon. 1 Samuël 3 beschrijft hoe Samuël leert om te luisteren naar de stem van God en de dienstknecht wordt via wie Jahwe zijn woord kan delen met de mensen. Het eindigt met de woorden van 1 Sam. 3:21 – 4:1:

De HERE verscheen ook verder in Silo, want Hij openbaarde Zich in Silo aan Samuël door het woord des HEREN. En het woord van Samuël kwam tot geheel Israël.

In het vervolg van 1 Samuël is Samuël het kanaal van Gods kennis naar de mensen (bijvoorbeeld 1 Samuël 9:15-17; 16:1-13). Dit gaat zelfs door na zijn dood wanneer in 1 Sam. 28 Saul te rade gaat bij de dode Samuël.

3.2 Het grondmotief ‘kennis’ bij Saul

Jahwe tolereert geen ongehoorzaamheid aan zijn directe opdracht⁴³. Saul is tot tweemaal toe ongehoorzaam aan de opdracht van Samuël, wat gelijk stond aan het woord van Jahwe: bij het offeren in Gilgal (1 Sam. 13) en met het uitroeien van de Amalekieten (1 Sam. 15). Saul luistert liever naar mensen dan naar God, 1 Sam 15:24:

Saul zei tot Samuël: Ik heb gezondigd, want ik heb het bevel des HEREN, uw opdracht, overtreden; maar ik vreesde het volk en ik heb naar hen geluisterd.

Dit is voor de HERE voldoende reden om Saul te verwerpen. Samuël legt aan Saul uit dat het bij God primair om gehoorzaamheid gaat (1 Sam. 15:22-23):

‘Maar Samuël zei: Heeft de HERE evenzeer welgevallen aan brandoffers en slachtoffers als aan horen naar des HEREN stem? Zie, gehoorzamen is beter dan slachtoffers, luisteren beter dan het vette der rammen. Voorwaar, weerspanning is zonde der toverij en ongezeggenheid is afgoderij en dienen van terafim.’

De terafim staan symbool voor het verkrijgen van informatie door middel van waarzeggerij ⁴⁴, een door Jahwe verboden praktijk. Het verwerven van de juiste kennis (van Jahwe) komt pas ná gehoorzaamheid.

Voordat Saul ongehoorzaam is, staat nergens beschreven dat hij de raad van Jahwe zoekt. Hij neemt steeds zelfstandig zijn beslissingen. Na zijn ongehoorzaamheid staat er driemaal dat hij de raad van Jahwe zoekt. De eerste maal breekt Saul het zelf af (1 Sam. 14:19); de tweede maal antwoordde Jahwe niet (1 Sam. 14:37); de derde maal, vlak voor zijn dood, antwoordt Jahwe wederom niet (1 Sam. 28:6). Saul heeft geen toegang meer tot de kennis die Jahwe kan geven en moet het stellen met de kennis van mensen. Dit is kennis welke keer op keer tekortschiet of teleurstelt, bijvoorbeeld in 1 Sam. 22:8:

‘... dat gij allen tegen mij hebt samengespannen en niemand het mij meegedeeld heeft, toen mijn zoon een verbond sloot met de zoon van Isai? Geen uwer is over mij bezorgd, niemand heeft mij meegedeeld, dat mijn zoon mijn dienaar tegen mij heeft opgehitst om mij zoals thans geschiedt, lagen te leggen.’

Saul wordt beschreven als iemand die voortdurend op zoek is naar kennis maar dit niet verkrijgt. Dit is ook opgemerkt door Alter⁴⁵:

⁴³ Dit is ook vastgesteld door bijvoorbeeld Tsumura, D.T. (2007). *The First Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, p. 73.

⁴⁴ Zie 2 Koningen 23:24 waar terafim samen met mediums en tovenaars genoemd worden; Ezechiël 21:21 waar gesproken wordt over het ‘raadplegen van de terafim’; en Zacharia 10:2 waar gezegd wordt dat de Terafim onzin uitkramen.

Saul, from first to last, is a man deprived of the knowledge he desperately seeks. At the outset, he has to turn to the seer Samuel in order to find his father's asses. In subsequent episodes, he has no luck with oracles and divination in guiding him on his military way, and he tries to coerce fate by imposing a rash vow of fasting on his troops in the midst of battle. He seizes on the report of informers in his pursuit of David, but David continues to elude him. At the very end, on the eve of his last battle, he tries oracle and prophecy and dreams in order to find out what the impending future will be, but all fail, and he is compelled to resort to the very art of necromancy that he himself had made a capital crime. The knowledge he then receives from the implacable ghost of Samuel is nothing but the news of his own imminent doom.

3.3 Het grondmotief 'kennis' bij David

David daarentegen heeft wel toegang tot de kennis van God. Zoals Alter verwoordt⁴⁶:

David, on the other hand, at first seems peculiarly favored with knowledge. The position that he is brought to the court to fill is for a man "skilled in playing" (the literal meaning of the Hebrew is "knowing to play") and "prudent in speech." In what follows, David demonstrates impressive prudence and agile resourcefulness. It also emerges that once he has become a fugitive, he is rapidly equipped with an oracular ephod and a priest to use it and so, in contrast to Saul, has a direct line of communication with God in making his key decisions.

David heeft kennis van wie Jahwe is. Hij heeft ook als doel om deze kennis te delen met alle mensen, 1 Samuël 17:

⁶ Deze dag zal de HERE u in mijn macht overleveren en ik zal u verslaan en u het hoofd afhouden; op deze dag zal ik de lijken van het leger der Filistijnen aan het gevogelte des hemels en aan het gedierte des velds geven, opdat de gehele aarde wete, dat Israël een God heeft,⁴⁷ en deze gehele menigte wete, dat de HERE niet verlost door zwaard en speer. Want de strijd is des HEREN en Hij geeft u in onze macht.

Echter, ook David is niet foutloos, ook hij maakt verkeerde beslissingen en zondigt. Waarom heeft David dan wel toegang tot de kennis van Jahwe? Wat is het verschil tussen Saul en David? Beiden zondigen, maar slechts Saul wordt door Jahwe verworpen. Er is in ieder geval het verschil dat van David nergens wordt gezegd dat hij het directe bevel van Jahwe ongehoorzaam is. Integendeel, als David een opdracht van Jahwe krijgt, is hij dit altijd gehoorzaam, zoals bijvoorbeeld in 2 Samuël 5:25:

David nu deed aldus, gelijk de HERE hem geboden had, hij versloeg de Filistijnen, van Geba af tot bij Gezer.

Van Saul wordt gezegd dat hij ongehoorzaam is. Van David wordt dit nimmer gezegd, zelfs niet wanneer hij zondigt met Batseba (2 Samuël 11-12; Psalm 51). Dit alles hangt mogelijk ook samen met de innerlijke houding van David c.q. Saul. David zette zijn hart erop Jahwe te dienen, zoals bijvoorbeeld samengevat staat in 1 Koningen 11:4:

...zodat zijn hart de HERE, zijn God, niet volkomen was toegewijd gelijk dat van zijn vader David.

Nergens wordt van Saul gezegd dat zijn hart Jahwe was toegewijd. Sauls religie is uiterlijk aanwezig, maar zijn hart is niet op God gericht. Hoewel God Saul een ander hart gaf ('Terwijl hij zich omkeerde om van Samuël weg te gaan, schonk God hem een ander hart.', 1 Sam. 10:9), wijst Saul dit geschenk

⁴⁵ Alter, Robert (1999). *The David Story – a Translation with Commentary of 1 and 2 Samuel*. New York: Norton Press, p. xix.

⁴⁶ Ibid. p. xx.

af en volgt zijn eigen hart. Jahwe weet dit, immers ‘hij ziet het hart aan’ (1 Sam. 16:7). Daarom verwerpt Jahwe Saul en verkiest Jahwe David, een man naar zijn hart, zoals Samuël tegen Saul zegt:

Maar nu zal uw koningschap niet bestendig zijn. De HERE heeft Zich een man uitgezocht naar zijn hart en de HERE heeft hem tot een vorst over zijn volk aangesteld, omdat gij niet in acht genomen hebt wat de HERE u geboden had. (1 Sam. 13:14).

Dit wordt ook betoogd door Johnson⁴⁷:

The reason that David’s heart is deemed worthy may be open for debate and further study, but this essay has given textual justification for such study by arguing that, upon careful reading of the grammar, context, and thematic interests of 1 Samuel in general and 1 Sam 13:14 in particular, David is in fact said to have a heart that is like Yhwh’s in some sense. It is a key thematic interest in the narrative of 1 Samuel that Yhwh’s chosen agents have a right heart, and it appears that there is something about David’s heart that makes him an ideal candidate to function as Yhwh’s chosen one.

Dat David toegang heeft tot de kennis van Jahwe en voor Saul die toegang wordt afgesneden, heeft tenslotte ook te maken met de soevereine keuze van Jahwe⁴⁸. David is de man naar het hart van Jahwe en daarom is hij door God uitverkoren, zie ook Randall Short⁴⁹.

David heeft kennis van de raad van Jahwe. Echter, soms lijkt ook hij in het duister te tasten. Hoe zit dit? Deze vraag staat in de volgende paragraaf centraal.

3.4 De ontwikkeling in ‘kennis’ bij David

David maakt in 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 een hele ontwikkeling door in het ‘kennen’, vanaf een hoogtepunt aan het begin door een dal naar het hoogtepunt aan het eind.

Allereerst, wanneer David geïntroduceerd wordt bij zijn zalving, lezen we direct dat (1 Sam. 16:13):

Van die dag af greep de Geest des HEREN David aan.

Terwijl voor Saul geldt (16:14):

⁴⁷ Johnson, Benjamin J.M. (2012). The Heart of JHWH’s Chosen One in 1 Samuel. *Journal of Biblical Literature*, no. 3, p. 466

⁴⁸ In dit verband is het interessant om te wijzen op het symbolische verschil in zalving tussen Saul en David zoals dit beschreven wordt. Saul wordt gezalfd met zalf uit een (breekbare) kruik: 1 Sam. 10:1:

Toen nam Samuël de oliekrui, goot haar uit over zijn hoofd, kuste hem en zei: Heeft de HERE u niet tot vorst over zijn erfdeel gezalfd?

Zie Jeremia 19:10-11 voor de connectie tussen een kruik, de breekbaarheid ervan en de symbolische betekenis: *Sla in aanwezigheid van de mannen die je vergezellen de kruik stuk en zeg tegen hen: Dit zegt de HEER van de hemelse machten: Zo zal ik dit volk en deze stad stukslaan.*

David daarentegen wordt gezalfd met zalf uit een (stevigere) hoorn (קרן), 1 Sam. 16:13:

Samuël nam de oliehoorn en zalfde hem te midden van zijn broeders.

Dit woord קרן (hoorn) komt ook nog tweemaal voor in 1-2 Samuël. De eerste keer in de lofzang van Hanna, 1 Sam. 2:10:

Hij geeft sterkte aan zijn koning en verhoogt de hoorn (קרן) van zijn gezalfde.

Waar de hoorn gekoppeld is aan de (konings)zalving. De tweede keer is in het danklied van David, 2 Sam. 22:3: *O, HERE, mijn steenrots, mijn vesting en mijn bevrijder, mijn God, de Rots, bij wie ik schuil, mijn schild, hoorn (קרן) mijns heils, mijn burcht, mijn toevlucht, mijn verlosser; van geweld hebt Gij mij verlost.*

Waar het een betekenis draagt van ‘onverwoestbaarheid’. De symbolische betekenis lijkt te zijn dat de zalving van David, in tegenstelling tot die van Saul, niet ongedaan gedaan kan en zal worden.

⁴⁹ Short, Randall (2010). *The Surprising Election and Confirmation of King David*. Harvard Divinity School Theological Studies, p. 5.

Maar van Saul was de Geest des HEREN geweken, en een boze geest, die van de HERE kwam, joeg hem angst aan.

David wordt geïntroduceerd als degene met ‘kennis’ omdat de Geest van Jahwe op hem rust. Daarom kan David de boze geest verdrijven (16:23):

En telkens als die geest Gods over Saul kwam, nam David de citer en speelde; dat schonk Saul verlichting, hij voelde zich beter en de boze geest week van hem.

Bij David rust kennis, allereerst ‘kunde om muziek te spelen’ en ‘verstand van het woord’, 1 Sam. 16:

¹⁸ *Toen antwoordde een van de knechten: Ik heb een zoon van de Betlehemiet Isai gezien, die spelen kan (וְיָדָע לַעֲשׂוֹת, lett. ‘wetende te spelen’⁵⁰); en hij is een dapper held, een krijgsman, wel ter tale (וְיִבְיוֹן דְבָרָה, lett. ‘het woord onderscheidend’⁵¹), schoon van gestalte; en de HERE is met hem.*

In 1 Samuël 17 weet David dat Jahwe Goliat in zijn macht zal geven en is zijn doel dat zijn kennis over Jahwe bekend wordt bij alle mensen (17:46,47):

Deze dag zal de HERE u in mijn macht overleveren en ik zal u verslaan en u het hoofd afhouden; op deze dag zal ik de lijken van het leger der Filistijnen aan het gevogelte des hemels en aan het gedierte des velds geven, opdat de gehele aarde wete, dat Israël een God heeft, en deze gehele menigte wete, dat de HERE niet verlost door zwaard en speer. Want de strijd is des HEREN en Hij geeft u in onze macht.

David beseft hierbij dat hij op Jahwe vertrouwt en niet op menselijke kracht, gesymboliseerd door zwaard en speer (17:45):

Maar David zei tot de Filistijn: Gij treedt mij tegemoet met zwaard en speer en werpspies, maar ik tred u tegemoet in de naam van de HERE der heerscharen, de God der slagorden van Israël, die gij getart hebt.

Dan komt een periode dat David zoekende lijkt. Soms vraagt hij Jahwe om raad, met de juiste gevolgen; soms laat hij dit na en beproeft hij de kennis van mensen, met vaak desastreuze gevolgen. Twee voorbeelden springen in het oog.

Allereerst, wanneer David in Nob komt (1 Sam. 21), heeft hij op dit belangrijke moment Jahwe geraadpleegd? Fokkelman⁵² merkt op dat er nergens expliciet staat dat David Jahwe raadpleegde in Nob. Dit zijn slechts de woorden van Doëg (1 Sam. 22:10), die mogelijk een vals getuigenis aflegt tegenover Saul. Dit past in het patroon van Saul die op zoek is naar kennis maar merkt dat deze voor hem ontoegankelijk is: hij krijgt geen informatie, of onjuiste informatie of nutteloze informatie. Het heeft er alle schijn van dat David daadwerkelijk heeft nagelaten om Jahwe te raadplegen in Nob. Als dat inderdaad het geval is, heeft David op dit moment meer vertrouwd op eigen inzicht en kracht dan op de kracht en bijstand van Jahwe. Dit blijkt ook uit het vervolg van de geschiedenis.

Typerend voor Davids houding op dat moment is dat hij Achimelech vraagt om een ‘speer of zwaard’ (תַּנְיִית אֶחָד־רֶבֶב). Dit zijn exact dezelfde woorden als David tegen Goliat had gebruikt (1 Sam. 17:45):

⁵⁰ Tsumura, D.T. (2007). *The First Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, p. 429.

⁵¹ Ibid. p. 430.

⁵² Fokkelman, Jan (1986). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 2: The Crossing Fates (1 Samuel 13-31 & 2 Samuel 1)*. Uitgeverij Brill, p. 389-416. Hier worden argumenten besproken of David nu juist wel of niet Jahwe heeft geraadpleegd in Nob. De argumenten dat hij het niet gedaan heeft lijken sterker te zijn.

Maar David zei tot de Filistijn: Gij treedt mij tegemoet met zwaard en speer (בְּקֶרֶב וּבְקֶיֶלֶת) en werpspies, maar ik treed u tegemoet in de naam van de HERE der heerscharen, de God der slagorden van Israël, die gij getart hebt.

Achimelech biedt David het zwaard van Goliat aan. David aanvaardt dit dankbaar (1 Sam. 21:9):

David zei: Zijns gelijke bestaat er niet; geef het mij.

Kennelijk wil David in Nob liever vertrouwen op Goliats zwaard dan op Gods kracht en bijstand.

Bodner⁵³ constateert dat de eerste plek die David daarna aandoet met zijn verworven zwaard van Goliat, de stad Gat is, de stad waar Goliat vandaan kwam (1 Sam. 21:10-15)! Hij merkt ook op dat het zeer merkwaardig is dat David bang wordt voor de Filistijnen in plaats van dat de Filistijnen bang worden voor David met het zwaard van Goliat in zijn hand. Door bedrog, zich krankzinnig veinzend, probeert David zich het vege lijf te redden. Het zwaard van Goliat had Goliat niet geholpen. Net zomin helpt het David. De boodschap van de verteller is helder: David boekt slechts overwinningen als hij op Jahwe vertrouwt en niet op menselijke wapens of eigen inzicht. Juist door uit angst op menselijke kracht te willen vertrouwen, verliest hij bijna zijn leven.

Dan zijn er een aantal momenten dat David Jahwe raadpleegt. Steeds doet hij wat Jahwe hem antwoordt. Steeds werkt dit goed uit (1 Sam. 23:2-4, 9-13) en redt hij zijn leven.

Hierna – het tweede voorbeeld – maakt David weer een opmerkelijke stap door naar de Filistijnen te gaan verhuizen. Het is uit angst dat hij een dergelijke beslissing neemt. Ook hier weer is niet vermeld dat David eerst Jahwe raadpleegt, 1 Sam. 27:1:

David echter dacht bij zichzelf: Op de een of andere dag zal ik toch nog door de hand van Saul omkomen. Het is voor mij het beste, dat ik een toevlucht zoek in het land der Filistijnen; dan zal Saul mij met rust laten en mij niet langer in het gehele gebied van Israël zoeken, dan ben ik aan zijn greep ontkomen.

Ook nu weer heeft deze eigengereide actie van David bijna desastreuze gevolgen. Ten eerste moet hij zich door leugens tegenover Akis op de been houden (28:8-12). Ten tweede komt hij bijna in de situatie dat hij tegen zijn eigen volk, het leger van Saul en Jonatan, moet strijden (29:1-11). Ten derde komt hij in een levensbedreigende situatie terecht, dat wat hij juist had willen voorkomen, wanneer zijn mannen hem dreigen te stenigen, 30:6:

En David geraakte zeer in het nauw, omdat het volk ervan sprak hem te stenigen, want het gehele volk was bitter gestemd, ieder om zijn zonen en dochters.

Veel dieper kan David niet zinken. Maar dan is het keerpunt, 30:6:

Maar David sterkte zich in de HERE, zijn God.

Hij ziet in dat hij de situatie niet kan oplossen uit eigen kracht. Hij heeft de hulp van de HERE nodig. Zoals hij later verwoordt, 2 Sam. 22:7:

Toen het mij bang te moede was, riep ik de HERE aan; tot mijn God riep ik. En Hij hoorde mijn stem uit zijn paleis, mijn hulpgeroep klonk in zijn oren.

Het volgende dat hij doet is wat hij al te lang had nagelaten, het raadplegen van de HERE om van Hem de ware kennis te verkrijgen (30:7,8):

⁵³ Bodner, Keith (2009). *1 Samuel: A Narrative Commentary*. Hebrew Bible Monographs 19. Sheffield Phoenix Press, p. 228-230.

Toen beval David de priester Abjatar, de zoon van Achimelek: Breng mij de efod. En Abjatar bracht David de efod.⁸ Daarop vroeg David de HERE: Moet ik deze bende achtervolgen? Zal ik ze inhalen? En Hij antwoordde hem: Achtervolg, want stellig, gij zult inhalen en bevrijden.

David heeft een ontwikkeling meegemaakt. Vanuit de kennis die hij eerst had toen hij volledig op Jahwe vertrouwde tijdens zijn strijd met Goliath, heeft hij later een aantal malen uit angst zijn toevlucht genomen tot menselijke oplossingen. Steeds hebben deze hem in de steek gelaten en niet geholpen. Wanneer hij weer terugging naar Jahwe en Hem om raad vroeg, bleek dat Hij de juiste kennis verschaft en David kon redden uit alle benauwdheid.

Op dit punt aangekomen, verkrijgt David het koningschap van Jahwe. David toont aan niet vatbaar te zijn voor valse informatie van mensen.

⁵ *David zei tot de jongeman die hem het bericht bracht: Hoe weet gij (אִיךָ דַעְתָּ), dat Saul en zijn zoon Jonatan dood zijn?*

¹⁶ *En David zei tot hem: Uw bloed zij op uw hoofd, want uw eigen mond heeft tegen u getuigd (פִּיךָ עָנָה בְּךָ), doordat gij gezegd hebt: ik heb de gezalfde des HEREN gedood.*

Het eerste dat hij doet nadat hij het nieuws van de dood van Saul en Jonatan heeft verwerkt, is Jahwe raadplegen, 2 Sam. 2:1:

Hierna vroeg David de HERE (וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה): Zal ik optrekken naar een van de steden van Juda? De HERE antwoordde hem: Trek op. David zei: Waarheen zal ik optrekken? En Hij antwoordde: naar Hebron.

Uit voorgaande analyse blijkt dat, als David in een verhaal in 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 de focalisator is, dan betekent dit niet persé dat hij kennis mist. David mist slechts kennis of is onwetend op bepaald vlak, op momenten dat hij uit ongeloof handelt, zonder Jahwe te raadplegen. Wanneer genoemd wordt dat hij Jahwe raadpleegt in 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1, heeft hij juist de beschikking over volledige en bruikbare kennis. Deze constatering zal van belang blijken in de analyse van de David-Jonatan verhalen in hoofdstuk 4.

3.5 Het grondmotief ‘kennis’ in 2 Samuël

Vanaf 2 Sam. 2 komt een einde aan het opmerkelijke narratieve patroon dat de interne focalisator een persoon is die kennis mist. Ook valt vanaf 2 Samuël 2 de focalisator over het algemeen samen met de hoofdpersoon. De narratieve methode om het verhaal vanuit het gezichtspunt van een onwetende (bij)figuur te zien, wordt niet meer toegepast. Wat wel blijft is de nadruk op ‘kennis’ in diverse verhalen, zoals in paragraaf 2.4 is besproken.

In 1 Samuël wordt verteld hoe David met vallen en opstaan heeft geleerd om niet op eigen inzicht te vertrouwen, maar bij Jahwe te rade te gaan. Tweemaal had David zelfstandig besloten naar de Filistijnen te gaan (1 Sam. 21; 1 Sam. 27). Beide keren loopt dit bijna verkeerd af voor David. Eenmaal had hij juist Jahwe geraadpleegd (1 Sam. 23:1-5). Dit liep wel goed af, David behaalde de overwinning. De volgende keer dat David tegen de Filistijnen gaat strijden, vergeet hij niet eerst Jahwe te raadplegen (2 Sam. 5:18,19):

‘Toen de Filistijnen gekomen waren en zich in de vlakte Refaïm verspreid hadden, vroeg David de HERE: Zal ik optrekken tegen de Filistijnen? Zult Gij hen in mijn macht geven? En de HERE antwoordde David: Trek op, want Ik zal de Filistijnen zeker in uw macht geven.’

Hoewel David aan het begin van zijn koningschap weet dat bij Jahwe ware kennis is, raakt zijn zicht op deze kennis tijdens zijn koningschap vertroebeld. Het keerpunt is zijn zonde met Bathseba (2 Sam.

11). Hierna zien we een David die ook worstelt met gebrek aan kennis of de onjuiste informatie, zoals Alter het treffend verwoordt⁵⁴:

Much later in the story, when things have begun to fall apart, the wise woman from Tekoa will tell David, "My lord is wise as with the wisdom of a messenger of God, to know everything in the land" (2 Samuel 14:20). By this point, however, it has become painfully evident that her words are a gesture of deference to the king that is ironically contradicted by fact.

The knowing David of the earlier part of the narrative has become the king isolated in his palace. He must even send intermediaries to discover the identity of the naked beauty bathing on the rooftop in view of his palace, though she seems to be the daughter of one of the members of his own elite guard. He is singularly unaware of his son Amnon's lust for his half sister Tamar, then of Absalom's plot to murder Amnon in revenge, then of Absalom's scheme to usurp the throne. The pitiful image of the shivering, bedridden David, ignorant of the grand feast of self-coronation arranged by his son Adonijah, then reminded or perhaps rather persuaded by Bathsheba and Nathan that he has promised the throne to Solomon, is the ultimate representation of the painful decline of knowledge in this once perspicacious figure, the brilliant successor to the purblind Saul.

Zoals gezegd, deze onkunde bij David begint op het moment dat hij zijn oog laat vallen op Bathseba. De boodschap van de verteller lijkt te zijn: ware kennis komt van Jahwe, maar zonde blokkeert zicht op deze ware kennis.

Het grondmotief 'kennis' wordt in 2 Samuël ook duidelijk bij anderen dan David. Zo is een cruciaal moment in de ondergang van Absalom dat hij vertrouwt op onjuiste kennis. Hij accepteert het valse advies van Chusai en verwerpt het juiste advies van Achitofel (2 Sam. 17:1-14)

Ook zien we, zoals in het vorige hoofdstuk besproken, weer een glimp van het narratieve instrument van 1 Samuël, de 'interne focalisatie vanuit de onwetende', wanneer we de onkundige David zien wachten op nieuws over zijn zoon Absalom (2 Sam. 18:24-32).

⁵⁴ Alter, Robert (1999). *The David Story – a Translation with Commentary of 1 and 2 Samuel*. New York: Norton Press, p. xx.

Hoofdstuk 4 Interpretatie van de Jonatan verhalen in 1 Samuël

4.1 Inleiding

We komen nu toe aan de eigenlijke onderzoeksvraag: Wat is de rol en betekenis van de Jonatan verhalen in 1-2 Samuël? Over het algemeen wordt Jonatan ronduit positief geduid, bijvoorbeeld volgens Bakon⁵⁵:

Jonathan, the oldest of Saul's sons ... is best known for his nobility of spirit and extraordinary bond of friendship with, and selfless love for, David.

En even later zegt hij⁵⁶:

There are few biblical spiritual heroes whose faults are not mentioned in Scripture. Implicitly or explicitly, the patriarchs and matriarchs are chastized, so are Moses and Aaron. David and Solomon. However, over the person of Jonathan there hovers an aura of silent and profound respect. He lived and died without blemish. It was noted before that David's defeat of Goliath in some way emulated Jonathan's daring exploit with the Philistines. We can discover no grain of jealousy in Jonathan. On the contrary, we encounter here for the first time the generosity of his character, which inspired him to see in David a kindred soul rather than a dangerous rival. This generosity takes on additional depth when David indeed has become a serious rival for succession, leading eventually to Jonathan's admission that David, much to the chagrin of Saul, is better fitted to be king of Israel.

There is an additional outstanding characteristic of Jonathan: unquestioned loyalty ... Jonathan, who most judiciously balanced loyalty for his father and for David. The Book of Samuel built for him an eternal and indestructible monument.

Borgman zegt⁵⁷:

Jonathan, who is everything good that Saul isn't.

En Jones geeft aanwijzingen hoe te preken over het thema 'vriendschap' vanuit het positieve voorbeeld van Jonatan en David⁵⁸:

Jonathan's loyalty to YHWH within the bounds of his friendship with David, contrary to the interests of self, family, and established power, is an instructive and challenging response.

Vaak wordt zijn rol gezien als de legitimatie van Davids koningschap: als David zelfs uit de handen en mond van de troonopvolger Jonatan het koningschap krijgt toebedeeld, dan is David toch inderdaad de legitieme opvolger van Saul? Bijvoorbeeld, Rowe⁵⁹:

Jonathan fulfils the literary role of a 'proto-David'. As such, he is not rejected by YHWH for the kingship. Nor, however, does Jonathan pass the leadership of Israel to David—he is recognized as leader of a united 'kingdom' after an extended period of conflict, only concluded when Abner facilitates the transfer of Israel's loyalty from Ishbaal (2 Sam. 3.1-10). Jonathan's narrative role is to legitimize the transfer of the kingdom to David's house.

En Stansell⁶⁰:

⁵⁵ Bakon, S. (1995). Jonathan. *Jewish Bible Quarterly*, 23(3), p. 143.

⁵⁶ Ibid. p. 150.

⁵⁷ Borgman, Paul (2008). *David, Saul, and God: Rediscovering an Ancient Story*. New York: Oxford University Press, 2008, p. 17.

⁵⁸ Jones, B.A. (2004). 1 Samuel 20:1-17. *Interpretation*, 58(2), p. 175.

⁵⁹ Rowe, J. Y. (2009). Is Jonathan really David's "wife"? a response to Yaron Peleg. *Journal for the Study of the Old Testament*, 34(2), p. 191.

And Jonathan's friendship was a key way the will of the Lord was accomplished.

Deze interpretatie van de rol en betekenis van Jonatan in relatie tot David is meestal gebaseerd op de aanname dat het belangrijkste thema in 1 Samuël het koningschap van David is, wederom Rowe⁶¹:

Jonathan's support for David, therefore, fits neatly into the "Apology for David," describing how power comes to him: David does not grasp it. Indeed, Michael Dick, with reference to Neo-Babylonian examples of succession apologies, says that the "natural heir must lose divine approbation, often through some type of cultic sacrilege; the usurper gains it, even—or should I say, always—unwillingly." This is exactly what happens in the books of Samuel, which illustrate how "power falls into David's lap like a ripe apple" as the result of God's work ... Jonathan's narrative role, therefore, is to legitimize the transfer of the kingdom to David's house, with the implication that if Jonathan chose this king, so too should readers.

En ook Taggar-Cohen⁶²:

The love and special friendship described between David and Jonathan can now be seen not just as a fictional story, but rather as a legal means for ensuring loyalty between the two, and this later played a part in the apology of David's claim to the throne.

In deze studie wordt, los van de gangbare interpretaties, opnieuw gekeken naar de betekenis van Jonatan en de relatie tussen Jonatan en David vanuit de nieuwe invalshoek die in de voorgaande hoofdstukken is uitgewerkt. Hierbij wordt niet a priori aangenomen dat Jonatan of de relatie David-Jonatan in alles positief moet worden uitgelegd⁶³. Ook wordt niet aangenomen dat Jonatan persé een positieve rol speelt in Davids verwerving van het koningschap, maar wordt vanuit een niet vooringenomen standpunt de tekst op dit aspect geanalyseerd.

Het onderzoeksmiddel dat gebruikt wordt is de narratieve analyse. Hierbij wordt aangesloten op de methodiek van Randall Short⁶⁴ die ook narratieve analyse gebruikt in zijn bespreking van 1-2 Samuël. Hij gebruikt met name het narratieve instrument van de 'speech-act theory'. In dit hoofdstuk wordt een ander narratief instrument toegepast in de analyse van de Jonatan verhalen, namelijk de 'interne focalisatie' zoals in de voorgaande hoofdstukken geïntroduceerd en besproken.

Dit betekent dat een narratieve analyse van de Jonatan verhalen wordt uitgevoerd met speciale aandacht voor de 'interne focalisatie', met behulp van de stellingen 1 en 2. Het grondmotief 'kennis' (stelling 3) dat voortvloeide uit de bestudering van de interne focalisatie is een belangrijk uitgangspunt in deze narratieve analyse.

In het vervolg van dit hoofdstuk zal eerst opnieuw de interne focalisatie bestudeerd worden, maar dan ingezoomd op de Jonatan verhalen. Allereerst wordt in paragraaf 4.2 onderzocht of stelling 1 ook van toepassing is op de Jonatan-David verhalen, d.w.z. of daarin ook sprake is van interne focalisatie of een gezichtspunt. Vervolgens wordt in paragraaf 4.3 onderzocht of stelling 2 ook van toepassing is op

⁶⁰ Stansell, G. (2011). David and his friends: social-scientific perspectives on the David-Jonathan friendship. *Biblical Theology Bulletin*, 41(3), p. 129.

⁶¹ Rowe, Jonathan Y. (2012). *Sons or Lovers. An Interpretation of David and Jonathan's Friendship*. New York: Bloomsbury, p. 131-132.

⁶² Taggar-Cohen, A. (2005). Political loyalty in the biblical account of 1 Samuel XX-XXII in the light of Hittite texts. *Vetus Testamentum*, 55(2), p. 266.

⁶³ Ook Silverman, L. M. (1979). Was Jonathan Guilty?: A Study of I Samuel Chapter 14. *Dor Le Dor*, 7(4), 153–159 neemt niet a priori aan dat Jonatan onschuldig is wanneer hij van de honing eet (1 Sam. 14). Uitkomst van zijn onderzoek is echter wel dat Jonatan hier geen blaam treft.

⁶⁴ Short, Randall (2010). *The Surprising Election and Confirmation of King David*. Harvard Divinity School Theological Studies.

de Jonatan-David verhalen, dat wil zeggen of de interne focalisator bepaalde kennis mist en, zo ja, welke. Hierna worden in paragraaf 4.4 en 4.5 de bevindingen van deze analyse gebruikt voor een exegetische van twee kerngedeelten in de Jonatan verhalen, namelijk 1 Samuël 18:1-4, de eerste ontmoeting tussen David en Jonatan, en 23:16-18, de laatste ontmoeting tussen beiden.

4.2 Interne focalisatie in de David-Jonatan verhalen

De volgende tabel geeft een overzicht van alle verzen waarin David en Jonatan samen voorkomen en waarin een emotie, gedachte of zintuiglijke waarneming wordt beschreven of een handeling wordt verricht. Hierbij is aangegeven of er sprake is van indicaties (bijvoorbeeld: signaalwoorden) die duiden op interne focalisatie. Ook is aangegeven wie de handelende partij is wanneer er sprake is van een handeling.

Tabel 4 Overzicht van alle verzen waarin David en Jonatan allebei voorkomen en tevens een emotie, gedachte of zintuiglijke waarneming wordt beschreven of een handeling wordt verricht. Aangegeven wordt wie in elk van deze verzen de interne focalisator is en wie degene is die handelt, David of Jonatan.

Vers	Indicatie voor interne focalisator	Handelende partij
18:1	Jonatan heeft David lief als zichzelf (וַיֵּאָהֲבוּ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשׁוֹ)	
18:3	Jonatan heeft David lief als zichzelf (בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כְּנַפְשׁוֹ)	Jonatan sluit een verbond met David (וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית)
18:4		Jonatan geeft David zijn mantel en wapens (וַיִּתְּפֹשֵׁט יְהוֹנָתָן אֶת-הַמְּעִיל אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתְּנֵהוּ לְדָוִד)
19:1	Jonatan is David zeer genegen (וַיְהוּנָתָן כְּוַשְׂאֵל חַפִּץ בְּדָוִד מְאֹד)	
20:16		Jonatan sluit een verbond met het huis van David (וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן עִם-בֵּית דָּוִד)
20:17	Jonatan heeft David lief als zichzelf (כִּי-אַהֲבַת נַפְשׁוֹ אֶהְבּוֹ)	Jonatan laat David zweren bij zijn liefde voor hem (וַיִּוְסַר יְהוֹנָתָן לְהִשָּׁבֵיעַ אֶת-דָּוִד בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ)
20:33	‘Toen wist Jonatan, dat ...’ (וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי)	
20:34	Jonatan is boos (בְּקָרְיִיאָר) en bedroefd (נִעְצָב)	Jonatan eet niets (וְלֹא-אָכַל) ter wille van David
20:35		Jonatan gaat op pad (וַיֵּהִי בְּקָר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה); Er wordt niets meegedeeld over Davids verblijfplaats of tocht naar het veld.
20:39	‘Slechts Jonatan en David wisten waarom het ging’ (אֵף יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת-הַדָּבָר);	
20:40		Jonatan geeft zijn spullen aan de jongen (וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת-כָּלֵיו אֶל-הַנְּעָר)
20:41	Tenslotte vermant David zich (עַד-דָּוִד הִגְדִּיל)	David knielt driemaal voor Jonatan (וְדָוִד קָם וַיִּפֹּל לְאַפְּיוֹ אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ וְשָׁלַשׁ פְּעָמִים); Jonatan en David wenen samen (וַיִּבְכוּ אִישׁ אֶת-רֵעֵהוּ);
20:43		David gaat weg; Jonatan gaat naar de stad (וַיִּקָּם וַיֵּלֶךְ וַיְהוּנָתָן בָּא הָעִיר)
23:16	Davids vertrouwen op God wordt versterkt	Jonatan gaat naar David

Vers	Indicatie voor interne focalisator	Handelende partij
	(וַיִּסְמַךְ אֶת־יָדוֹ בְּאַלְהֵיִם)	(וַיִּקַּם יְהוֹנָתָן בְּרִשְׁאֵי־לַבְיָדָה) en versterkt diens vertrouwen op God
23:17	David moet volgens Jonatan niet bang zijn (אֶל־תִּירָא)	
23:18		Beiden sluiten een verbond (וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית); David blijft in Choresa; Jonatan gaat naar huis (וַיָּדָד בְּחַרְשָׁה וַיְהוֹנָתָן הָלַךְ לְבֵיתוֹ)

Uit dit overzicht blijkt dat alle indicaties erop duiden dat Jonatan interne focalisator is van de gedeelten waarin zowel Jonatan als David een rol spelen ⁶⁵. Dit is het geval in alle tekstgedeelten tot 1 Samuël 20:39. Als er een gedachte, emotie of zintuiglijke waarneming (indicaties voor de interne focalisator) genoemd wordt, heeft dit altijd betrekking op Jonatan. Dit wordt ook zichtbaar uit het feit dat de lezer in 20:1-38 Jonatan volgt met wat hij doet en meemaakt. We lezen niets over hoe David de gebeurtenissen beleeft of hoe hij beide dagen en nachten doorkomt. In 20:39, het moment dat het definitieve afscheid tussen Jonatan en David gaat plaatsvinden, is er echter een omslagpunt. Daar wordt voor het eerst ook een gedachte van David vermeld. Vanaf dat moment zien we vaker het innerlijk van David en verliezen we het zicht op het innerlijk van Jonatan:

- In 20:41 is het niet Jonatan maar David die zich vermant
- In 23:16 wordt het geloof van David versterkt
- In 23:17 zegt Jonatan dat David niet bang hoeft te zijn

Dit leidt tot de volgende stelling:

Stelling 4: In de verhalen tot 1 Samuël 20:39 waarin zowel Jonatan als David een rol spelen, is Jonatan de interne focalisator. De verhalen worden vanuit zijn gezichtspunt verteld. Nadat Jonatan en David uit elkaar gaan, in 20:39-41, neemt David de rol van interne focalisator van Jonatan over.

Vanaf dit vers, zoals gezegd samenvallend met het moment dat Jonatan en David afscheid van elkaar nemen, verschuift de interne focalisatie van Jonatan naar David. De verschuiving naar het gezichtspunt van David wordt ten volle duidelijk in 2 Samuël 1 wanneer vanuit Davids gezichtspunt over de dood van Jonatan verteld wordt en van zijn reactie hierop in zijn klaaglied. Dit klaaglied dat zijn hoogtepunt vindt in Davids diep emotionele uiting over het persoonlijk verlies van Jonatan:

²⁶ *Het is mij bang om u, mijn broeder Jonatan, gij waart mij zeer lief; uw liefde was mij wonderlijker dan liefde van vrouwen.*

Terugkerend naar de bovenstaande tabel: uit de kolom ‘handelende partij’ blijkt dat in de verhalen waarin Jonatan de interne focalisator is, hij ook steeds de handelende partij is. Tot 20:39 is niet David maar steeds Jonatan degene die handelingen verricht. Dit begint al bij hun eerste ontmoeting, waarbij Jonatan zijn mantel en wapens aan David geeft (18:1-4). Twee keer wordt in de periode vóór 20:39 een verbond gesloten tussen David en Jonatan (18:3; 20:16). In beide gevallen is Jonatan de degene

⁶⁵ Dit inzicht is in andere studies praktisch altijd over het hoofd gezien. Randall Short (in *The Surprising Election and Confirmation of King David*) komt nog dichtbij wanneer hij op p. 94 schrijft: ‘There are two other notable differences that we should touch upon. First, an obvious difference – and yet, I have seen no one discuss its rhetorical significance or impact – is that the Hittite apologies are in the first-person voice, whereas HDR occurs in a third-person narrative.’ Hij mist hier echter het punt dat Jonatan de interne focalisator is in de David-Jonatan verhalen, wat in menig opzicht dezelfde rol vervult als een ik-persoon in een vertelling.

die dit doet. In alle gevallen David is slechts het onderwerp van een zin als hij een vraag stelt of een antwoord geeft.

Dit patroon verandert in het kantelpunt in 20:39, vanaf wanneer de interne focalisatie verschuift van Jonatan naar David. Ook qua handelende partij vindt dan een verschuiving plaats van Jonatan naar David:

- In 20:41 knielt David voor Jonatan; beiden wenen
- In 20:43 gaan David en Jonatan ieder huns weegs
- In 23:18 sluiten beiden een verbond. De voorgaande keren was het steeds Jonatan die een verbond sloot (18:3; 20:16)
- In 2 Samuël 9 is het David die initiatief neemt om trouw te bewijzen aan het huis van Jonatan:

¹ *David zei: Is er soms nog iemand over van het huis van Saul? Dan zal ik hem trouw bewijzen ter wille van Jonatan.*

Natuurlijk kan bij dit voorbeeld tegengeworpen worden dat Jonatan op dat moment niet meer in de positie is om handelingen te verrichten, gezien het feit dat hij dood is. Desondanks kan gesteld worden dat David hier wel zelfstandig initiatief neemt om het verbond met Jonatan gestand te doen. Per slot van rekening had hij het er ook bij kunnen laten zitten en zich niet hoeven bekommeren om Mefiboset.

Op dit punt aangekomen kan gesteld worden dat het patroon van interne focalisatie in 1 Samuël een climax bereikt in de persoon van Jonatan. Van Jonatan lezen we zijn aller diepste gevoelens, zijn innige liefde voor David. Hierbij worden woorden gebruikt die voor geen andere interne focalisator in 1 Samuël gebruikt zijn: *Jonatan heeft David lief als zichzelf.*

Tegelijkertijd komt, als een soort tegenbeweging, de beoordelende stem van de verteller tot stilte. Waar in 1-2 Samuël menigmaal het oordeel van de verteller (en daarmee van Jahwe) wordt gegeven, meestal bij monde van een profeet zoals Samuël of Nathan, lezen we daar niets meer van in de verhalen die zich afspelen rondom Jonatan en David. Nimmer komt een profeet aan het woord. Nimmer wordt in de tekst een waardeoordeel gegeven over het doen en laten van Jonatan en/of David in hun onderlinge verstandhouding. De lezer wordt als het ware uitgenodigd om zelf een oordeel te vellen. Zoals in paragraaf 4.1 besproken, staat in menig commentaar deze beoordeling bij voorbaat vast: op Jonatan is niets aan te merken. In het vervolg van deze studie zal onderzocht worden of dit een terechte beoordeling is.

4.3 De onwetendheid bij Jonatan

In de voorgaande paragraaf is vastgesteld dat Jonatan de interne focalisator is in de verhalen waarin Jonatan en David allebei een rol spelen, tot het moment van hun afscheid van elkaar in 1 Samuël 20:39. De vraag die dan natuurlijk naar boven komt, is of dan ook op Jonatan stelling 2 van toepassing is. Met andere woorden: wil de verteller door de subjectieve kleuring van de focalisatie aanduiden dat Jonatan onwetend is of bepaalde kennis mist, zoals dit steeds het geval is met de interne focalisator in 1 Samuël?

Om antwoord op deze vraag te geven moet onderzocht worden welke kennis Jonatan nu precies wel heeft en welke niet. Hierbij moet wel een slag om de arm gehouden worden. Immers, we kunnen slechts werken met de spaarzame informatie die 1 Samuël ons geeft over de kennis van Jonatan. Nu al kan gesteld worden dat op bepaalde punten geen definitief uitsluitsel gegeven zal kunnen worden.

Een aantal dingen kunnen echter wel gesteld worden. Allereerst geeft Jonatan, hoewel hij niet aanwezig was bij de zalving van David door Samuël (16:1-13), er wel blijk van kennis te hebben van

de bijzondere positie van David. De indruk wordt echter gewekt dat Jonatans kennis over Davids toekomstige koningschap puur gebaseerd is op zijn eigen waarneming: Jonatan zag hoe David Goliat overwon en dan staat in 18:1:

¹ *Terstond, nadat David opgehouden had tot Saul te spreken, werd de ziel van Jonatan verknocht aan die van David (וַיְהִי כְּכַלְתּוֹ לְדַבֵּר אֶל-שָׂאוּל וַנִּפְּשׂ יְהוֹנָתָן נִקְשָׁרָה בְּנֶפֶשׁ); en Jonatan had hem lief als zichzelf.*

Hiermee wordt gesuggereerd dat dit in feite de eerste keer is dat Jonatan David ontmoet, ook al was David al eerder als muzikant aanwezig aan het hof van Saul. En bij deze eerste keer geeft Jonatan David zijn mantel, symbolisch voor de overdracht van het koningschap naar David (vgl. 15:27-28). Hiermee geeft Jonatan aan te beseffen dat David op een bepaalde manier aanspraak maakt op het koningschap. Gesteld kan worden dat Jonatan weet (of groeiend besef heeft) van Davids bestemming als koning van Israël.

Deze kennis heeft Jonatan verkregen zonder dat hij aanwezig was bij de zalving van David door Samuël. Ook later, als Jonatan het heeft over het aanstaande koningschap van David, geeft hij er weliswaar blijk van te beseffen dat David koning wordt, maar nergens noemt hij dat hij weet dat Jahwe David hiertoe bestemd en gezalfd heeft. Jonatans kennis van Davids toekomstige koningschap lijkt gebaseerd op zijn eigen observatie en het getuigenis van mensen, bijvoorbeeld de woorden van zijn vader Saul. Zijn eigen vader zegt tegen Jonatan dat David een bedreiging is voor het koningschap van Jonatan, 20:31:

³¹ *Dit is zeker, zolang de zoon van Isai op de aardbodem leeft, zullen noch gij, noch uw koningschap staande blijven.*

In 23:17 geeft Jonatan aan te beseffen dat David koning zal worden, maar hij zegt daar wederom niet bij dat hij weet van de zalving van David of dat Jahwe David voor het koningschap bestemd heeft:

¹⁷ *Vrees niet, want de hand van mijn vader Saul zal u niet vinden; gij zult koning over Israël zijn, en ik zal onmiddellijk onder u staan. Ook mijn vader Saul weet dit maar al te goed.*

Het is zelfs zo dat Jonatans kennis hier deels onjuist blijkt te zijn. Immers, hij zelf zou nooit onderkoning worden! Dit wijst op een bepaald gebrek aan kennis bij Jonatan. Hij lijkt niet ten volle te beseffen dat het koningschap van Saul door Jahwe beëindigd is en dat dit niet zou overgaan op de nakomelingen van Saul (i.c. Jonatan).

Teruggaand naar het begin van de geschiedenis van Jonatan. Vanaf het begin mist Jonatan bepaalde essentiële kennis. Zo is hij onwetend over de vloek die Saul heeft uitgesproken over het eten van de honing (14:27-28). Het is opmerkelijk dat, wanneer Jonatan dit hoort, hij zegt dat Saul juist door deze vloek het land in het ongeluk stort, 14:29:

Toen zei Jonatan: Mijn vader heeft het land in het ongeluk gestort; ziet eens, hoe helder mijn ogen staan, nu ik een weinig van deze honig geproefd heb.

Jonatan zegt hier niets over de ongehoorzaamheid van Saul bij het offeren in Gilgal (13:1-14), wat toch een veel grotere fout van Jonatans vader was.

Was Jonatan wel op de hoogte van de ongehoorzaamheid en verwerping van Saul? De tekst lijkt te suggereren dat hij er niet bij was toen Saul ongehoorzaam was en door Jahwe verworpen werd in Gilgal (13:1-14), want er wordt in 13:2 vermeld dat Jonatan in Gibeon was. Maar ook als Jonatan er wel bij was, geeft hij er geen blijk van de reikwijdte ervan te begrijpen. Immers, later zegt hij ervan overtuigd te zijn samen met David te zullen regeren (23:17).

Wanneer Saul voor de tweede maal ongehoorzaam is en door Jahwe wordt verworpen (1 Sam. 15) wordt de naam van Jonatan niet genoemd. Ook hier weer lijkt de suggestie gewekt te worden dat

Jonatan niet op de hoogte is van de verwerping van Saul en dat het koningschap van hem is afgescheurd (15:26-28).

Hierna krijgt Saul nog een derde maal uit de mond van Samuël te horen dat Jahwe zijn koningschap van hem heeft afgenomen. Dit is wanneer Saul bij de waarzegster van Endor is, 1 Sam. 28:16-19:

Toen sprak Samuël: Waarom raadpleegt gij mij; de HERE is immers van u geweken en uw vijand geworden. De HERE heeft gedaan, zoals Hij door mijn dienst gesproken had: de HERE heeft het koningschap uit uw hand gescheurd en aan uw naaste, aan David, gegeven. Omdat gij naar de HERE niet geluisterd hebt en zijn brandende toorn over Amalek niet hebt doen komen, daarom heeft de HERE u op deze dag dit aangedaan. De HERE zal ook Israëel met u in de macht der Filistijnen geven, en morgen zult gij met uw zonen bij mij zijn.

Ook bij deze derde gelegenheid is Jonatan niet aanwezig om dit zelf te horen uit de mond van Samuël. Deze observaties over het weten en kennen van Jonatan kunnen samengevat worden in een stelling. Aangezien sommige observaties zijn afgeleid zonder dat de tekst hier bijzonder expliciet over is, willen we een slag om de arm houden en de stelling formuleren als een hypothese. Dit leidt tot de volgende hypothese, welke formuleert welke kennis Jonatan wel en niet bezit:

Hypothese 5: Jonatan heeft weet van Davids bestemming als koning van Israëel. Jonatan is echter onwetend van de verwerping van Saul en dat Jahwe het koningschap van Saul heeft afgenomen.

De gedachte dat Jonatan belangrijke kennis of informatie mist, wordt versterkt door de observatie dat hij weliswaar herhaaldelijk blijkt geeft van geloofsvertrouwen in Jahwe (14:6; 19:5; 20:42; 23:16) maar nimmer Jahwe raadpleegt. Dit geldt overigens ook voor David in zijn contactmomenten met Jonatan: ook David raadpleegt nimmer Jahwe in bijzijn van Jonatan. David raadpleegt Jahwe wel op andere momenten. Van Jonatan staat dit echter nergens vermeld. Nogmaals, het lijkt erop dat hij zijn kennis kennelijk niet direct van Jahwe ontvangt, maar baseert op eigen waarnemingen en woorden van mensen. Dit verklaart ook dat Jonatan menigmaal verkeerd geïnformeerd is, met name wanneer het informatie met betrekking tot David betreft:

- In 19:1-7 gelooft Jonatan zijn vader Saul op diens woord als hij zegt dat David geen gevaar loopt. Direct daarna (19:9) echter staat Saul David naar het leven.
- Het is ook het geval in 20:1-4 als Jonatan niet wil geloven dat Saul David wil doden.
- In 23:17 spreekt Jonatan de verwachting uit met David te zullen regeren:

¹⁷ En Jonatan zei tot hem: Vrees niet, want de hand van mijn vader Saul zal u niet vinden; gij zult koning over Israëel zijn, en ik zal onmiddellijk onder u staan. Ook mijn vader Saul weet dit maar al te goed.

Zoals bekend wordt deze verwachting gelogenstraft. Het is opmerkelijk dat Jonatan hierbij aantekent dat zijn vader Saul dit ook weet. Jonatan verwijst voor zijn bron en de betrouwbaarheid van zijn kennis naar Saul. Jonatan noemt hier echter niet de naam van Jahwe als bron van kennis.

Het beeld dat ontstaat is dat Jonatan vanuit zijn eigen, menselijke waarneming inziet dat David een bijzondere bestemming heeft als koning. Echter, de basis hiervan lijkt niet te liggen in kennis die hij van Jahwe heeft ontvangen. Daarom blijft Jonatan verstoken van de juiste kennis op diverse gebieden maar met name waar het de bedoeling van Jahwe betreft ten aanzien van de toekomst van het koningschap in Israëel. Jonatan lijkt niet de reikwijdte te beseffen van de verwerping van Saul door Jahwe. Hij verwacht nog (onder)koning te zullen worden onder David. Deze verwachting lijkt echter voort te komen uit zijn eigen gedachten en wordt niet gestaafd door te rade te gaan bij Jahwe. Hierin gaat ook David mee, want ook David raadpleegt Jahwe niet in de momenten dat hij bij Jonatan is.

De betekenis en consequenties hiervan worden in de volgende twee paragrafen onderzocht. Dit wordt gedaan door middel van exegese van twee kerngedeelten in het contact tussen David en Jonatan:

- Het gedeelte in 1 Samuël 18:1-4, waar Jonatan David voor het eerst ontmoet. Jonatan is hier interne focalisator.
- Het gedeelte in 1 Samuël 23:16-18, waar Jonatan David voor het laatst ontmoet. David is hier interne focalisator.

4.4 Exegese van 1 Samuël 18:1-4

Tekst en vertaling van 1 Samuël 18:1-4

¹ וַיְהִי כִּכְלֹתוֹ לְדַבֵּר אֶל־שָׁאוּל וַנִּפְּשׂ יְהוֹנָתָן נִקְשָׁרָה בְּנִפְשׂ דָּוִד וַיֵּאָהֲבוּ⁶⁶ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשׁוֹ:
² וַיִּקְחֵהוּ שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא וְלֹא נָתַנוּ לָשׁוּב בַּיִת אָבִיו:
³ וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית בְּאֵהָבָתוֹ אֹתוֹ כְּנַפְשׁוֹ:
⁴ וַיִּתְּפֹשֵׁט יְהוֹנָתָן אֶת־הַמַּעִיל אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתְּנֵהוּ לְדָוִד וּמַדְיּוֹ וְעַד־חַרְבּוֹ וְעַד־קֶשְׁתּוֹ וְעַד־חַגְרוֹ:

¹ En het gebeurde toen hij ophield met Saul te spreken, dat Jonatans ziel verknocht raakte aan Davids ziel en Jonatan had David lief als zichzelf. ² En Saul nam hem op die dag mee en liet hem niet terugkeren naar het huis van zijn vader. ³ En Jonatan sloot een verbond, en David, vanwege zijn liefde voor hem als zichzelf. ⁴ En Jonatan ontdeed zichzelf van de mantel die hij aanhad en gaf hem aan David, en zijn uitrusting, en zelfs zijn zwaard en zijn boog en zijn gordel.

Vers 1

Dit gedeelte sluit aan op de overwinning van David op Goliath. Wanneer David zich voorstelt aan Saul (17:55-58), ontmoeten David en Jonatan elkaar voor het eerst. Gelijk wordt in 18:1 gezegd dat Jonatan David lief kreeg (אהב). Over deze liefde van Jonatan is veel gezegd en geschreven, zie bijvoorbeeld het uitstekende overzichtsartikel van Zehnder⁶⁷. Moran⁶⁸, Fleming⁶⁹ en Thompson⁷⁰ leggen het verband met de Deuteronomische verbondsliefde en geven er een politieke betekenis aan, mede gebaseerd op het gebruik van dit woord in 1 Koningen 5:1:

¹ ... *Chiram was altijd met David zeer bevriend geweest* (אהב).

Peleg⁷¹ geeft er juist een homoseksuele verklaring voor, wat weer weerlegd wordt door Rowe⁷². Mark Smith⁷³ neemt nog weer een andere positie in door te stellen dat de Jonatan-David relatie een innige maar aseksuele band is, gefundeerd op hun gemeenschappelijke ervaringen als medestrijders gesmeed

⁶⁶ Het is in 18:1 goed mogelijk om de Q te lezen: וַיֵּאָהֲבוּ

⁶⁷ Zehnder, M. (2007). Observations on the relationship between David and Jonathan and the debate on homosexuality. *The Westminster Theological Journal*, 69(1), 127–174.

⁶⁸ Moran, William L. (1963). “The Ancient Near Eastern Background for the Love of God in Deuteronomy:” *The Catholic Biblical Quarterly* 25, no. 1, 77-87.

⁶⁹ Fleming, E. E. (2016). Political favoritism in Saul’s court: גַּמ, חַפְץ, and the relationship between David and Jonathan. *Journal of Biblical Literature*, 135(1), 19–34.

⁷⁰ Thompson, J. A. (1974). Significance of the verb love in the David-Jonathan narratives in 1 Samuel. *Vetus Testamentum*, 24(3), 334–338.

⁷¹ Peleg, Y. (2005). Love at first sight?: David, Jonathan, and the biblical politics of gender. *Journal for the Study of the Old Testament*, 30(2), 171–189.

⁷² Rowe, J. Y. (2009). Is Jonathan really David’s “wife”? a response to Yaron Peleg. *Journal for the Study of the Old Testament*, 34(2), 183–193.

⁷³ Smith, M. (2014). *Poetic Heroes: Literary Commemorations of Warriors and Warrior Culture in the Early Biblical World*. Grand Rapids: Eerdmans.

in het heetst van de strijd. Nissinen⁷⁴ typeert de Jonatan-David relatie als een ‘homosociale’ en niet een homoseksuele relatie. Ook stelt hij dat de kwalificering van de Jonatan-David relatie niet zozeer een historisch-literair vraagstuk als wel een hermeneutisch vraagstuk is ⁷⁵:

Somit haben wir uns nicht mit einem historisch-literarischen, sondern mit einem hermeneutischen Problem befaßt, bei deren Behandlung nicht nur der Bibeltext und seine Auslegung, sondern auch und vor allem die Interpretation des Geschlechts in der modernen westlichen Gesellschaft mitspielt. Auf die Frage, ob die Beziehung von David und Jonatan als Ausdruck der Homosexualität zu verstehen ist, ist im Text keine eindeutige Antwort zu finden, denn die Frage ist der Textwelt fremd. Als eine Frage, die sich aus dem Leben der modernen Leserschaft erhebt und dieses widerspiegelt, ist sie allerdings durchaus legitim und kann und muß deswegen auch von den heutigen Leser/innen der Bibel erwogen werden.

In deze studie willen we het voorbeeld van Harding⁷⁶ volgen en deze discussie in het midden laten. Veeleer willen we ons richten op een ander aspect, namelijk de (vermeende) eenzijdigheid in de relatie tussen Jonatan en David.

Het is door andere commentatoren⁷⁷ reeds opgemerkt dat steeds van Jonatan vermeld wordt dat hij David liefheeft (18:1,3; 19:1; 20:17). Het omgekeerde staat niet vermeld. Pas in zijn klaagzang over Jonatan laat David zich uit over zijn gevoelens voor Jonatan (2 Sam. 1:26). Hier zijn als mogelijke verklaringen voor geopperd: (i) een eenzijdige relatie of (ii) de hogere status van Jonatan, zie bijvoorbeeld Angel⁷⁸ en het uitgebreide artikel van Stansell⁷⁹ over de vriendschap tussen David en Jonatan.

Keren verdedigt verklaring (i), een eenzijdige liefde van Jonatan voor David⁸⁰:

This article demonstrates that if there was love between Jonathan and David, it was primarily Jonathan’s love for David; or at least, that it was a relationship based on both parties’ personal interests. Jonathan, under the guise of this love, seeks to obtain guarantees for private interests associated with his own future and that of his family and descendants. David, in turn, is concerned about his public image. He never expresses any sentiment for Jonathan; nowhere does the book of Samuel even hint that David returns Jonathan’s love. Even when David, after Jonathan’s death, pours out his soul in his lament and says: ‘I am distressed for you, my brother Jonathan; very pleasant have you been to me’ (2 Sam. 1.26), he is not expressing sincere grief. Instead, the purpose of the lament is to enhance Jonathan’s image after his death, in keeping with custom (de mortuus nil nisi bonum). It is also plausible that his mourning is a calculated pose, intended to impress the people and persuade them that he is deeply grieved by the death of the previous king’s son, with all this implies.

Zehnder daarentegen preferert de tweede verklaring, de hogere status van Jonatan⁸¹:

⁷⁴ Nissinen, M. (1999). Die Liebe von David und Jonatan als Frage der modernen Exegese. *Biblica*, 80(2), 250–263.

⁷⁵ Ibid. p. 262,263.

⁷⁶ Harding, James E. (2013). The Love of David and Jonathan. Ideology, Text, Reception. Lancaster: Equinox, p. 32: ‘A few words are in order about what this book is not. Most obviously, it is not an attempt to determine the nature of the relationship between David and Jonathan.’

⁷⁷ Bijvoorbeeld Fokkelman, Jan (1986). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 2: The Crossing Fates (1 Samuel 13-31 & 2 Samuel 1)*. Uitgeverij Brill, p. 350.

⁷⁸ Angel, H. (2012). When love and politics mix: David and his relationships with Saul, Jonathan, and Michal. *Jewish Bible Quarterly*, 40(1), 41–51.

⁷⁹ Stansell, G. (2011). David and his friends: social-scientific perspectives on the David-Jonathan friendship. *Biblical Theology Bulletin*, 41(3), 115–131.

⁸⁰ Keren, O. (2012). David and Jonathan: a case of unconditional love? *Journal for the Study of the Old Testament*, 37(1), p. 3.

It has been observed that both the noun אהבה and the verb אהב are used almost exclusively with the person standing on a higher level of the social hierarchy in the role of the subject (male partner, parent, YHWH) and the inferior person in the role of the object (female partner, child, Israel). It is therefore not surprising to find—with the possible but textually ambiguous exception of 1 Sam 20:17—always Jonathan, the king's son, acting as subject of אהבה and the verb אהב, and David as object. This does not point to a one-way relationship, as is often assumed; it is simply in keeping with the fact that Jonathan as the king's son is socially higher ranking than David.

Toch zijn beide verklaringen onbevredigend. Verklaring (i) blijft moeite hebben met de interpretatie van 2 Samuël 1:26:

²⁶ *Het is mij bang om u, mijn broeder Jonatan, gij waart mij zeer lief; uw liefde was mij wonderlijker dan liefde van vrouwen.* (צַר־לִי עָלֶיךָ אָחִי יְהוֹנָתָן בְּעֵמֶת לִי מְאֹד גַּפְלֵאֲתָהּ אֶהְבֶּתְךָ לִי מֵאַהֲבַת נְשִׁים)

Is dit louter een politiek gemotiveerde tekst? Of spreekt dit toch van oprecht verdriet bij David?

Verklaring (ii) blijft problemen houden met de interpretatie van 1 Samuël 18:20:

²⁰ *Mikal echter, de dochter van Saul, kreeg David lief* (וַתֵּאָהֵב מִיכָל בֶּת־שָׁאוּל אֶת־דָּוִד)

Het is onwaarschijnlijk dat deze tekst impliceert dat de liefhebbende partij, Mikal – ook al was ze de dochter van koning Saul – een hogere positie had dan David.

In de huidige studie wordt een nieuwe, alternatieve verklaring naar voren gebracht, die tegemoetkomt aan de bezwaren tegen de andere twee verklaringen. Hiertoe wordt teruggegrepen op stelling 4 over de interne focalisatie. Als slechts van Jonatan genoemd wordt dat deze liefheeft, zegt dit niets over de lagere status van David of eenzijdigheid in de relatie tussen David en Jonatan, maar veeleer dat de verteller het verhaal beziet vanuit het gezichtspunt van Jonatan. Dit is het narratieve instrument van de interne focalisatie dat in 1 Samuël wordt toegepast: de lezer krijgt zicht op de gedachten en gevoelens van één van de personen in het verhaal, de interne focalisator. In de Jonatan-David verhalen is Jonatan de interne focalisator, in ieder geval tot 20:39. Daarom lezen we bij hem over gevoelens van genegenheid, niet bij David. Nogmaals, dit betekent niet dat David deze gevoelens niet zou hebben, maar slechts dat deze niet naar voren worden gebracht omdat het gezichtspunt van Jonatan wordt gekozen.

Deze elegante verklaring plaatst ook de andere ‘probleemteksten’ in nieuw perspectief:

- In 18:1,3; 19:1; 20:17 wordt gezegd dat Jonatan David liefheeft, niet het omgekeerde. Dat wordt verklaard doordat in al deze teksten Jonatan de interne focalisator is.
- Na 1 Samuël 20:39 is Jonatan niet langer de interne focalisator in de Jonatan-David verhalen, maar verschuift dit naar David. Daarom lezen we in 2 Samuël 1:26 wel over Davids gevoelens voor Jonatan.
- In 1 Samuël 18:20 is Mikal de interne focalisator, evenals in 1 Samuël 19:11-17 en 2 Samuël 6:15-16,20-23 (signaalwoord ‘Mikal *verachtte* David in haar hart’; וַתִּקְבֹּז לוֹ בְּלִבָּהּ). Daarom wordt juist de liefde van Mikal voor David genoemd, niet omgekeerd!

Vers 2

Saul neemt David op in zijn huis. Vanaf het begin heeft Saul een zwak voor David. Van Saul wordt, net als van Jonatan, gezegd dat hij David liefhad, 16:21:

²¹ *Zo kwam David bij Saul en werd zijn dienaar. Deze hield veel van hem* (וַיֵּאָהֲבֵהוּ מְאֹד)

⁸¹ Zehnder, M. (2007). Observations on the relationship between David and Jonathan and the debate on homosexuality. *The Westminster Theological Journal*, 69(1), p. 146.

Saul noemt David ook herhaaldelijk zijn zoon (24:17; 26:17,21,25). Dit doet Saul ook, en juist, nadat David door hem vervolgd wordt.

Lawton⁸² wijst erop dat de liefde die Saul aan David geeft, hij aan zijn zoon onthoudt. De relatie tussen Saul en Jonatan is allesbehalve harmonieus. Saul vindt het niet bezwaarlijk om Jonatan te doden nadat hij van honing heeft gegeten (14:39-44), slechts het volk kan hem ervan weerhouden (14:45); hij verwijt hem de kant van David gekozen te hebben (22:8), scheldt hem uit en spreekt denigrerend tegen hem (20:30) en probeert hem zelfs daadwerkelijk met zijn speer aan de wand te spietsen (20:33).⁸³ Toch weerhoudt dit Jonatan er niet van tot het einde toe loyaal te zijn aan zijn vader. Met de woorden van Shaul Bar⁸⁴:

Despite of all the tensions between father and son, Jonathan did not desert his father and went with him to his final battle and died with him.

David mag van Saul niet meer terugkeren naar zijn vader (18:2). Davids vader: ook de relatie tussen David en zijn vader (en broers) is op zijn minst opmerkelijk te noemen. Waarom wordt David door zijn vader Isai compleet genegeerd bij het presenteren van zijn zonen voor Samuël (16:6-11)? Waarom vaart Davids broer Eliab zo tegen hem uit (17:28,29)?

²⁸ *Toen Eliab, zijn oudste broeder, David met de mannen hoorde spreken, werd hij toornig op hem en hij zei: Waarom zijt gij eigenlijk gekomen? En bij wie hebt gij die paar schapen daarginds in de woestijn achtergelaten? Ik ken uw overmoed en de boosheid van uw hart: gij zijt gekomen om de strijd te zien.* ²⁹ *Maar David zei: Wat heb ik nu misdaan? Het was maar een vraag.*

In de verhalen worden zowel Jonatan als David op uiteenlopende manieren op afstand geplaatst van hun onmiddellijke familie.

Vers 3

Jonatan sluit een verbond met David. Over de grammaticale constructie vermeld Alter⁸⁵ het volgende:

'And Jonathan, and David with him, sealed a pact.' This is one of the most significances of the expressive grammatical pattern in which there is a plural subject with a singular verb, making the first member of the plural subject the principal agent: the initiative for the pact of friendship is Jonathan's, and David goes along with it.

Er is eerder naar voren gebracht dat het niet noodzakelijkerwijs betekent dat David volkomen passief staat in de verbondssluiting. Het betekent slechts dat, vanwege de interne focalisatie, de lezer het gezichtspunt en de zienswijze van Jonatan verneemt.

Taggar-Cohen⁸⁶ gaat uitgebreid in op de betekenis van verbond (בְּרִית) vanuit een analyse van soortgelijke verbondssluitingen in de ANE. Mark Smith⁸⁷ legt het verband tussen het verbond en de liefde tussen David en Jonatan, maar stelt dat in dit geval de liefde tussen beiden de standaard

⁸² Lawton, R.B. (1993). Saul, Jonathan and the "Son of Jesse." *Journal for the Study of the Old Testament*, 18(58), 35–46.

⁸³ Aan deze opsomming kan nog toegevoegd worden dat Saul aan het eind van zijn leven verneemt dat hij en zijn zonen de volgende dag zullen sneuvelen (1 Samuël 28:19). Desondanks onderneemt Saul niets om Jonatan dit lot te besparen.

⁸⁴ Bar, S. (2019). Saul and Jonathan. *Jewish Bible Quarterly*, 47(2), p. 100.

⁸⁵ Alter, Robert (1999). *The David Story – a Translation with Commentary of 1 and 2 Samuel*. New York: Norton Press, p. 112.

⁸⁶ Taggar-Cohen, A. (2005). Political loyalty in the biblical account of 1 Samuel XX-XXII in the light of Hittite texts. *Vetus Testamentum*, 55(2), 251–268.

⁸⁷ Smith, M. (2014). Poetic Heroes: Literary Commemorations of Warriors and Warrior Culture in the Early Biblical World. Grand Rapids: Eerdmans, p. 80.

verbondsliefde overstijgt. ThWAT⁸⁸ bespreekt uitgebreid de betekenis en het gebruik van verbond in het OT.

Er kan een verbond gesloten worden tussen God en mensen (Genesis 9:9; 15:18; Exodus 24:8, enz.) maar ook tussen mensen onderling (Genesis 21:17; 31:44, enz.)⁸⁹. Dat laatste is hier het geval in 1 Samuël 18. In vrijwel alle commentaren wordt dit verbond tussen Jonatan en David positief geduid. Vaak wordt verwezen naar de liefde van Jonatan voor David als basis voor het verbond⁹⁰. Fokkelman koppelt de sanctionering van Jahwe aan het verbond tussen Jonatan en David door te stellen dat God *'the patron saint of the covenant'*⁹¹ is.

Zonder af te willen doen aan de oprechtheid van Jonatans liefde voor David of de waarde van een dergelijk pact in de toenmalige oosterse cultuur tussen twee troonpretendenten, willen we toch een tegengeluid laten horen en kanttekeningen plaatsen bij de positieve duiding van hun verbondssluiting. Allereerst is het van belang om vast te stellen dat een verbond tussen mensen onderling nooit het verbond tussen God en zijn volk overstijgt of ermee in strijd mag zijn. God verbiedt bijvoorbeeld dat Israël een verbond zou sluiten met de inwoners van Kanaän (Exodus 23:32). Een in het oog springend voorbeeld waar het volk hiermee de mist in ging, is het verbond dat Jozua sluit met de Gibeonieten (Jozua 9):

¹⁵ *En Jozua sloot vriendschap met hen en maakte een verbond met hen* (וַיַּעַשׂ לָהֶם וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית), *dat hij hen in leven zou laten; en de hoofden der vergadering bezwoeren het hun.*

Maar, dit blijkt niet in overeenstemming met Gods wil, immers:

¹⁴ ... *maar zij raadpleegden de HERE niet* (וַיִּהְיֶה לֹא שֹׁאֵלִי)

Desondanks is het volk wel gebonden aan het verbond dat ze met de Gibeonieten hebben gesloten en kunnen ze er niet meer onderuit.

Wat heeft dit te maken met de tekst in 1 Samuël 18? Welnu, van David staat op verscheidene momenten vermeld dat hij Jahwe raadpleegt, bijvoorbeeld in 1 Samuël 23:2:

² *En David vroeg de HERE* (וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה)

Echter niet op het moment dat Jonatan en hij een verbond sluiten. Driemaal wordt genoemd dat zij een verbond sluiten (18:3; 20:16; 23:18) en driemaal wordt er niet vermeld dat David van tevoren Jahwe raadpleegde. We ontkomen er niet aan om hier enigszins te speculeren, aangezien 'afwezigheid van bewijs' uiteraard niet 'bewijs van afwezigheid' is. Toch is het opvallend dat het 'raadplegen van Jahwe', wat zo'n prominente rol inneemt in de levensloop van David zoals beschreven in 1 Samuël, afwezig lijkt te zijn in de relatie tussen David en Jonatan.

⁸⁸ ThWAT. *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*. Vol. 2. Eds. H. Ringgren, H-J. Fabry, G.J. Botterweck en H. Gzella. Vertaald uit het Duits, uitgegeven in de periode 1970-2000. Uitgeverij Kohlhammer, p. 253-278.

⁸⁹ Zie Rowe, Jonathan Y. (2012). *Sons or Lovers. An Interpretation of David and Jonathan's Friendship*. New York: Bloomsbury, p. 80-81, 104, en de referenties daar, voor een nadere onderverderling van een verbond tussen mensen in de ANE en het OT.

⁹⁰ Tsumura, D.T. (2007). *The First Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, p. 472.

Harding, James E. (2013). *The Love of David and Jonathan. Ideology, Text, Reception*. Lancaster: Equinox, p. 182.

⁹¹ Fokkelman, Jan (1986). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 2: The Crossing Fates (1 Samuel 13-31 and 2 Samuel 1)*. Uitgeverij Brill, p. 441.

Betekent dit dat het verbond dat David met Jonatan sluit wellicht niet in overeenstemming is met de wil van Jahwe? Een mogelijke aanwijzing hiervoor vinden we in 2 Samuël 21:1-14. Dit is de tweede en laatste keer in het OT dat het verbond met de Gibeonieten ter sprake komt. Hier moet David genoegdoening schenken aan de Gibeonieten omdat Saul het verbond met hen had verbroken. Daardoor was er hongersnood over het land gekomen (21:1). Hieruit blijkt dat, ook al was het verbond oorspronkelijk niet naar Gods wil, God wel verlangt dat zijn volk zich houdt aan de afspraken die ze gemaakt hebben. Eedbreuk wordt door God niet goedgekeurd! Het opmerkelijke is nu dat de vloek van het land pas wordt weggenomen nadat ook de beenderen van Saul en Jonatan herbegraven zijn (21:13,14). David is indachtig aan het verbond dat hij onder ede bij Jahwe met Jonatan had gesloten (21:7).

Waarom worden deze twee zaken in 2 Samuël 21 met elkaar in verband gebracht? ⁹² Het verbond tussen Jozua en de Gibeonieten en het verbond tussen David en Jonatan? Is dat wellicht omdat beide een verbond zijn dat eigenlijk niet gesloten had mogen worden? Dat men in beide gevallen nagelaten heeft om eerst Jahwe te raadplegen? Maar dat toch in beide gevallen Jahwe eist dat men zich houdt aan de gemaakte afspraken? ⁹³

Als we meegaan in de gedachtegang die in het voorgaande is geschetst, dan wijst dit erop dat het verbond tussen Jonatan en David mogelijk niet naar Gods wil is. Hiervoor is betoogd dat Saul en zijn koningschap door Jahwe zijn verworpen, maar ook dat Jonatan hier niet ten volle van doordrongen lijkt te zijn geweest (hypothese 5). David is door Jahwe aangewezen en gezalfd als de nieuwe koning, een nieuwe dynastie waarbij de oude dynastie van Saul volledig door Jahwe is beëindigd (1 Samuël 16). Maar nog geen twee hoofdstukken later gaat deze gezalfde en door Jahwe uitverkoren David toch een verbond aan met het door Jahwe verworpen huis van Saul! Hierbij laat David na om eerst Jahwe te raadplegen (althans, de tekst vermeldt niet dat hij dit wel doet).

David en Jonatan sluiten een verbond en hiermee verbinden ze het door Jahwe uitverkoren koningshuis met het door Jahwe verworpen koningshuis. Is dit een menselijke, tot mislukken gedoemde poging om de uitverkiezing van Jahwe teniet te doen? In ieder geval wordt later duidelijk dat het verbond tussen David en Jonatan niet gezegend of beloond wordt door Jahwe. Immers, Jonatan komt aan zijn einde zonder dat de plannen die hij en David samen hadden, gerealiseerd konden worden.

We kunnen niet met zekerheid stellen dat het verbond tussen David en Jonatan niet naar de wil van Jahwe is aangezien de tekst dit niet expliciet vermeldt. Zoals eerder opgemerkt hangt dit ook samen met het feit dat de verteller zich sowieso onthoudt van elk waardeoordeel ten aanzien van de relatie tussen David en Jonatan. De andere kant is echter ook waar: er kan niet met zekerheid gesteld worden dat het verbond tussen David en Jonatan wél naar de wil van Jahwe is. Immers, ook dit staat niet in de tekst. Dit is echter wel de aanname die in vele commentaren gedaan wordt. In deze studie willen we balans aanbrengen door dit traditionele standpunt beargumenteerd ter discussie te stellen.

⁹² Deze vraag wordt ook gesteld in Darshan, G. (2013). The reinterment of Saul and Jonathan's bones (II Sam 21,12-14) in light of ancient Greek hero-cult stories. *Zeitschrift Für Die Alttestamentliche Wissenschaft*, 125(4), p. 640, waarbij wordt opgemerkt dat de oplossingen die tot nu toe zijn aangedragen niet overtuigend zijn.

⁹³ De tekst biedt onvoldoende aanknopingspunten om met zekerheid te stellen dat dit het verband is waarom het gaat in 2 Samuël 21. In Jozua 9 wordt expliciet genoemd dat het volk naliet om Jahwe te raadplegen. Bij de verbondssluitingen tussen David en Jonatan in 1 Samuël wordt dit niet expliciet vermeld. Er blijft dus een zweem van onzekerheid over het veronderstelde verband tussen beide verbondssluitingen. De parallellen tussen beide verbondssluitingen zijn echter op zijn minst opmerkelijk te noemen.

Vers 4

Jonatan geeft aan David zijn mantel (מָצֵיִל). Ongetwijfeld staat dit symbolisch voor de overdracht van het koningschap⁹⁴, immers in 1 Samuël 15 wordt de verbinding gelegd tussen beide:

²⁷ Toen Samuël zich omkeerde en wilde weggaan, greep Saul de slip van zijn mantel (מָצֵיִל), doch deze scheurde af. ²⁸ Daarop zei Samuël tot hem: De HERE heeft heden het koningschap over Israël van u afgescheurd en heeft het gegeven aan uw naaste, die beter is dan gij.

Dit wordt ook opgemerkt door Randall Short⁹⁵, waarbij hij aantekent dat dit symbolisch gezien moet worden als de overdracht van Sauls koningschap naar David:

At yet a higher level, Jonathan's act on stripping himself of his prince's robe (מָצֵיִל) and giving it, together with his armor, sword, bow and belt, prefigures the transferal of the kingdom to the house of David from the house of Saul.

En dit wordt dan positief geduid door Short, namelijk als een bevestiging van Davids koningschap in de ogen van de mensen⁹⁶:

Within the world of the narrative, presumably, its significance as a portent of the inexorable will of JHWH – and, thus, a source of personal confirmation and assurance – would have loomed larger and larger for David, above all, with the passing of time ... The reading community, of course, can immediately see in this most remarkable and unlikely expression of Jonathan's love for David the mysterious hand of divine providence.

In het licht van de voorgaande bespreking zouden kanttekeningen geplaatst kunnen worden bij deze interpretatie. Het klopt dat de overdracht van Jonatans mantel symbool staat voor de overdracht van het koningschap naar David. Het is echter twijfelachtig of verondersteld mag worden dat dit in overeenstemming met de wil van Jahwe zou zijn. Integendeel, in het voorgaande is betoogd dat het koningschap van Saul volledig door Jahwe is beëindigd. Jahwe is iets nieuws begonnen met David. Het lijkt niet de bedoeling van Jahwe geweest te zijn dat dit nieuwe plaatsvindt door middel van een menselijke overdracht van Saul (of zijn zoon Jonatan) op David. Integendeel, in 1 Samuël wordt bij herhaling het plan van Jahwe geplaatst tegenover het plan van de mens, bijvoorbeeld in 16:7 ('de mens toch ziet aan wat voor ogen is, maar de HERE ziet het hart aan') maar ook in 15:29 ('Ook liegt de Onveranderlijke Israëls niet en Hij kent geen berouw; want Hij is geen mens, dat Hij berouw zou hebben.').

Het is niet Saul (of Jonatan, of welke mens dan ook) die het koningschap aan David schenkt. Het is Jahwe zelf die dit doet en Hij heeft geen menselijke tussenpersoon of compromis daarvoor nodig:

²⁸ Daarop zei Samuël tot hem: De HERE heeft heden het koningschap over Israël van u afgescheurd en heeft het gegeven aan uw naaste, die beter is dan gij.

Het is Jahwe die het koningschap van Saul heeft afgescheurd. Het is Jahwe die het heeft gegeven aan een ander, aan David. Het is niet nodig of gewenst dat de mens dit dunnetjes overdoet. Ook al is deze mens Jonatan, ook al heeft hij – voor zover wij kunnen nagaan – zuivere motieven zonder enige bijbedoeling, ook al heeft hij David lief als zichzelf.

⁹⁴ Zie bijvoorbeeld Fokkelman, Jan (1986). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 2: The Crossing Fates (1 Samuel 13-31 & 2 Samuel 1)*. Uitgeverij Brill, p. 198.

⁹⁵ Short, Randall (2010). *The Surprising Election and Confirmation of King David*. Harvard Divinity School Theological Studies, p. 171.

⁹⁶ Ibid.

Behalve de mantel, geeft Jonatan ook zijn wapens aan David: zijn uitrusting, zijn zwaard en zijn boog en zijn gordel (וּמִדְּיוֹ וְעַד־תְּרֵבוֹ וְעַד־קִשְׁתּוֹ וְעַד־הַגִּירָו). David had de wapens van Saul afgewezen omdat deze hun niet nuttig bleken (17:39). Hij had ook tegen Goliath gezegd dat de overwinning niet behaald wordt met het zwaard met slechts door vertrouwen op Jahwe (17:45). Nu neemt hij de wapens van Jonatan wel aan, zoals ook door Bodner⁹⁷ opgemerkt, maar wanneer heeft hij die nuttig kunnen gebruiken? Hebben deze wapens David beter geholpen dan de wapens van Saul? Men krijgt zelfs bijna de indruk dat Jonatan zich later bedacht heeft en bij zijn afscheid van David ook zijn wapens weer heeft teruggenomen, omdat in 20:40 vermeld staat:

⁴⁰ *Daarna gaf Jonatan zijn wapens (בָּלָיו) aan de jongen die hem vergezeldde, en beval hem: Ga heen, breng ze naar de stad.*

In ieder geval gaat het hier om de boog, die hij daarvoor had gebruikt, die Jonatan naar de stad laat terugbrengen. Maar ook lijkt het erop dat David niet meer de beschikking heeft over de overige wapens van Jonatan. Immers, na hun afscheid (1 Samuël 20:41-43) vertrekt David halsoverkop naar Nob en moet daar om een wapen vragen omdat hij er geen heeft (21:8)! Wat is er gebeurd met de wapens die hij van Jonatan had gekregen? Hij krijgt dan in Nob het zwaard van Goliath (20:9), maar eerder is al besproken hoe averechts dit juist heeft uitgewerkt voor David.

Heeft David sowieso ooit enig profijt gehad van zijn verbond met Jonatan?⁹⁸ Wanneer heeft hem dit geholpen in zijn weg naar het koningschap?⁹⁹ Op een bepaald moment lijkt Jonatan nuttig om vrede te bewerkstelligen tussen Saul en David (19:1-7). Echter, de lijmpoging van Jonatan is vruchteloos, want een paar verzen later staat Saul David alweer naar het leven (19:9-24). Dan ontkomt David ternauwernood en niet met de hulp van Jonatan maar met hulp van Mikal en door direct ingrijpen van Jahwe doordat Saul David niet kan vinden omdat hij in geestvervoering raakt. De list en bedrog welke Mikal toepast, doen denken aan de latere geschiedenissen waarin David aan de Filistijnen ontkomt door list (zich krankzinnig voordoen, 21:10-15) en bedrog (zich in dienst van Akis anders voordoen dan hij is, 27:1-12). Zoals in hoofdstuk 3 besproken, zijn dit momenten die volgen op eigengereide keuzes van David, waarbij hij had nagelaten Jahwe te raadplegen.

4.5 Exegese van 1 Samuël 23:16-18

Tekst en vertaling van 1 Samuël 23:16-18

¹⁶ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל וַיִּלְךָ אֶל־דָּוִד חֶרֶשׁ וַיִּסְגַּם אֶת־יָדוֹ בְּאֵלֵהֶם:
¹⁷ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶל־תִּירָא כִּי לֹא תִמָּצָאךָ יָד שָׁאוּל אֲבִי וְאַתָּה תִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאַנְכִי אֶהְיֶה־לְךָ לְמִשְׁנָה
 וְגַם־שָׁאוּל אָבִי יִדַע כֵּן:
¹⁸ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית לִפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב דָּוִד בְּחֶרֶשׁ וַיְהִי וַיִּהְיוּ הָלֶךְ לְבֵיתוֹ:

⁹⁷ Bodner, Keith (2009). *1 Samuel: A Narrative Commentary*. Hebrew Bible Monographs 19. Sheffield Phoenix Press, p. 193. Bodner vermeldt tevens dat er opmerkelijk genoeg geen respons van David is vermeld op Jonatans geschenk. Hij interpreteert dit als *'David consistently holds his own cards close to his chest'*. Hier hebben we geopperd dat de verklaring veeleer is gelegen in het feit dat Jonatan de interne focalisator is in dit verhaal.

⁹⁸ Dit is analoog aan de vraag of het volk Israël ooit enig profijt heeft gehad van hun verbond met de Gibeonieten (Jozua 9). Slechts het tegendeel is het geval, immers in 2 Samuël 21 komt er hongersnood in het land omdat Saul zich niet aan het verbond met de Gibeonieten had gehouden.

⁹⁹ Contra Kaiser, O. (1990). David and Jonathan: Tradition, Redaktion und Geschichte in I Sam 16-20: Ein Versuch. *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, 66(4), p. 281, die stelt dat *'David an den Hof König Sauls gekommen ist, wie er nicht nur die Zuneigung Sauls, sondern auch die Freundschaft des Kronprinzen Jonathan gewann, wie er sich weiterhin aufgrund seiner militärischen Erfolge die Eifersucht und schließlich den tödlichen Haß des Königs zuzog und dessen Anschlägen am Ende nur mit Hilft Jonathans zu entrinnen vermochte.'*

¹⁶ En Jonatan, de zoon van Saul, stond op en ging naar David in Choresa en hij sterkte David in God. ¹⁷ Hij zei tot hem: Vrees niet, want de hand van mijn vader Saul zal jou niet vinden. Jij zult koning over Israël zijn, en ik zal ten opzichte van jou in de tweede positie staan. Ook mijn vader Saul weet dit vast. ¹⁸ En de twee sloten een verbond voor het aangezicht van Jahwe. En David bleef in Choresa, maar Jonatan ging naar zijn huis.

Vers 16

Dit is de laatste keer dat David en Jonatan elkaar in levenden lijve ontmoeten. Er hoeft niets afgedaan te worden aan de goede bedoelingen van Jonatan. Ongetwijfeld vertrouwde hij daadwerkelijk op Jahwe, had hij werkelijk David lief en dacht hij werkelijk er goed aan te doen een verbond met David te sluiten. Hij handelde naar de kennis die hij bezat. Hij had inzicht in de toekomstige koninklijke positie van David maar niet in de doodlopende weg waarop de dynastie van Saul zat.

Jonatan steunt David en bemoedigt hem in zijn vertrouwen op God (וַיִּסְתַּחֵק אֶת־יָדוֹ בְּאֵלֵהִים). Letterlijk staat hier 'versterkte zijn hand in God' wat wordt gebruikt voor het bemoedigen van hen die bang zijn¹⁰⁰.

Vers 17

Dit vers getuigt van het dualistische karakter in de kennis van Jonatan. Aan de ene kant is Jonatan zich bewust van de koninklijke bestemming van David:

Jij zult koning over Israël zijn (וְאַתָּה תִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל).

Aan de andere kant lijkt hij een misvatting te hebben over zijn eigen toekomst:

En ik zal ten opzichte van jou in de tweede positie staan (וְאֲנִי אֶהְיֶה־לְךָ לְמִשְׁנָה)

Waar Jonatans erkenning van David aanvankelijk onvoorwaardelijk is (18:1-4), lijkt Jonatan nu toch condities op te werpen in zijn verbond met David:

- In 18:1-4 schenkt Jonatan zijn mantel (symbool voor het koningschap) en wapens aan David.
- In 20:40 lijkt hij zijn wapens weer terug te nemen. Ook vraagt hij in diezelfde geschiedenis David om hem in leven te laten ¹⁰¹:

¹⁴ Zult gij mij niet, indien ik dan nog in leven ben, de goedgunstigheid des HEREN betonen, zodat ik niet sterf? ¹⁵ Gij zult mijn huis ook nimmer uw trouw onttrekken, ook dan niet, als de HERE alle vijanden van David van de aardbodem uitroeit.

- In 23:17 heeft Jonatan het over de tweede positie in het koninkrijk wanneer David later koning zou zijn. Traditioneel wordt dit vers gezien als een bevestiging dat Jonatan zijn koningschap overdraagt aan David ¹⁰². Hier willen we als alternatieve verklaring opperen dat het een poging betreft om het koningschap van David te koppelen aan het koningschap van het huis van Saul. Dit wordt ook betoogd door Keren ¹⁰³:

Jonathan relinquishes all his rights as the heir and tells David that he, Jonathan, will serve as his deputy. Here מִשְׁנָה means 'second in rank', after the king. He does not ask for this position; rather, he announces to David that this will be his status. There are two sides to Jonathan's declaration.

¹⁰⁰ Tsumura, D.T. (2007). *The First Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, p. 558.

¹⁰¹ Ook al betreft dit een verzoek dat David ongetwijfeld ook had gehonoreerd zonder dat Jonatan hier expliciet om had gevraagd, toch scheidt dit een voorwaarde die Jonatan aanvankelijk (18:1-4) niet had gesteld.

¹⁰² Zie bijvoorbeeld Short, Randall (2010). *The Surprising Election and Confirmation of King David*. Harvard Divinity School Theological Studies, p. 173.

¹⁰³ Keren, O. (2012). David and Jonathan: a case of unconditional love? *Journal for the Study of the Old Testament*, 37(1), p. 20.

On the one hand, Jonathan is marginalized. On the other hand, he requests a position with broad powers in the new administration. Jonathan's statement may indicate that he has withdrawn his absolute renunciation of his rights. Perhaps he now entertains the possibility that he and David will rule the kingdom jointly after Saul.

Vers 18

Voor de derde maal sluiten Jonatan en David een verbond. Voor de derde maal wordt er niet vermeld dat David eerst hierover Jahwe om raad vraagt.¹⁰⁴ Zoals wij betoogd hebben staat het juist haaks op de raad en wil van Jahwe. De verwachting die Jonatan en David hebben van het verbond komen niet uit. In ieder geval Jonatan had verwacht nog betekenis te kunnen hebben in een gedeeld koningschap met David. Jahwe had echter het koningschap van Saul, en daarmee dat van Jonatan, verworpen. Hoe mensen ook proberen om hun bestemming naar hun hand te zetten, Jahwe grijpt soeverein in en voert zijn plan uit.¹⁰⁵ Jonatans leven komt ten einde in de strijd met de Filistijnen. Zijn de woorden die Jonatan in 1 Samuël 20 uitsprak in bepaald opzicht profetisch?

²³ *Wat echter de afspraak betreft, die ik en gij gemaakt hebben, zie, de HERE is tussen mij en u voor altijd* (יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד-עוֹלָם)

⁴² *Daarna zei Jonatan tot David: Ga in vrede; daar wij immers beiden in de naam des HEREN elkander gezworen hebben: de HERE zal tussen mij en u staan* (יְהוָה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ) *en tussen mijn en uw nakomelingen voor altijd.*

Letterlijk stond Jahwe in tussen Jonatan en David, tussen de afspraken die ze samen gemaakt hadden, het verbond dat ze gesloten hadden en de toekomstplannen die ze zich in het vooruitzicht hadden gesteld.¹⁰⁶

Had dit anders kunnen lopen als Jonatan en/of David andere keuzes hadden gemaakt? Deze vraag is natuurlijk moeilijk, zo niet onmogelijk, te beantwoorden. Fokkelman¹⁰⁷ suggereert dat er geen keuzevrijheid was en David en Jonatan gedwongen waren afscheid van elkaar te nemen vanwege Sauls vervolgingswaan. Is het werkelijk zo dat Jonatan geen alternatief had? Ook hier weer begeven we ons op speculatief terrein, aangezien de verteller van 1 Samuël nauwelijks een

¹⁰⁴ Uit het feit dat het verbond werd gesloten 'voor het aangezicht van Jahwe' (23:18) kan niet noodzakelijkerwijs geconcludeerd worden dat de verbondssluiting tussen David en Jonatan in overeenstemming is met Gods wil. Immers, in Jozua 9:15-19 staat ook dat het verbond met de Gibeonieten was bekrachtigd met eedzwering bij Jahwe.

¹⁰⁵ Mogelijk is dit ook de reden dat Mikal kinderloos is gebleven (2 Samuël 6:23). Het was het besluit van Jahwe dat de koningslijn van Saul afgesneden zou worden, dus ook via kinderen die David eventueel bij Mikal had kunnen krijgen.

Angel, H. (2012). When love and politics mix: David and his relationships with Saul, Jonathan, and Michal. *Jewish Bible Quarterly*, 40(1), p. 50 concludeert: 'It appears likely that David viewed Michal as a ticket to the throne'. Ook hier blijkt dus Davids ambivalentie in zijn verhouding tot het huis van Saul: hij zag het als middel tot de troon. Jahwe corrigeert David hier in alle opzichten.

¹⁰⁶ In menig commentaar wordt v. 23, 42, in navolging van de LXX, vertaald en geïnterpreteerd als: 'de HERE zal getuige zijn tussen mij en u.' Alter, Robert (1999). *The David Story – a Translation with Commentary of 1 and 2 Samuel*. New York: Norton Press, p. 130, zegt hierover: 'The LORD is witness. As in the previous occurrences in Samuel of this formula of vow taking, the Masoretic Text lacks "witness" but that word is reflected in the Septuagint. It may be an idiomatic ellipsis in the original Hebrew version, but the problem with leaving it that way in the English is that it could sound as though Jonathan were saying that the LORD will intervene between him and David ("the LORD will be between me and you"). Polzin contends that the double meaning is intended, but the reading seems a little strained.'

Hier betogen we dat de moeilijke lezing ('de HERE staat tussen mij en u') ook de correcte lezing is. Het blijkt namelijk dat Jahwe daadwerkelijk tussen Jonatan en David in staat, gezien het einde van Jonatan.

¹⁰⁷ Fokkelman, Jan (1986). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 2: The Crossing Fates (1 Samuel 13-31 & 2 Samuel 1)*. Uitgeverij Brill, p. 198.

waardeoordeel geeft over de keuzes van Jonatan noch alternatieven beschrijft. Toch zijn er aanwijzingen in de tekst die mogelijk een ander beeld schetsen.

Wanneer David op de vlucht is, zijn er velen die hem volgen, 22:2:

² *Ook voegde zich bij hem ieder die in moeilijkheden verkeerde, ieder die een schuldeiser had, ieder die verbitterd was, en hij werd hun aanvoerder. Zij bleven bij hem, ongeveer vierhonderd man.*

Het is opmerkelijk dat niemand van deze mannen die zich bij David aansloten, omgekomen is. Met recht kon David tegen de priester Abjatar zeggen:

²³ *Blijf bij mij, vrees niet; want wie mij naar het leven staat, staat u naar het leven; bij mij zijt gij volkomen veilig.*

Zou Jonatan niet in leven zijn gebleven als hij ervoor had gekozen bij David te blijven? Waarom koos Jonatan er sowieso voor om afscheid te nemen van David, eerst in 20:43:

⁴³ *(David) stond op en ging heen; en Jonatan begaf zich naar de stad (וַיִּקָּם וַיֵּלֶךְ וַיְהוֹנָתָן בָּא הָעִיר)*

En later nogmaals in 23:18:

¹⁸ *En David bleef in Choresa, maar Jonatan ging naar zijn huis* ¹⁰⁸ (וַיָּשָׁב דָּוִד בְּחָרָשָׁה וַיְהוֹנָתָן הָלַךְ לְבֵיתוֹ).

Jonatan koos ervoor om bij zijn vader Saul te blijven! Komt dit doordat hij geen zicht had op het einde en de verwerping van het koningschap van Saul? Jonatan zag een toekomst voor zich als onderkoning onder David, maar hij wilde die positie bereiken als zoon van Saul. De enige weg die werkelijk succes had kunnen hebben, is als hij zijn positie als koningszoon van Saul had afgelegd en volledig de zijde van David had gekozen door bij hem te blijven.¹⁰⁹

Waarom bleef Jonatan niet bij David? Hij had de keuzevrijheid, niemand dwong hem om weer terug te gaan naar Saul! Als hij ervoor had gekozen bij David te blijven, had het hem een flink offer gekost. Immers, hij zou zich hebben aangesloten bij de verworpenen der aarde ('*ieder die in moeilijkheden verkeerde, ieder die een schuldeiser had, ieder die verbitterd was*', 22:2) en feitelijk troonsafstand hebben gedaan door de banden met zijn vader door te snijden. Maar hij zou veilig zijn geweest: '*bij mij zijt gij volkomen veilig.*' (22:23) Het uitschot dat zich bij David aansloot, groeide uit tot 'Davids helden' (2 Samuël 23:8-39; 1 Kronieken 11:10-47). Jonatan begon als held (1 Samuël 13:23-14:52) maar eindigde als een gevallen held, 2 Samuël 1:25:

²⁵ *Hoe zijn de helden gevallen te midden van de strijd! Jonatan ligt verslagen op uw hoogten.*

En met de woorden van Hanna (1 Samuël 2:4):

¹⁰⁸ Bodner, Keith (2009). *1 Samuel: A Narrative Commentary*. Hebrew Bible Monographs 19. Sheffield Phoenix Press, p. 246, wijst erop dat de betekenis van 'zijn huis' (לְבֵיתוֹ) ook 'zijn familie' kan zijn. Dit ondersteunt de gedachte dat Jonatan niet slechts naar huis ging, maar de keuze maakte om naar zijn eigen huis, zijn eigen familie, zijn eigen dynastie, ten diepste het koningshuis van Saul, terug te keren.

¹⁰⁹ Er kan tegengeworpen worden dat in de oude oosterse cultuur het een 'no-go' is dat een koningszoon zijn positie als kroonprins vrijwillig zou afstaan ten gunste van een concurrent van een andere dynastie. Dit kan zo zijn, echter in sommige OT verhalen komen mensen tot keuzes die uitstijgen boven het cultuurbepaalde verwachtingspatroon. Hierbij valt te denken aan de hulp die Rachab biedt aan de verspieders, in wezen niets anders dan verraad van haar volksgenoten in Jericho. Ook liet Mozes zijn hoge positie als prins aan het hof van farao los om zich aan te sluiten bij zijn onderdrukte volk Israël. Hierbij begeeft men zich steeds in het spanningsveld tussen menselijke verwachtingen en een hoger goddelijk plan waarbij Jahwe een weg biedt die uitstijgt boven wat mensen bedenken.

⁴ *De boog*¹¹⁰ der helden is verbroken, maar de wankelenden zijn met kracht omgord.

Op het ultieme beslissingsmoment kiest Jonatan ervoor om niet bij David te zijn maar bij zijn vader Saul. Juist deze keuze leidt ertoe dat Jonatan ook bij Saul is wanneer deze sterft (1 Samuël 31:2). Jahwe grijpt in en beëindigt de koningsdynastie van Saul omdat deze door Hem is verworpen. Jonatan is bij Saul op het moment dat Jahwe zijn oordeel over Saul uitoefent. Hierdoor ondergaat Jonatan ditzelfde oordeel en komt hij om. Wanneer David zijn klaaglied zingt over Saul en Jonatan, zegt hij (2 Samuël 1:23):

²³ *Saul en Jonatan, de beminden en lieflijken* (הַבְּצִיִּים), *waren in leven en sterven niet gescheiden* (בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרְדוּ).

Fleming¹¹¹ betoogt dat dit woord ‘lieflijken’ (נעים) een politieke lading heeft, vergelijkbaar met אהב, dus dat Saul en Jonatan niet alleen emotioneel en sociaal maar ook politiek met elkaar verbonden waren. Jonatan koos ervoor om in het leven verbonden te blijven met zijn vader Saul en diens koningschap en de strijd die Saul voerde. De consequentie was dat hij ook in zijn dood verbonden was met zijn vader Saul.¹¹² Met de woorden van Stansell¹¹³:

On the other hand, it is important to note that Jonathan never ultimately breaks with his father. True, he deceives Saul for his friend's benefit and ultimate triumph. But in the end, father and son die together in battle.

Het is opmerkelijk dat er wel momenten zijn beschreven dat Saul en Jonatan samen strijden, maar nimmer een moment dat David en Jonatan samen strijden. Mark Smith¹¹⁴ presenteert David en Jonatan als een voorbeeld van ‘strijdbroeders’, analoog met Gilgamesh-Enkidu en Achilles-Patroklos. Echter, het grote verschil met deze twee andere voorbeelden is toch wel dat Jonatan en David in wezen geen ‘strijdbroeders’ waren. Ze voerden hun eigen strijd, nimmer samen.

De enige die hier een andere keuze in had kunnen maken, was Jonatan. David *móest* weggaan van Saul en deed dit ook; Jonatan *kón* weggaan van Saul maar deed dit niet. Jonatan had de keuze kunnen maken zijn leven te delen met David en zij aan zij te strijden met hem. In plaats daarvan koos hij ervoor om zijn leven te delen met zijn vader en diens oorlogen te vechten. De ultieme consequentie was dat hij ook deelde in de dood van zijn vader. Saul en Jonatan, in leven en sterven niet gescheiden. Hoeveel beter was het niet geweest als het lied als volgt aan ons was overgeleverd?

David en Jonatan, de beminden en lieflijken, waren in leven en sterven niet gescheiden.

Dit is niet zoals het gegaan is. Speelt deze gedachte wellicht mee in het verdriet dat David heeft over zijn vriend Jonatan, wanneer hij zegt:

‘Het is mij bang om u, mijn broeder Jonatan’?

¹¹⁰ De boog is het wapen van Jonatan, zie 2 Samuël 1:22: ‘Zonder het bloed der verslagenen en het vet der helden keerde de boog van Jonatan nimmer terug.’ Zie ook Spero, S. (1991). An Elegy of David: To Teach the Sons of Judah the Bow. *Jewish Bible Quarterly*, 19(3), pp. 159-160.

¹¹¹ Fleming, E. E. (2016). Political favoritism in Saul’s court: נעים, חפץ, and the relationship between David and Jonathan. *Journal of Biblical Literature*, 135(1), 19–34.

¹¹² Het is opmerkelijk dat pas in 1 Samuël 28:19 voor het eerst wordt geprofeteerd dat Jonatan samen met Saul zal sterven. Op dat moment had Jonatan definitief de kant van Saul gekozen in diens strijd.

¹¹³ Stansell, G. (2011). David and his friends: social-scientific perspectives on the David-Jonathan friendship. *Biblical Theology Bulletin*, 41(3), p. 129.

¹¹⁴ Smith, M. (2014). *Poetic Heroes: Literary Commemorations of Warriors and Warrior Culture in the Early Biblical World*. Grand Rapids: Eerdmans.

Hoofdstuk 5 Conclusie

In deze studie is een nieuwe benadering gekozen om de Jonatan verhalen in 1-2 Samuël te onderzoeken. Allereerst is geconstateerd dat het narratieve aspect van de ‘focalisatie’ nauwelijks aandacht heeft gekregen in bestaande studies over de David-Jonatan verhalen of in commentaren op 1-2 Samuël over het algemeen. Deze omissie is aangepakt door 1-2 Samuël aan een coherent onderzoek op dit vlak te onderwerpen. Hierbij is vastgesteld dat in met name 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1 buitengewoon vaak gebruik gemaakt wordt van het instrument van de interne focalisatie. Dit impliceert overigens ook een grote narratieve cohesie en eenheid van compositie van 1 Samuël 1 – 2 Samuël 1, hetgeen in andere studies veelal niet is onderkend.

Er is in hoofdstuk 2 systematisch onderzoek gedaan naar het patroon van focalisatie in 1 Samuël. Dit patroon blijkt hieruit te bestaan dat de interne focalisator (degene vanuit wiens gezichtspunt het verhaal verteld wordt) in 1 Samuël meestal degene is die onwetend is op bepaald vlak, die bepaalde kennis of informatie mist. Het gaat dan veelal om kennis of informatie die cruciaal is voor de plotontwikkeling.

Hieruit is geconcludeerd dat ‘kennis’ een grondmotief is in 1 Samuël. Dit is nader onderzocht en uitgewerkt in hoofdstuk 3. Hierbij is met name de persoon van David onder de loep genomen. Hierbij wordt duidelijk dat David vaak niet verlegen is om kennis, maar de juiste kennis of informatie heeft, mits hij Jahwe heeft geraadpleegd. Op een aantal cruciale momenten in zijn leven heeft hij Jahwe niet geraadpleegd en blijkt dit welhaast desastreuze gevolgen te hebben.

In hoofdstuk 4 is ingezoomd op de David-Jonatan verhalen. Het blijkt dat in deze verhalen Jonatan de interne focalisator is, althans in ieder geval tot 1 Samuël 20:39. Dit biedt tevens een elegante verklaring voor het feit dat steeds slechts van Jonatan wordt vermeld dat hij David liefheeft. Het omgekeerde (dat David Jonatan liefheeft) wordt niet gezegd tot in 2 Samuël 1. Dit betekent echter niet dat David geen genegenheid voor Jonatan voelde of dat Jonatan een hogere positie bezat, maar slechts dat het verhaal wordt verteld vanuit het gezichtspunt van Jonatan.

Vervolgens is de vraag gesteld of dit ook voor Jonatan betekent dat hij – als interne focalisator – onwetend is of bepaalde kennis of informatie mist. Het antwoord hierop is bevestigend. Het lijkt erop dat Jonatan weliswaar weet van Davids toekomstige koningschap, maar zich onwetend toont over het feit dat zijn vader Saul door Jahwe is verworpen en het koningschap van hem is afgenomen.

Deze ontbrekende kennis is inderdaad cruciaal voor de plotontwikkeling. Immers, Jonatan sluit met David een verbond. Hij spreekt op een bepaald moment zelfs de verwachting uit dat hij samen met David zal regeren. De interpretatie die hier in deze studie aan gegeven wordt, is dat zowel Jonatan als David hier mogelijk de plank misslaan. Jonatan wordt gelogenstraft in zijn verwachting dat hij met David zal regeren, immers hij komt voortijdig aan zijn einde.

David heeft het verbond met Jonatan gesloten zonder eerst Jahwe te raadplegen, althans hier wordt geen melding van gemaakt. Hierbij dringt zich ook de herinnering op aan het verbond dat Jozua sloot met de Gibeonieten, waarbij Jozua ook niet eerst Jahwe had geraadpleegd (Jozua 9). Dat deze link niet volkomen uit de lucht gegrepen is, wordt ondersteund door de gedachte dat het verbond met de Gibeonieten nogmaals ter sprake komt, en wel in 2 Samuël 21. En juist daar, in 2 Samuël 21, komt ook bij David weer de gedachte aan het verbond met Jonatan op, spaart hij Mefiboset en geeft hij Saul en Jonatan een passende begrafenis.

De gedachtegang die in deze studie gevolgd wordt, is dat het verbond tussen David en Jonatan mogelijk niet naar de wil van Jahwe is. Jahwe had immers het koningschap van Saul verworpen en hiermee ook het koningschap van zijn zoon Jonatan. Het verbond dat David en Jonatan sluiten, is

volgens deze gedachtegang een poging om tot een menselijk compromis te komen: zowel de verkiezing van Jahwe honoreren (David wordt koning) als de verwerping van Saul gedeeltelijk ongedaan maken om het acceptabel te maken (Jonatan als co-regent met David). Jonatan geeft er geen blijk van te weten van de verwerping van Saul. David had beter kunnen weten, maar het lijkt erop dat hij naliet om Jahwe te raadplegen voordat hij zich verbond met Jonatan.

In deze studie is ook ingegaan op de vraag wat het alternatief was geweest. Was Jonatan dan sowieso gedoemd om te sterven aangezien hij als zoon van Saul deelgenoot was van de verwerping van diens koningschap door Jahwe? Was het lot van Jonatan bezegeld als troonopvolger in een dynastie die tot zijn einde zou komen? In deze studie is geopperd dat dit niet het geval hoefde te zijn. Jonatan had de keuze kunnen maken om zich bij David aan te sluiten, zoals zo velen dit deden. Jonatan koos er echter voor afscheid te nemen van David en zich te scharen aan de zijde van zijn vader Saul. Saul en Jonatan stredden samen zij aan zij, leefden samen en stierven ook samen, 1 Samuël 1:

²³ *Saul en Jonatan, de beminden en lieflijken, waren in leven en sterven niet gescheiden.*

Omdat Jonatan ervoor koos in het leven niet bij David te zijn maar bij zijn vader Saul, was Jonatan er ook bij toen Jahwe het oordeel over Saul uitvoerde en deelde hij in dit oordeel.

Wat is nu de rol en betekenis van Jonatan in 1-2 Samuël? In veel studies wordt alles rondom Jonatan louter positief geïnterpreteerd en wordt zijn zelfopofferende liefde benadrukt. Wij willen niets afdoen aan de goede intenties en oprechte motieven van Jonatan. Echter, zoals in deze studie is betoogd, Jonatan miste mogelijk cruciale kennis. Hij leek niet te weten of was zich onvoldoende bewust van de verwerping van zijn vader Saul door Jahwe. Hierdoor maakte hij de vergissing een poging te wagen om te marchanderen met Gods plan.

Jahwe had David als koning uitverkoren en door Samuël laten zalven. Daarbij was het niet de bedoeling van Jahwe dat David dit koningschap ook nog zou ontvangen uit de handen van het door Jahwe verworpen koningshuis. De poging daartoe, door middel van het verbond tussen David en Jonatan, wordt door Jahwe gedeceerd ontkracht.

Randall Short zit in de basis op dezelfde gedachtelijn wanneer hij stelt dat ¹¹⁵:

In chapters 4 and 5, then, I focused my attention on the present biblical narrative and demonstrated that YHWH's election of David is more than a leitmotiv: It is the very basis of and essential means by which David is thrust onto the scene; is confirmed as YHWH's beloved son in and through his surprising elevation above the sons of Jesse, the sons of Saul, and the sons of all Israel (including Saul himself); endures the indignities heaped upon him by Saul and others; and eventually secures his position as king of Israel for YHWH. Ultimately in the biblical account, therefore, it is YHWH's election of David, and not David's military successes, his winning the people's acclaim, his covenants with Saul's children, and so on, that is the grounds upon which David's kingship rises and stands.

Deze grondgedachte – de basis voor Davids koningschap is zijn uitverkiezing door Jahwe – onderschrijven we van harte. Echter, Short geeft een andere betekenis aan de accordering die David ontvangt van het huis van Saul. Hij ziet het verbond met Jonatan als een bevestiging van de uitverkiezing door Jahwe¹¹⁶:

Rather, David's status as JHWH's elect is confirmed precisely by the inexplicability of Jonathan's choice of David over himself and his father, and by the wonder of Jonathan's intense love for and

¹¹⁵ Short, Randall (2010). *The Surprising Election and Confirmation of King David*. Harvard Divinity School Theological Studies, p. 197.

¹¹⁶ *Ibid.* p. 197

commitment to David, which is unparalleled even by David's own family ... Much like the surprising election and confirmation of the least of Jesse's sons as the beloved son – surprising because improbably and near impossible – this unlikely account seems to be presented as a source of delight and wonder, and one of several mysterious confirmations of YHWH's gracious election of David.

Stansell¹¹⁷ volgt eenzelfde gedachtegang wanneer hij stelt:

True, David may genuinely lament the death of his friend Jonathan. But he knows the outcome—that political power moves from the House of Saul to the House of David. And Jonathan's friendship was a key way the will of the Lord was accomplished.

In deze studie hebben we als alternatieve verklaring geopperd dat de verbintenis tussen David en het huis van Saul juist tegendraads is, niet volgens het plan en de verkiezing van Jahwe. Daarom wordt deze weg voor David door Jahwe compleet afgesneden, gezien het lot van drie hoofdpersonen uit het huis van Saul¹¹⁸:

- Saul komt om zonder toedoen van David (1 Samuël 31:4-6). Daardoor ligt de weg naar het koningschap over Israël binnen Davids bereik zonder dat David daaraan heeft bijgedragen of zonder dat zijn relatie met Saul daaraan heeft bijgedragen.
- Jonatan komt om zonder toedoen van David (1 Samuël 31:2). Hierdoor wordt de weg afgesneden van een gedeeld koningschap, een vermenging van het uitverkoren koningschap van David met het verworpen koningschap van het huis van Saul.
- Mikal, de dochter van Saul en vrouw van David, blijft kinderloos zonder toedoen van David (2 Sam. 6:23). Ook hierdoor wordt vermenging van Davids koningschap met dat van het huis van Saul (in hun nageslacht) voorkomen.

Om af te sluiten, komen we terug op de onderzoeksvraag: wat is de rol en betekenis van de Jonatan verhalen in 1-2 Samuël? Hier is niet één antwoord op te geven, gezien de complexiteit en gelaagdheid van deze verhalen. We zoeken het antwoord in twee richtingen:

Ten eerste – de kant van Jahwe – de Jonatan verhalen tonen Gods soevereiniteit. Jahwe heeft soeverein besloten het koningschap van Saul af te nemen en dit te geven aan David, de man naar Gods hart. Vervolgens zien we een menselijke poging om af te doen aan Gods soevereiniteit, door compromissen te sluiten, een acceptabele tussenweg te vinden of gewoon Gods keuze negeren en de eigen weg te gaan. Maar uiteindelijk volvoert Jahwe zijn plan, ongeacht al het ijdele menselijke streven. Hij grijpt soeverein in en stuurt de gebeurtenissen zodanig dat alles compromisloos geschiedt naar zijn wil, 1 Samuël 15:

²⁸ *Daarop zei Samuël tot Saul: De HERE heeft heden het koningschap over Israël van u afgescheurd en heeft het gegeven aan uw naaste, die beter is dan gij.* ²⁹ *Ook liegt de Onveranderlijke Israëls niet en Hij kent geen berouw; want Hij is geen mens, dat Hij berouw zou hebben.*

Ten tweede – de kant van de mens – tonen deze verhalen dat het beter is om op Jahwe te vertrouwen dan op menselijke kracht en inzicht. Ware kennis komt slechts van Jahwe, niet van mensen. Ware kracht komt slechts van Jahwe, niet van het menselijke zwaard. Ware hulp en bijstand komen slechts van Jahwe en niet van menselijke vriendschap of een menselijk verbond, hoe dierbaar deze ook is.

¹¹⁷ Stansell, G. (2011). David and his friends: social-scientific perspectives on the David-Jonathan friendship. *Biblical Theology Bulletin*, 41(3), p. 129.

¹¹⁸ Het is opmerkelijk dat van elk van deze drie personen ook op een bepaald moment gezegd wordt dat ze David liefhebben: Saul in 1 Samuël 16:21; Jonatan in 1 Samuël 18:1; Mikal in 1 Samuël 18:20,28. Twee van hen koesteren op een gegeven moment andere gevoelens: Saul gaat David haten (1 Samuël 18:6-30), Mikal gaat David verachten (2 Samuël 6:16,20). Alleen Jonatan blijft trouw aan zijn liefde voor David (1 Samuël 20:17).

David heeft deze dure les geleerd, immers in 2 Samuël 2:1 begint hij de verwerving van zijn koningschap niet zonder eerst Jahwe te raadplegen:

¹ *Hierna vroeg David de HERE: Zal ik optrekken naar een van de steden van Juda? De HERE antwoordde hem: Trek op. David zei: Waarheen zal ik optrekken? En Hij antwoordde: naar Hebron.*

David heeft door schade en schande, maar ook tot zijn verdriet, moeten leren dat Jahwe soeverein is en niet laat marchanderen met zijn wil. Tot zijn verdriet, want terugkijkend op zijn vriendschap met Jonatan kon hij niets anders dan vol smart accepteren dat hij zijn geliefde broeder Jonatan definitief had moeten afstaan in de dood (2 Samuël 1:26):

²⁶ *Het is mij bang om u, mijn broeder Jonatan, gij waart mij zeer lief; uw liefde was mij wonderlijker dan liefde van vrouwen.*

Literatuur

- Ackroyd, P. R. (1975). Verb love--'Āhēb in the David-Jonathan narratives: a footnote. *Vetus Testamentum*, 25(2), 213–214.
- Angel, H. (2012). When love and politics mix: David and his relationships with Saul, Jonathan, and Michal. *Jewish Bible Quarterly*, 40(1), 41–51.
- Alter, Robert (1999). *The David Story – a Translation with Commentary of 1 and 2 Samuel*. New York: Norton Press.
- Arnold, B.T. (2005). “Samuel, Books of” in: *Dictionary of the Old Testament Historical Books*. Eds. B.T. Arnold en H.G.M. Williamson. Downers Grove: InterVarsity Press, 866-877.
- Bakon, S. (1995). Jonathan. *Jewish Bible Quarterly*, 23(3), 143–150.
- Bal, Mieke (2017). *Narratology: An Introduction to the Theory of Narrative*. 4^e editie. Toronto: University of Toronto Press.
- Bar, S. (2019). Saul and Jonathan. *Jewish Bible Quarterly*, 47(2), 93–102.
- Bar-Efrat, Shimon (1989). *Narrative Art in the Bible*. Sheffield Academic Press.
- Barker, K.L. en Kohlenberger III, J.R. (1994). *The Expositor's Bible Commentary – Genesis*. Grand Rapids: Zondervan.
- Barr, J. (1995). “The Synchronic, the Diachronic and the Historical”, in: *Synchronic or Diachronic?* Ed. J.C. de Moor. Leiden: Brill., pp. 1-14.
- Bartholomew, Craig G. (2009). *Ecclesiastes*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Block, Daniel I. (1997). *The Book of Ezekiel: Chapters 1-24*. In de serie: The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans.
- Bodner, Keith (2009). *1 Samuel: A Narrative Commentary*. Hebrew Bible Monographs 19. Sheffield Phoenix Press.
- Borgman, Paul (2008). *David, Saul, and God: Rediscovering an Ancient Story*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Brodie, T.L. (2001). *Genesis as Dialogue – a Literary, Historical and Theological Commentary*. New York: Oxford University Press.
- Darshan, G. (2013). The reinterment of Saul and Jonathan's bones (II Sam 21,12-14) in light of ancient Greek hero-cult stories. *Zeitschrift Für Die Alttestamentliche Wissenschaft*, 125(4), 640–645.
- Fleming, E. E. (2016). Political favoritism in Saul's court: נַעֲמָ, הַפֶּן, and the relationship between David and Jonathan. *Journal of Biblical Literature*, 135(1), 19–34.
- Fokkelman, Jan (1981). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 1: King David (2 Samuel 9-20 and 1 Kings 1-2)*. Uitgeverij Brill.
- Fokkelman, Jan (1986). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 2: The Crossing Fates (1 Samuel 13-31 and 2 Samuel 1)*. Uitgeverij Brill.
- Fokkelman, Jan (1990). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 3: Throne and City (2 Samuel 2-8 and 21-24)*. Uitgeverij Brill.
- Fokkelman, Jan (1993). *Narrative Art and Poetry in the books of Samuel, volume 4: Vow and Desire (1 Samuel 1-12)*. Uitgeverij Brill.
- Gordon, R. P. (1987). Saul's meningitis according to Targum 1 Samuel 19:24. *Vetus Testamentum*, 37(1), 39–49.

- HAL. L. Koehler, W. Baumgartner, *Hebräisches und Aramäisches Lexikon zum Alten Testament*, 3.Aufl. neubearb. v. W. Baumgartner und J.J. Stamm, Leiden 1967-95.
- Harding, James E. (2013). *The Love of David and Jonathan*. Ideology, Text, Reception. Lancaster: Equinox.
- Holladay, W. L. (1970). Form and word-play in David's lament over Saul and Jonathan. *Vetus Testamentum*, 20(2), 153–189.
- Jobling, D. (1976). Saul's fall and Jonathan's rise: tradition and redaction in 1 Sam 14:1-46. *Journal of Biblical Literature*, 95(3), 367–376.
- Johnson, Benjamin J.M. (2012). The Heart of JHWH's Chosen One in 1 Samuel. *Journal of Biblical Literature*, no. 3, 455-466.
- Jones, B.A. (2004). 1 Samuel 20:1-17. *Interpretation*, 58(2), 172–174.
- Kaiser, O. (1990). David und Jonathan: Tradition, Redaktion und Geschichte in I Sam 16-20: Ein Versuch. *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, 66(4), 281–296.
- Keren, O. (2012). David and Jonathan: a case of unconditional love? *Journal for the Study of the Old Testament*, 37(1), 3–23.
- Kleven, T. (1991). Reading Hebrew poetry: David's lament over Saul and Jonathan. *Proceedings*, 11, 51–65.
- Klingbeil, G.A. (2003). "Historical Criticism". In: *Dictionary of the Old Testament Pentateuch*, pp. 401-420. Eds. T.D. Alexander and D.W. Baker. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Lawton, R.B. (1993). Saul, Jonathan and the "Son of Jesse." *Journal for the Study of the Old Testament*, 18(58), 35–46.
- Leithart, Peter J. (2003). *A Son to Me: An Exposition of 1 & 2 Samuel*. Moscow, Idaho: Canonpress.
- Linafelt, T. (2008). Private poetry and public eloquence in 2 Samuel 1:17-27: hearing and overhearing David's lament for Jonathan and Saul. *The Journal of Religion*, 88(4), 497–526.
- Moran, William L. (1963). "The Ancient Near Eastern Background for the Love of God in Deuteronomy" *The Catholic Biblical Quarterly* 25, no. 1, 77-87.
- Nissinen, M. (1999). Die Liebe von David und Jonatan als Frage der modernen Exegese. *Biblica*, 80(2), 250–263.
- Patrick, James (2016). *The Prophetic Structure of 1-2 Samuel*. PhD. Thesis. Mansfield College, University of Oxford.
- Peleg, Y. (2005). Love at first sight?: David, Jonathan, and the biblical politics of gender. *Journal for the Study of the Old Testament*, 30(2), 171–189.
- Rowe, J. Y. (2009). Is Jonathan really David's "wife"?: a response to Yaron Peleg. *Journal for the Study of the Old Testament*, 34(2), 183–193.
- Rowe, Jonathan Y. (2012). *Sons or Lovers. An Interpretation of David and Jonathan's Friendship*. New York: Bloomsbury.
- Sailhamer, John H. (1992). *The Pentateuch as Narrative – a Biblical-Theological Commentary*. Grand Rapids: Zondervan.
- Short, Randall (2010). *The Surprising Election and Confirmation of King David*. Harvard Divinity School Theological Studies.
- Silverman, L. M. (1979). Was Jonathan Guilty?: A Study of I Samuel Chapter 14. *Dor Le Dor*, 7(4), 153–159.

- Smith, M. (2014). *Poetic Heroes: Literary Commemorations of Warriors and Warrior Culture in the Early Biblical World*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Spero, S. (1991). An Elegy of David: To Teach the Sons of Judah the Bow. *Jewish Bible Quarterly*, 19(3), 155–163.
- Stansell, G. (2011). David and his friends: social-scientific perspectives on the David-Jonathan friendship. *Biblical Theology Bulletin*, 41(3), 115–131.
- Sternberg, Meir (1987). *The Poetics of Biblical Narrative - Ideological Literature and the Drama of Reading*. Bloomington: Indiana University Press.
- Taggar-Cohen, A. (2005). Political loyalty in the biblical account of 1 Samuel XX-XXII in the light of Hittite texts. *Vetus Testamentum*, 55(2), 251–268.
- Wolf, H. (2009). “Samuel, Books of” in: *The Zondervan Encyclopedia of the Bible*. Eds. Merrill C. Tenney en Moisés Silva. Grand Rapids: Zondervan, pp. 302-314.
- Thompson, J. A. (1974). Significance of the verb love in the David-Jonathan narratives in 1 Samuel. *Vetus Testamentum*, 24(3), 334–338.
- ThWAT. *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*. Vols. 1-15. Eds. H. Ringgren, H-J. Fabry, G.J. Botterweck en H. Gzella. Vertaald uit het Duits, uitgegeven in de periode 1970-2000. Uitgeverij Kohlhammer.
- Tsumura, D.T. (2007). *The First Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans.
- Tsumura, D.T. (2019). *The Second Book of Samuel*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans.
- Van Bekkum, Koert (2018). *How the mighty have fallen*. In: *Sola Scriptura - Biblical and Theological Perspectives on Scripture, Authority and Hermeneutics*, eds. Burger, Huygens en Peels. Leiden: Brill, 159-182.
- Van Boven, Erica en Gillis Dorleijn (2018). *Literair Mechaniek: Inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Van Dam, Cornelis (1997). *The Urim and the Thummim: A Means of Revelation in Ancient Israel*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Zehnder, M. (1998). Exegetische Beobachtungen zu David-Jonathan-Geschichten. *Biblica*, 79(2), 153–179.
- Zehnder, M. (2007). Observations on the relationship between David and Jonathan and the debate on homosexuality. *The Westminster Theological Journal*, 69(1), 127–174.